

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**ABD VE RUSYA FEDERASYONU'NUN GÜVENLİK POLİTİKALARI
BAĞLAMINDA GÜNEY KAFKASYA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Royal MAMMADLI

MAYIS-2019

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**ABD VE RUSYA FEDERASYONU'NUN GÜVENLİK POLİTİKALARI
BAĞLAMINDA GÜNEY KAFKASYA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Royal MAMMADLI

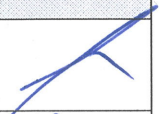

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Coşkun TOPAL

MAYIS-2019

TRABZON

ONAY

Royal MAMMADLI tarafından hazırlanan “ABD ve Rusya Federasyonu’nun Güvenlik Politikaları Bağlamında Güney Kafkasya” adlı bu Çalışma 28.06.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim dalı Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı-Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Coşkun TOPAL	Başkan	☒	☐	
Prof. Dr. Mohammad ARAFAT	Üye	☒	☐	
Prof. Dr. Abdullah KIRAN	Üye	☒	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEŒ

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ-Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Klavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Royal MAMMADLI

17.05.2019

ÖNSÖZ

“Herkes kendi başına mal mülk biriktiriyor ve: Şimdi ne kadar güçlüyüm ve ne kadar güvenlik içindeyim, diye düşünüyor ama, akılsız adam, bilmiyor ki ne kadar biriktirirse o kadar intiharla eşdeğerde olan bir güçsüzlüğün içine gömülüyor. Çünkü artık sadece kendine güvenmeye alışmıştır, birey olarak da topluluktan kopmuştur. Ruhunu yardımlaşmaya insanlara ve insanlığa inanmaya alıştırmıştır, o artık sadece varlığını ve elde ettiği haklarını yitirme fikriyle tir tir titrer”. Fyodor Mihayloviç Dostoyevski’nin “Karamazov Kardeşler” kitabından alınan bu kesit, aslında günümüzün uluslararası sisteminde güvenliklerini kaybetme korkusu ile kendilerini kaybetmiş olan devletleri yansıtmaktadır.

Bu tezde aynı şekilde eski SSCB ülkeleri olan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan bölgelerindeki eski konumunu, birikimini kaybetme endişesi içinde yaşayan Rusya Federasyonu’nun, diğer ülke ve kuruluşların bölge siyasetleri ile ABD’nin tutumu incelenmiş olup, bu üçgenin etki dairesinde kalan Güney Kafkasya bölgesinin güvenlik sorunları özellikle ABD’ye ve Rusya Federasyonu’na ait politikalar ekseninde incelenmiştir.

Yüksek lisans tez danışmanlığımı üstlenerek, çalışmalarımı yönlendiren ve desteğini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Coşkun Topal’a, ayrıca sohbet ve yönlendirmeleriyle her zaman yanımda olan hocam Dr. Bülent Şener’e teşekkür ederim. Son olarak çalışmalarımda her türlü desteği sağlayan, bana varlıklarıyla güç veren Esra Çil ve Ekrem Ok’a teşekkürlerimi sunuyorum.

Tüm hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, annem Eminet Hanayeva’ya, babam Nizami Memmedov’a ve ağabeyim Vüsal Memmedov’a bütün içtenliğimle sonsuz sevgi, saygı ve minnettarlığımı bildirmeyi borç bilirim.

Mayıs, 2019

Royal MAMMADLI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VI
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
KISALTMALAR LİSTESİ.....	X
GİRİŞ	1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAFKASYA HAKKINDA GENEL BİLGİ	4-25
1.1. Tarihi Süreç İçerisinde Kafkasya	4
1.3. Kafkasya'nın Jeopolitik Konumu ve Jeostratejik Önemi	12
1.4. Kafkas Ülkeleri, Yüz ölçümleri ve Nüfus Oranları	13
1.5. Kafkasya'nın İkiye Ayrılması ve Güney Kafkasya	15
1.5.1. Azerbaycan	15
1.5.1.1. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti	18
1.5.1.2. Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi	18
1.5.2. Ermenistan	19
1.5.3. Gürcistan	20
1.5.3.1. Abhazya Özerk Cumhuriyeti	20
1.5.3.2. Acara Özerk Cumhuriyeti	21
1.5.3.3. Güney Osetya Özerk bölgesi	21

İKİNCİ BÖLÜM

2. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜVENLİK VE GÜNEY KAFKASYA GÜVENLİK SORUNLARINA BAKIŞ	23-50
2.1. Güvenlik Kavramının Tanımı	23
2.2. İlk Çağlardan Günümüze Güvenlik	24
2.3. Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Güvenlik	28
2.4. Güney Kafkasya Güvenlik Sorunları	29
2.4.1. Ulusal Güvenlik ve Ermenistan	30
2.5. Güney Kafkasya'nın Güvenliğine Yönelik Ülke ve Örgüt Politikaları	33
2.5.1. Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikaları	33
2.5.2. İran'ın Güney Kafkasya Politikaları	36
2.5.3. Çin'in Güney Kafkasya Politikaları	39
2.5.4. NATO'nun Güney Kafkasya Politikaları	41
2.5.5. AB'nin Güney Kafkasya Politikaları	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ABD VE RUSYA FEDERASYONU'NUN GÜNEY KAFKASYA GÜVENLİK POLİTİKALARI	46-83
3.1. Rusya'nın Güney Kafkasya Politikaları	47
3.2. ABD'nin Güney Kafkasya Politikaları	63
3.2.1. Güney Kafkasya'da ABD ve NATO'nun ortak politikaları	70
3.2.2. ABD Ermenistan Lobiciliği	72
SONUÇ	76
YARARLANILAN KAYNAKLAR	81
ÖZGEÇMİŞ	87

ÖZET

Coğrafi konumu itibari ile önem arz eden bir bölgenin günümüz uluslararası sistemindeki yerine bakmak için tarihin hangi mecralarından geçtiğine bakmak gerekmektedir. Güney Kafkasya bölgesi Kafkasya bölgesinin ikiye ayrılması ile ortaya çıkmıştır fakat daha öncesinde hep Kuzey Kafkasya ile bir bütün halinde varlığını sürdürmüştür. Bölge, sahip olduğu coğrafi, jeopolitik konum ve jeostratejik öneminden dolayı batı ile doğu arasında hep taraf seçmek zorunda kalmıştır.

Güney Kafkasya ülkeleri 1918-1920 senelerinde kısa süreli bağımsızlık duygusunu tatsalar da SSCB'nin kurulması ile 1991 senesine kadar bu yapının içerisinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. 1991'de bağımsızlıklarını elde eden üç Güney Kafkasya ülkesi başlarda Batı merkezli politikalar üretmişler ve bölgenin öneminden dolayı başta ABD olmak üzere diğer sözü geçen ülkeler ve kuruluşlar da bölgeye yönelik girişimlere başlamışlardır.

Bölgedeki dondurulmuş sorunlar, Ermenistan ve enerji rezervlerine karşı dünyanın ilgisi gibi faktörler çok kısa zamanda bölge için yeni güvenlik sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir yandan Dağlık Karabağ Sorunu ile uğraşan ve bölgede denge olmasını isteyen Azerbaycan, bir tarafta Abhazya ve Güney Osetya Sorunu ile uğraşırken bir yandan da Batı odaklı politikalarını sürdüren Gürcistan, bir tarafta da hem Rusya'nın partneri olup hem de ABD'de güçlü bir lobiye sahip olan Ermenistan bölgenin siyasi yapısını oldukça karmaşık hale getirmiştir.

Güney Kafkasya'nın günümüz dünyasındaki yerine bakıldığında, bölge halen sahip olduğu konum ve enerji rezervleri itibari ile büyük önem arz etmektedir. Bölge uluslararası sistemin en önemli iki aktörü olan ABD ve Rusya Federasyonu arasında bir nevi siyasi mengineededir. Güney Kafkasya'nın sahip olduğu enerji rezervlerinin kendi bölgesinden geçerek ulaştırılması çabasında olan ve bu istikamette bölge ülkelerini kendisine bağımlı hale getirmek için Azerbaycan ve Gürcistan'ın sorunlarından faydalanan Rusya Federasyonu'na karşı ABD etkisi ve politikalarını analiz eden bu çalışma için tümevarım yönteminden yola çıkılmış olup son noktada bu ülkelerin bölge güvenliği açısından önemi analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Güney Kafkasya, SSCB, ABD, Güvenlik.

ABSTRACT

To see the place of a region in today's international system, it is needed to look at the course it passed through. The South Caucasus region emerged since Caucasus region was divided into two sections but in retrospect, it is obvious that South one interbedded with North one. Due to its geographic, geopolitical location and geostrategic importance, the region has always had to choose one side between west and east.

Although South Caucasus countries enjoyed short-term independence in 1918-1920, with the establishment of the USSR, those countries had existed within this structure until 1991, collapse of the USSR. Initially, three Southern Caucasian countries which gained independence from USSR in 1991 followed a western-oriented policy and other organization and powerful countries especially USA initiated some initiative toward to region.

The factors like Armenia, frozen problems in the region and globally increasing demand to energy reserves in region led to new security issues. At one extreme, Azerbaijan which deals with the Nagorno-Karabakh conflict and wants a balance in the region, at another extreme, Georgia which deals with Abkhazia and South Ossetia issues, at another extreme, partner of the Russia, Armenia which also have a powerful lobby in USA, make the political structure of the region quite complicated.

Considering the place of the South Caucasus in contemporary world, The Region is of great importance due to its location and energy resources. The region is in kind of political clamp between the USA and the Russian Federation, the two most important actors of the international system. This study which analyse USA's effect against Russia which wants to transit energy resources of region to another region through its own territory and for this reason, make use of Georgian and Azerbaijan issues, is based on the method of induction and end of the study, it is examined the importance of these countries in terms of regional security.

Keywords: South Caucasus, USSR, USA, Security.

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
NATO	: North Atlantic Treaty Organization- Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
RSFSR	: Russian Soviet Federative Socialist Republic- Rusya Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti
MSSR	: Moldavian Soviet Socialist Republic- Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
AMOCO	: American Oil Company- Amerika Petrol Şirketi
BP	: British Petroleum- Britanya Petrolü
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
RF	: Rusya Federasyonu
OZAKOM	: Özel Transkafkasya Komitesi
MC	: Milletler Cemiyeti
ARMENPAC	: Armenian American Political- Ermeni Amerikan Siyaseti
AAA	: Armenian Assambly of America- Amerika Ermeni Asamblesi
ANCA	: Armenian Natinal Committee of America- Amerika Ermeni Milli Komitesi
USAID	: United States Agency for International Development- Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Gelişim Ofisi
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan
BTE	: Bakü-Tiflis-Erzurum
AGIT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

GİRİŞ

Dünyada devam eden hızlı değişimler sonucu uluslararası sistemin tüm üyeleri terorizm, etnik bölünmeler, soykırımlar, kitle imha silahlarının artması, doğal kaynakların tükenmeye yüz tutması, insan nüfusunun durmadan artması ve kitlesel göç, çevre kirliliği ve başka tehlikelerle yüz yüze kalmaktadırlar. Sözü geçen faktörler işin içine girdiği zaman devletler için güvenliklerini sağlamaları yönünde yapılması gereken önemli görevler ortaya çıkmaktadır. Her bir devlet çıkarlarını belirledikten sonra güvenlik risklerini, mevcut veya ortaya çıkabilecek başka risklerin önlenmesi ve zarar görmeden ortadan kaldırılması için uygun politikalar üretmelidir.

Bu tarz risk ve tehlikeler uluslararası sistemin tüm aktörleri için geçerlidir, fakat bazı bölgeler hem kendi güvenliklerini sağlamakla yükümlü oldukları gibi, bir yandan da uluslararası sistemin etkin olma çabasında olan güçlerinin endişeleri sonucu ortaya çıkan politikalara dahil olmak zorunda kalmaktadırlar. Güney Kafkasya da bu tip bir bölge olarak gerek eski Türk İmparatorlukları, gerek başka imparatorlukların boyunduruğu altında iyi veya kötü bir şekilde bugünkü konumunu almıştır.

Bu bağlamda dikkat edilmesi gereken bir mesele vardır. Bilindiği üzere son yüzyılın küreselleşen dünya sisteminde devletlerarası ilişkilerin gelişmesi ve siyasi açıdan “Dünyanın küçülmesi” bir takım global sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur ki, bu da bölgesel düzeyde yeni sorunlara sebebiyet vermiştir. XXI. Yüzyılın önemli problemlerinden ekstra enerji ihtiyacı, erzak kıtlığı, dengelerin bozulması ve nüfusun artması istisnasız tüm ülkeler için ve o cümleden Güney Kafkasya ülkeleri için ciddi tehlikeler unsurdur. Güney Kafkasya'nın güvenlik sorunları dünya genelindeki mevcut sorunlarla çok yakinen ilgilidir.

Bu tezde genel olarak Kafkasya tarihi ile ilgili bilgiler verilmiş ve bölgenin konumu ve sahip olduğu enerji rezervleri itibarile önemine vurgu yapılmıştır. Daha iyi anlaşılabilmesi için Güney ve Kuzey Kafkasya ayrılma nedenleri açıklanmış ve Güney Kafkasya ülkeleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Güney Kafkasya ülkeleri içindeki özerk bölge ve cumhuriyetlerin bölgenin güvenliği için tehlike arz eden sorunlar ile birebir ilgisi olduğu için ayrıca ortaya çıkma süreçleri açıklanmıştır.

Güvenliğin genel tanımı ve uluslararası ilişkilerde önemi ve ortaya çıkma sürecine değinildikten sonra Güney Kafkasya güvenlik sorunları irdelenmiştir. Güney Kafkasya aslında bir güvenlik kıskacındadır ve ABD ve Rusya Federasyonu başta olmakla birtakım ülkeler ve kuruluşlar da bölgedeki ortaya çıkabilecek bütün boşlukları doldurmak üzere hazırda beklemekteler. Bu bağlamda tezin içeriğinde Türkiye, Çin, İran, NATO ve AB'nin bölge siyasetleri yüzeysel olarak

incelenmiştir. Aktarılan bilgi ve değerlendirmeler çerçevesinde bu tezin problematiğini, adından da anlayacağımız üzere ABD ve Rusya Federasyonu'nun Güvenlik politikaları bağlamında bölge ülkelerine karşı yürüttükleri politikalar oluşturmaktadır.

Dünyanın iki büyük gücü olarak görülen ABD ve Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya`da oluşan güç boşluğunu doldurma çabasını irdeleyen bu tez üç bölüm halinde düzenlenmiştir. İlk bölümde tarih boyunca Kafkasya`daki düzene göz atıldıktan sonra (aslında Kafkasya`nın Kuzey ve Güney olarak ayrılmaması gerekmekteydi, fakat ne yazık ki, Kafkasya masa üzerinde çizilen sınırlar ile böyle bir duruma tabi tutulmuştur) Güney Kafkasya ülkeleri ile ilgili bilgi verilmiştir. İkinci bölümde tezin son ve en önemli bölümünün daha iyi anlaşılabilmesi açısından güvenlik kavramı, bölgenin güvenlik sorunları ve bölge için ehemmiyet oluşturan ülkeler ve kuruluşların bölgeye bakışı hakkından bilgi verilmiştir. Son bölümde ise tezin asıl konusu olan ABD ve Rusya Federasyonu`nun bölge siyaseti irdelenmiştir.

Birinci bölümün ilk kısmında en eski tarihlerden bu yana Kafkasya`da değişen düzen, bölgenin hangi süreçlerden geçerek günümüzdeki halini aldığı aşırıya kaçmadan bölgeyi tam anlamak adına ele alınmaktadır. İkinci ve üçüncü kısımlarda bölgenin coğrafi, jeopolitik konumu ve jeostratejik önemi üzerinde durulmuştur. Sözü geçen iki kısım ABD ve Rusya Federasyonu başta olmak üzere bölgeye yönelik çıkarları olan ülkelerin neden bölgeye aşırı önem verdiği ve politikalarında birbirlerinden geri kalmama çabalarının anlaşılması açısından önemlidir. Birinci bölümün dördüncü kısmında bölgenin mahiyeti ve yoğunluğu rakamsal olarak bölge ülkelerinin yüz ölçümleri ve nüfus bilgileri verilmiştir. Beşinci ve son kısımda tezin başlığında yerinin almış olan Güney Kafkasya kavramının, genel olarak adından Kafkasya olarak bahsedilen bölgenin Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrılması sonucu ortaya çıkışı ve peşi sıra Güney Kafkasya ülkeleri, bu ülkelere bağlı olan özerk bölge ve cumhuriyetlere yer verilmiştir.

Bu tezin ikinci bölümünde ilk olarak güvenliğin tanımı tapılmakta ve uluslararası ilişkiler tarihinde nasıl ortaya çıktığı ortaya konulmaktadır. Ayrıca güvenlik kavramının hangi tarihsel süreçlerden geçerek günümüz global dünya sisteminde hangi yeri aldığı konusuna değinilmiştir. Daha sonra bölgedeki güvenlik sorunları ele alınmıştır. Bu güvenlik sorunlarının ortaya çıkma sebebi açıklanırken bölge için önemli ölçüde güvenlik sorunu olan Ermenistan da es geçilmemiştir. Ulusal güvenlik açıkları veren Ermenistan`ın bu bağlamda diğer iki Güney Kafkasya ülkesi için ne derece tehlikeli olduğu irdelenmiştir.

İkinci bölümün son kısmında ise bölgede ABD ve Rusya Federasyonu`nun dışında etkin olmaya çalışan başlıca ülkeler (Türkiye, İran, Çin) ve kuruluşlardan (NATO, AB) bahsedilmiştir. Sözü geçen ülkeler ve kuruluşların bölge siyasetleri açısından incelenmelerinin amacı bölgenin

öneminin daha iyi anlaşılması ve ABD ve Rusya Federasyonu'nun neden bu denli yoğun çabalar içerisinde olduklarının anlaşılması için önemli noktalardan birisidir.

Üçüncü bölüme gelindiğinde tezin asıl yazılma amacı olan ABD ve Rusya Federasyonu'nun güvenlik politikaları bağlamında Güney Kafkasya ayrı ayrılıkta incelenmiştir. Genel bir giriş yapıldıktan sonra önce Rusya ele alınmış, SSCB'nin dağılmasının ardından "arka bahçe"si olarak gördüğü bölgeye yerleşmeye çalışan diğer Batı ülkeleri ile nasıl başa çıkmaya çalıştığı, bölgeyi elinde tutabilmesi adına aslında çözülmesi basit sorunların uzamasını sağlayarak Azerbaycan ve Gürcistan'ın başına bu sorunları nasıl getirdiği açıklanmıştır. Son olarak ABD'nin SSCB'nin dağılmasının ardından bölgeye nüfuz etme girişimlerinden bahsedilmiştir. ABD'nin bu bölgeden geçen transit yollar üzerinde hakim olma isteği, bölgenin enerji güvenliğini sağlamak kaidesiyle Rusya'yı saf dışı bırakma politikalarına değinilmiş ve tartışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAFKASYA HAKKINDA GENEL BİLGİ

1.1. Tarihi Süreç İçerisinde Kafkasya

Kafkasya kelimesinin menşei tam belli olmamakla birlikte Karadeniz'in sahilinde yaşamış olan "qazqaz" diye nitelendirilen halkla ilgili olduğu varsayılmaktadır. Kafkasya kelimesine ilk kez Yunan yazar Esxil'in "Zincire Vurulmuş Promote" adlı eserinde rastlanmaktadır. Kafkasya Kuzey ve Güney olmak üzere iki bölgeye ayrılır. Büyük Kafkasya Taman yarımadasından Abşeron yarımadasına kadar uzanıyor. Güney Kafkasya yaylası Küçük Kafkasya dağları ve Ermenistan yaylasından oluşmaktadır. Talış dağları Güney Kafkasya'nın güneydoğusundadır. Talış dağları Hazar denizinden Lenkeran ile ayrılıyor (Ayan, 2010: 21). Etnisite ve konuşulan diller açısından Kafkasya çok karmaşık bir yapıya sahiptir. Burada 50'den fazla halk yaşamaktadır. Onlar, temelde 3 büyük dil ailesine bölünüyor:

1. Kafkasya veya İber- Kafkasya
2. Hint-Avrupa
3. Altay

Kafkasya var olduğu ilk zamanlardan bu yana sürekli bir çekişme bölgesi olmuştur. Kafkasya mücadelesi m.ö. 1000 yılının 1. Yarısında Kafkasya'da ilk devletler kurulmaya başladığından bu yana boy göstermiştir. M.Ö. Kafkasya'yı işgal etmek için Sasaniler ve Bizans İmparatorluğu arasında birtakım savaşlar olmuştur. VII-VIII yüzyıllarda Araplar Kafkasya'yı işgal etmişlerdir. IX ve X yüzyıllara gelindiğinde Kafkasya'da bir sıra feodal devletler kurulmuştur. XI yüzyılda ise Güney Kafkasya'ya Selçuk saldırıları başlamıştır.

XIII yüzyıl itibarı ile bu seferde Moğollar işgal etmişlerdir Kafkasya'yı. Moğolların bu işgali sistemli bir şekilde yürütülmüş, hataya yol verilmemeye çalışılmış, bunun için de aynı zamanda rus topraklarına da saldırılara başlanmıştır. Derbent'ten Kafkasya dağları boyunca Karadeniz sahillerine kadar olan geniş arazi Moğolların Kızıl Orda ulusuna katılmak zorunda kalmıştır. Moğol saldırıları Kafkasya'nın etnik haritasını köklü bir şekilde değiştirmiş ve Kafkasya'nın etnik gruplarının birbiri ile karışmasına neden olmuştur (Qurbanov, 2008: 6-8).

XV yüzyılın ortalarında artık Rusya'da merkezi devlet kurulmuştu ve Rusya magistral yollara ulaşmak için bütün yolları denemekteydi. Rusya'da merkezi devletin kurulması sadece Rusların değil, aynı zamanda başka halklarında kaderinde önemli rol oynamıştır. 1552 yılından Kazan'ın, 1556 yılında Heşterhan'ın Rusya'ya birleştirilmesi Rusya sınırlarını Kuzey Kafkasya'ya yakınlaştırdı ve Kafkasya halkları ile ilişkiler bayağı çoğaldı. Bununla birlikte Rusya devleti Güney-batı sınırlarını iyice kuvvetlendirmiş oldu. Rusya'nın Kuzey Kafkasya zaafı bu araziden geçen askeri ve ticari yolların kendisi için büyük iktisadi ve siyasi öneminin olmasıydı. Kafkasya'daki Hazar sahili vilayetlerin eski Volga-Heşterhan-Şirvan hattı ile birleşmesi Kuzey Avrupa'yı ve bilhassa rus topraklarını İran, Yakın ve Orta Kuzeyle birleştiriyordu. Aynı zamanda Hazar sahili Vilayetleri Karadeniz ve Azov denizi ile birleştirdi. Hatta tesadüf değildir ki, XVI-XVII yüzyıllarda Safevi-Osmanlı savaşları zamanı Osmanlı ve Kırım Hanlığının orduları birkaç defa bu yolu kullanmışlardır.

Magistral yolların Kafkasya'dan geçmesi, Kafkasya'nın uluslararası ilişkilerinde çok büyük siyasi önem taşıyordu. Bunun için de Rusya tüm gücüyle Kafkasya ticaret yolu üzerinde idareyi eline geçirmeye çalışıyordu. Bu sebepten dolayı asıl rolü Rusya'nın Kuzey Kafkasya'daki askeri kaleleri ve Terek guberniya kazakları oynadı. O zamanlar artık Osmanlı Kafkasya'ya saldırılara başlamıştı. Safevi Şah hükümeti bu zaman Güney Kafkasya ve Dağıstan'ı ele geçirmekle Volga-Heşterhan hattına geçmek ve Hazar denizinde kendi ağalığını sağlamaya, Osmanlı ve Kırım hanının Buhara ve diğer Orta Asya hükümdarları ile ilişkilerini kesmeye çalışıyordu. Bu sırada Rusya için korkutucu olan Osmanlı imparatorluğu ve Kırım hanı idi. Safevi devletine gelecek olursak Osmanlı ile Kırım hanına karşı siyasi mevkiini tam değiştirerek bazı etaplarda Rus devleti ile anlaşma içinde olmuştur.

Rusya milli çıkarının böyle bir olağanüstü devrinde, güneyde kendi siyasetini canlandırmakla, bekletilmeyecek bir görev gibi kendisinin güney ve doğu sınırlarını kuvvetlendirdi ki, Osmanlı ve Kırım hanının saldırılarının önünü ala bilsin ve Volga istikametinde Hazar denizine çıkmak suretiyle Kafkasya yönetimi ile siyasi ilişkileri sağlamlaştırsın. Bu konuda en büyük başarı 1557 senesinde Adıgeylerin Rusya himayesine geçmeleri oldu. Rusya'nın dış siyasetinde bu tür bir başarı aynı zamanda bölgede uluslararası durumu değiştirdi ve Safevi devleti ile Türkiye arasındaki uzun yıllardır süren savaşa etkisini gösterdi (Saydam, t.y.: 240,241). Fakat 1555 yılında Safevi-Osmanlı savaşının ilk bölümünü sonlandıran Amasya anlaşması ve 1558 Livonya savaşının başlaması Rusya'nın Kafkasya'daki siyaseti bir miktar zayıflattı.

1578 yılında Osmanlı İmparatorluğunun Safevi devletine karşı savaşında ordularını Kuzey Kafkasya istikametinde yürütmesi ve Güney Dağıstan'da ve Güney Kafkasya'da galibiyeti Kuzey Kafkasya ve Güney Rusya için tehlike yaratmıştır. Rusya çarı Fyodor İvanoviç 6 Eylül 1594 yılında sultan III Murat'a yazdığı mektubunda Kuzey Kafkasya ile ilgili kendi konumunu şöyle ifade etmiştir: "Kabardin toprakları, dağlı Çerkesler, Şamhallar Rus çarının kullarıdır". Aynı zamanda Rus çarı Osmanlıların Rus kalelerine, Kabardin topraklarına, Derbent, Şamahı, Bakü ve başka şehirlere

ticaret için hiçbir engel olmaksızın girebileceklerini vaat etmiştir. Böylece, Osmanlı imparatorluğu XVI yüzyılda Güney Kafkasya'da Safevi şahına karşı bazı başarılar elde etse de Kuzey Kafkasya'da konumunu sağlama alamadı. Bu konuda Rusya önemli rol oynuyordu (Qurbanov, 2008: 119,120).

XVI-XVII yüzyıllarda Kafkasya artık bir sıra devletlerin dış siyasetinde mühim bir yere sahipti. Güney Kafkasya Safevi'ler ve Osmanlı arasında savaş meydanı haline gelmişti. Safevi'lerin bu dönemdeki Güney Kafkasya ve Güney Dağıstan'daki zaferleri, Osmanlı devletini bazı Avrupa ülkeleri ile anlaşmalar imzalayıp Kafkasya'da başarılı askeri mücadeleye doğru götürdü. Safevi'lerin aleyhine bütün Osmanlı orduları birleştirilmiş ve Çaldıran savaşı sonucu Türk dünyası büyük faciaya gark olmuştur. Bu ikiyüzlü Avrupa siyaseti ve Türk dünyasının kendi inadı yüzünden bütün bu dehşet verici zamanları Kafkasya kendi içinde acı bir şekilde yaşamıştır. Kartli çarlığının Safevi'ler tarafından tutulması Kaxetiya çarlığını ilave güç takviyesi arayışı içine sokmuş ve Moskova desteği gecikmemiş, 1564 senesinde Rus çarı IV İvan Kaxetiya'nın sınırlarına birtakım askeri güçlerini yerleştirmiştir (İsmayılov, Papava, 2006: 23). Böylece XVI yüzyılda Kuzey Kafkasya'da Rus meskenleri meydana gelmiştir. Rusların dış siyasetindeki bu başarı aynı zamanda Kafkasya'da uluslararası durumu değiştirmiştir. Fakat Livoniya (1558) savaşının başlaması ile Rusya'nın Kafkasya'daki siyaseti eskiye nazaran güç kaybetmiştir.

Hazar sahili vilayetlerin eski Volga-Heşterhan-Şirvan hattı ile birleştirilmesi Rusya için büyük askeri stratejik, iktisadi ve siyasi önem arz ediyordu. Tarihi edebiyatta bu yol "Osmanlı yolu" olarak geçiyordu. XVI yüzyılda Osmanlı imparatorluğunun da bu hat üzerinde eski konumunu elinde tutmak için gösterdiği mücadele sonuç vermemiştir.

Bütün bu çabalar Kafkasya'nın konum itibarile çok büyük önem arz etmesi ile ilgilidir, çünkü Kafkasya bir köprü niteliği taşır ve düşmandan kaçılıp sığınmak için ideal yerdir denilebilir, doğudan batıya geçiş yolu olan Aras vadisi Tebriz'i Erzurum'a, yani İran'ı Anadolu'ya bağlar. Bölgenin sığınak olma özelliği dağlarının ona vermiş olduğu saklanılabilme yeteneğinden gelir (Saydam, t.y.: 239). Mesela Küçük Kafkasya dağları Türk-İran savaşları döneminde Ermeniler için sığınak olmuştur.

Devam eden dönemde Nogay Tatarları ve Kalmuklar bölgeye en son gelen ve 17. Yüzyıldan itibaren İslamiyet'i benimsemiş millet olarak Don ile Volga arasında kalan steplere yerleşmişlerdir. Aynı şekilde 17.yüzyıldan itibaren başlayıp İslamiyet'i benimsemiş olan Çerkesler daha güneye yerleşmişlerdir. Daha sonraki dönemler Kafkas dağlarının kuzeyine Karaçaylar ve Balkarlar (Türk), Kabardinler ve Osetler (Çerkes) yerleşmiştir. Soyunu alanlardan alan Hint-Avrupa kavimleri olan Osetlerin bir kısmı Kafkas sıra dağlarının güney eteklerine doğru yerleşmişlerdir. Çeçenler ve İnguşlar'ın yerleşim yerleri ise Hazar kıyısında bulunan Dağıstan'a kadar ulaşır. Genel olarak Dağıstan'ın etnik yapısını ortaya koyacak olursak, kuzeyde Avarların, ortada Lakların, güneyde ise

Lezgilerin yaşadığını söyleyebiliriz. Büyük Kafkas sıradağlarının güneyinde Ermeniler, Azeriler, Gürcüler ve bunların yanı sıra Abazalar (Kafkas dağları ve Karadeniz arasında) ve Lazlar (Türkiye'nin doğu sınırında) yaşamaktadır.

Ruslar 17. Yüzyıla gelinceye kadar bölgede söz sahibi değildiler. Rusların bu döneme kadar bölgeye girmesinden önce Gürcistan'da 3 ayrı krallık mevcuttu: Kartli krallığı (başkenti Tiflis), Kahetya krallığı ve Kütayis krallığı. Krallıklardan ilk ikisi İran, üçüncüsü ise Osmanlı denetiminde idi (Stefanos, 2000: 272-276).

Azerbaycan ve Ermenistan da İran'a bağlıydı. Azerbaycan yeni hanlığa bölünmüş durumdaydı: Gence hanlığı (sonradan Ruslar tarafından Elizavetpol, Sovyetler tarafından Kirovabad adı verilecekti bu bölgeye), Şeki hanlığı (hali hazırda Azerbaycan'ın en eski tarihi şehirlerinden birisi), Kubahanlığı (Dağıstan ile Bakü arasında), Bakü hanlığı (halihazırda Azerbaycan'ın başkenti), Şirvan hanlığı (Bakü'nün güneyinde), Karabağ hanlığı (bugünkü Dağlık Karabağ ve çevresi) ve son olarak Talas hanlığı (ülkenin güney-doğusunda). Bunların haricinde Azerbaycan ve Ermenistan'ın bulunduğu bölgede 3 hanlık daha mevcuttu: Erivan hanlığı (Bugünkü Ermenistan'ın kuzeyi), Nahçıvan hanlığı ve Maku hanlığı (Türkiye ve Rusya arasında kalan İran toprağı üzerinde).

XVII yüzyılın başlarında Güney Kafkasya'da kendi stratejik konumunu güçlendirmeye, Orta Asya ve Yakın Doğu'ya giden ticaret yolunu eline geçirmeye çalışan çar Rusya'sı Kafkasya'da sömürgeci siyasetine başlamıştır. Fakat 1711 Rusya-Osmanlı savaşını Rusya'nın kaybetmesi sonucu Prut anlaşması imzalanmış ve Rusya Azov'dan vazgeçmek zorunda kalmıştır. Bunun akabinde Kafkasya'da Osmanlı ve İran şah devletinin işgalci siyaseti bir üst boyuta geçiş yapmıştır (Qurbanov, 2008: 10,11).

Şirvan isyanı zamanı Rus tacirlerinin zarar gördüğü bahanesiyle çar Rusya'sı Hazar sahili vilayetlere saldırıya başlamıştır. Rus ordusu 1722-23 yıllarında Hazar denizinin batı sahillerini ele geçirmiştir (Alizade, 2010: 110). Fakat yine Rusya-Osmanlı ilişkilerinin keskinleşmesi sonucu Rusya İran'la anlaşma imzalamış, Reşt (1732) ve Gence (1735) anlaşmaları ile Hazar sahili vilayetleri İran'a devretmiştir. Dağıstan ve Azerbaycan milleti 13 yıllık Rusya boyunduruğu sonucu yeniden İran şahının işgaline maruz kalmıştır. 1739 yılında Belgrad anlaşması Kabardey'i Rusya ile Osmanlı arasında tarafsız alan ilan edildi.

XVIII yüzyılın ortalarında Azerbaycan'da tamamen farklı bir düzen ortaya çıkmış ve hanlıklar yaranmıştır. Yüzyılın 50-80'li yıllarında Rusya ve Kafkasya ilişkileri bambaşka bir boyuta geçmiştir. Kafkasya'da önemli konum elde etmeye çalışan Osmanlı ve Rusya'ya karşı Avrupa devletlerinin siyaseti ikili karaktere sahipti. 1768 yılının Eylül ayında Fransa'nın etkisiyle Osmanlı imparatorluğunun Rusya ile savaşa başlaması, kendisinin yenilgisi ile sonuçlandı. Savaş sonrası

Kabardey'in Rusya'nın hakimiyetinde kalması kararı alındı. Kuzey Osetya Rusya'ya birleştirildi ve Çeçen İnguşetya'sının Rusya tarafından işgali son aşamasını tamamladı. Rusya sınırları Kuzey-batı Kafkasya'da Yeya ve Kuban nehirlerine kadar ulaştı. Küçük Kaynarca (1774) anlaşması Karadeniz sorununun çözümünde Rusya için belli bir aşama oldu.

Dağıstan'da olsun, o cümleden Avar, Tarkov, Gazıgumuk hanlıklarında başlayan isyanlar Rusya tarafından bastırılmıştır. Rusya'yı aslında iç karşı durmalardan ziyade dış güçlerin Kafkasya'ya olan merakı zor durumda bırakıyordu. XVIII yüzyılın 80'li yıllarında İran'da uzun süren iç münakaşalardan sonra hakimiyete gelen Gacarlar sülalesinin hanı Ağa Mehemmed Han Gacar Kafkasya'yı işgal etmeyi kendisine bir kural olarak kabul etti (Qurbanov, 2008: 11-13).

Ruslar Kafkasya'ya Moğol hanlıklarının ortadan kalkmasıyla birlikte girebilmiştir. Ruslar ilk defa Astırahan hanlığını işgal ederek Hazar'a ulaşım olanağı yakalamışlardır. Osmanlı'nın Kırım hanlığını koruma çabaları 1774 Türk-Rus anlaşmasıyla kesintiye uğramış, Kırım'dan vazgeçmek zorunda kalmışlar ve 1783 yılında Kırım Ruslar tarafından ilhak edilmiştir. 1784'de Rusya Kartli krallığını da koruması altına aldı. Bunun ardından Ruslar tarafından Vladikavkaz kurulmuş ve Gürcistan ile doğrudan ilişki kurma olanağı sağlayan Daryal boğazı açılmıştır. Kartli krallığı kralın 1802'de ölürken yaptığı vasiyet ile Rusya'ya kalmıştır. Mingrelya (1803), İmeretya ve Gurya (1804), Osetler (1806), Abazalar (1810) sırasıyla Rusya'ya bağlandı ve Azerbaycan hanlıkları da İran'ın elinden alındı.

1795 yılında Ağa Mehemmed han Gacar'ın büyük bir ordu ile Kafkasya'ya saldırısı sonucu Rusya 1801 yılı Ocak 18'de Kartli-Kahetya çarlığına son verip, Rusya'ya birleştirilmesi ile ilgili manifesto ilan etti. İmparator I Aleksandr'ın 12 Eylül 1801 tarihli manifestosu ile Gürcüstan'ın Rusya tarafından işgali son evresini tamamladı. Bu, Kafkasya'da Çarizm'in sömürgeci siyasetinde yeni bir başarıydı. Bütünüyle Kafkasya'nın Rusya tarafından işgali 1864'te sonuca ermiştir (Ayan, 2010: 36).

1828-1829 yılları Rusya'nın hem İran'a hem de Türkiye'ye savaş açtığı dönem olmuş ve Türkiye Mesketya'yı (Ahıska ve Ahılkelek bölgeleri ile Aras'ın güneyindeki Sürmeli), İran ise Erivan ve Nahçıvan hanlıklarını kaybetmiştir. Çerkesler ve Şeyh Şamili göz önünde bulundursak Kuzey Kafkas dağlarını ele geçirmek daha zor bir aşama olacaktı.

Kafkasya ticari açıdan Rusya için büyük ehemmiyet sağlıyordu. Rusya'ya Kafkasya'nın demiryolu hattı ile bağlanacak olması ve Bakü-Batum hattının yanı sıra bir petrol boru hattının döşenmesi bunun bariz örnekleridir.

Rusların Kafkasya'ya yerleşmesi ile iki büyük göç hareketi başlamıştır. Bunlardan ilki Kuzey Kafkasya'daki Müslümanların Türkiye'ye, diğeri ise bu ülkede yaşayan Ermenilerin Kafkasya'ya

göçü idi (Stefanos, 2000: 277, 278). 1861 yılı sonrasında Rusya siyaseti sonucu Kafkasya'da ıslahatlara başlandı, demiryolu açıldı, Kafkasya Vladikafkas-Rostov hattına birleştirildi. Petrol sanayisi hızla gelişmeye başladı. 19. Yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı tarafından Kürtlere uygulanan iskan siyaseti sonucu zarar gören Ermeniler sırtlarını Ruslara dayamak suretiyle huzursuzluğa neden olan olaylar çıkartmaya başlamışlardı ve bu Rusya'nın Mezopotamya'yı hedef alan yayılmacı politikası için bulunmaz fırsattı. Bir yandan da Rusya'nın İran Azerbaycan'ına sızma isteği sonunda 1907'de Büyük Britanya ile imzalanan anlaşma ile İran'ın sözü geçen iki ülke arasında paylaşılmasına sebebiyet vermiştir. Bu anlaşma sonucu Büyük Britanya İran'ın güneyindeki petrol bölgelerinin ve Rusya Azerbaycan'ın denetimi altına almıştır. Ermeni özerkliğinin ilk adımının atılmasına ön ayak olacak 1912'de Rus ajanlarının Türkiye-İran sınırı üzerindeki Kürt şef Simko ağayla iletişime geçmeleri ile ortam iyice gerilmiştir. Jön-Türklerin milliyetçi siyasetlerinin Ermeni partileri üzerindeki üstünlüğü ve Balkan savaşında alınan Türk yenilgisi ile Rusya'nın Ermeniler yararına reformlar yapılması için gösterdiği çaba destek bulmuş oldu. Bunun sonucu olarak Türk idaresi Avrupalı gözlemciler tarafından denetlenecek ve Ermeni nüfusunun toplam nüfusun dörtte birine ulaştığı her bölgede, Ermeniler yerel meclislerde yarı yarıya katılım gücüne sahip olacaklardı (Kılıç, 2015: 691).

1917 yılına gelindiğinde artık İtilaf devletlerini de askeri cephede meydana gelen gelişmeler bayağı tedirgin etmeye başlamıştı. Dönemin önemli olaylarından birisi Rusya'daki İngiliz ateşesi General Barter tarafından sunulan Ermenilerin Kafkasya'ya gönderilmesi önerisinin İngiltere imparatorluk Genelkurmay Başkanı W. Robertson tarafından desteklenmesi ve buna ek olarak Amerika Birleşik Devletlerinin (ABD) de Ermeni göçmeni takviyesi yaparak yardımcı olmalarını istemiştir. Bunun yanı sıra Rus devleti de Ermenilerden gelen baskılar sonucunda aynı fikri destekliyordu (Stefanos, 2000: 292).

Rusya'da 1917 Şubat inkılabından sonra Kafkasya'da Geçici hükümetin yerli organı – Özel Zakafkasya Komitesi kuruldu. Rusya'da Ekim darbesi Kafkasya halklarının da sosyal ve siyasi hayatında yeni farklılıklara neden oldu. 1917 yılının Ekim'inde RSD/B/P'nin Kafkasya Ülke Komitesi kurulmasının ardından Kafkasya'da karşı güçler bloğu 1917 yılının Kasım 15-28'de Zakafkasya komisarlığını kurdular. Sovyet hakimiyeti Güney Kafkasya'da sadece Bakü ve onun etraf bölgelerinde kurulmuştu. 1918 yılı Nisan 22'de Güney Kafkasya Burjuva Federatif Devleti kuruldu. 1918 yılı Mayıs'da Güney Kafkasya'da üç bağımsız: Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan ülkeleri kuruldu.

Çarlık Rusya'sının sonu ve Osmanlı İmparatorluğunun çökmesi sonucu Kafkasya bölgesinde iki önemli boşluk meydana geldiyse de bu iki devlet bölgeyi terk etme niyetinde değildiler. 1918 sonunda bölgeye üçüncü bir güç yani Büyük Britanya yerleşme çabaları ortaya çıktı. Farklı politikalar denese de Büyük Britanya'nın maddi açıdan yetersizliği elinin zayıf kalması demektir.

General Anton İvanoviç Denikin Rusya'daki devlet karşıtı gruplara maddi destek sağlıyordu. Ruslar ve Türkler bölgesel sorunlarla ilgilenmek zorunda kalmışlardı. Bakü petrollerine sahip olmak isteyen Büyük Britanya, bunu asıl neden olarak göstermekten kaçınıyor, Kafkasya'nın Hindistan'a giden yol üzerinde koridor olduğunu iddia ederek korunmasını savunuyordu. Bu dönemde kaynaklarından dolayı Gürcistan ve Azerbaycan Ermenistan'dan bir adım öndeydiler.

Üzerinden Rus desteği eksik olmayan Ermenistan 1918'de Türklerin çekilmesini fırsat bilip boşluğu doldurma çabası içine girmişti. Karabağ'ın Azerbaycan'a verilmesini isteyen Nuri Paşa'nın isteği uzun süren çatışmalar ve toplanan meclisler sonucunda 1919'da bölgede Azerbaycan otoritesinin tanınması ile pozitif sonuçlanmıştır.

Türklerin Lori bölgesini de boşaltması ardından Ermeniler yeniden taarruza geçtiler. Bunun ardından aralık ayında çoğunluk nüfusu Ermenilerden oluşan Borçalı bölgesi Ermenistan'a katılmak için ayaklandı. Bu vesileyle Ermenilerin 14 aralıkta sınırı aşması ile iki ülke arasında savaş patlak verdi ve bu savaş İngilizlerin olaya müdahale edip, Borçalı bölgesinin tarafsız bölge ilan etmesi ile durduruldu (Stefanos, 2000: 315-318).

Bakü'de 1918 yılı Nisan 25'de Azerbaycan halkına karşı düşman olarak ortaya çıkan Bakü Halk Komissarları Sovyet'i kuruldu. Bakü Kommunası'nın Ermeni taşnaklarla birleşip halka karşı duvar örmelerine rağmen Kuzey Kafkasya'da 1918 Temmuz 31'de Bakü'de Sovyet hükümeti hükümranlığı sona erdi. Kuzey Kafkasya'da 1918 yılının başlarında Kuban-Karadeniz Sovyet Cumhuriyeti, Terek Sovyet Cumhuriyeti, Stavropol Sovyet Cumhuriyeti kuruldu. 1918 yılının Haziranın'da bu cumhuriyetler Kuzey Kafkasya Cumhuriyetine birleştirildiler.

1920 Nisan 28'de Azerbaycan'da, Kasımda Ermenistan'da, 1921 Şubatında ise Gürcistan'da Sovyet Cumhuriyeti kuruldu. Güney Kafkasya ülkeleri 1922 Mart 12'den 1936 Aralık 5'e kadar Zakafkasya Federasyonu'na girdiler (İsmayılov, Papava, 2005: 25). Azerbaycan'ın içinde Nahçıvan MC, DKMV, Gürcistan'ın içinde Abhaziya MP, Acar MP ve Güney Osetya MV kuruldu. 1921 yılında Kuzey Kafkasya RSFSR'nin içinde Dağlılar Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Dağıstan MSSR, 1922 yılında Adıge Muhtar Vilayeti kuruldu. 1936 yılı Anayasa'sına göre Kabarda-Balkar MC, Kuzey Osetya MC, Çeçen-İnguş Muhtar Cumhuriyeti kuruldu. Büyük Vatan Savaşı yıllarında alman-faşist güçlerine karşı Kafkasya'da yoğun savaşlar olmuştur. Savaşın Kafkasya için olan kısmı savaşın en büyük hissesiydi. Kafkasya için olan savaş savunma ve saldırı olarak iki döneme ayrılıyor.

Alman faşizminin amacı Rostov'un güneyinde Güney cephesi ordularını çevreleyip ortadan kaldırmak, Kuzey Kafkasya'yı, sonra da Bakü'yü ele geçirmek, aynı anda Tiflis, Kutaisi ve Suhumi

illerine girmek, Yakın ve Orta Kuzeye saldırı için yol açmaktı. Sovyet Ordusunun asıl amacı düşmanın saldırısına karşı koymak, savunma savaşları ile düşmanı zayıflatarak geri saldırı için zemin hazırlamaktı.

Kafkasya halklarının kaderinde 1930-40'lı yıllar zor bir dönem olmuştur. Binlerce insan yurdundan sürgün edilmiştir. Özellikle Kuzey Kafkasya'nın Karaçay, Balkar, Çeçen, İnguş, Tatar ve diğer halkları. Bu dönemde İ. Stalin tarafınca kurulmuş devlet idaresindeki idari amirlik sistemi milli ilişkilere ağır darbe indirmiştir (Temizkan, Shakirov, 2017: 140). Kuzey Kafkasya için bu zor dönemin en pik noktası 1944 senesi olmuştur. Bu dönemde Almanlarla iş birliği yaptıkları ileri sürülen Khabardey-Balkar halkları sürgüne gönderilmişlerdir (Özbay, 1999: 167). Sürgüne maruz kalan insanlar sadece Stalin'in ölümünden sonra 1957 senesinde kendi topraklarına dönme fırsatı bulmuşlardır. 1991 yılına kadar Sovyetlerin himayesi altında farklı yapılar halinde bu bölgede yaşamaya devam etmişlerdir.

1991 senesinde SSCB'nin yıkılması ile Güney Kafkasya'da bulunan farklı etnik gruplara sahip topluluklar, bağımsızlıklarını ilan etmiş ve buna bağlı olarak bağımsız devletler kurmuşlardır, aslında bu 1920 senesinde Sovyetler tarafından devrilmiş devletlerin yeniden yapılanmasıydı. Fakat Azerbaycan ve Gürcistan daha ilk zamanlardan milli münakaşalarla yüz yüze gelmişlerdir.

Üç Güney Kafkasya ülkesinden Ermenistan Rusya'nın yanında yer almış ve siyasi yolunu bu şekilde devam ettirmiştir. Bu durum Azerbaycan'ı derinden etkilemiş ve Dağlık Karabağ Sorunu vuku bulmuştur. Yeni Azerbaycan tarihi için kanlı bir hafıza örneği olan bu durum zaman zaman çatışmalara sahne oluyor ve halen varlığını sürdürüyor.

Gürcistan'a gelecek olursak SSCB döneminde Gürcistan'ın içinde bulunan Güney Osetya ile Gürcistan arasında milli münakaşalar başlamıştır. Gürcistan'da E. Şevardnadze hükümeti Güney Osetya ve Abhazya problemini çözemedi. 2004 Ocak 4'te Gürcistan'da seçimler yapılmış ve "Birleşmiş Milli Harekat" partisinin üyesi Mihail Saakaşvili seçimleri kazanmıştır. Bu zaman Acaristan yönetimi seçimleri boykot etmiş ve yeni hükümeti tanımamıştır. Bundan sonra Gürcistan hükümetinin asli görevi Güney Osetya ve Abhazya'yı merkezi yönetime tabi etmekle arazi bütünlüğünü sağlamak olmuştur. Geçen asrın sonlarından başlayan Çeçen halkının Rusya Federasyonu'na karşı yaptığı milli bağımsızlık mücadelesi Kafkasya tarihinde kalıcı izler bırakmıştır (Qurbanov, 2008: 17,18).

1.2. Kafkasya'nın Coğrafi Konumu

"Hemen hemen 440 bin kilometre karelik bir alanı kaplayan Kafkasya'nın batısında Karadeniz kuzeyinde Kuban ve Kuma ovası, doğusunda Hazar Denizi, güneyinde Türkiye ve İran

bulunmaktadır. Kafkas Dağları ikiye ayrılmaktadır: Kuzey Kafkas Dağları ve Güney Kafkas Dağları (Özey, 2016: 3). İçinde farklı yüzey şekilleri barındıran Kafkasya sıradağlar, vadiler, platolar, ovalar, ırmaklar ve göllerden oluşur (Kaşıkçı ve Yılmaz, 1999: 9).

Kafkasya'nın doğusunda Hazar Denizi, batısında Azak Denizi ve Karadeniz bulunuyor. Tamam yarımadasından, Bakü'nün de içerisinde bulunduğu Hazar'ın batısındaki Abşeron yarımadasına kadar uzanan dağlık bölgeye, Kafkasya denmektedir. Kafkasya'nın Kuzey sınırında "Kuban" ve "Kuma" nehirleri, güneyinde ise Türkiye ve İran bulunur.

Kafkas Dağları silsilesi, Azerbaycan'ın başkenti Bakü'den kuzeybatıya doğru Karadeniz sahilinde "Anapa"ya kadar uzanmaktadır. Kafkas dağları silsilesinin orta bölümünde yüksekliği 4000'm.yi aşmakta ve aşılması çok güç bir duvarı andırmaktadır. Karadeniz sahilinde Kolhida ovasını oluşturan Rua nehri ve Kura nehrinin güneyinde uzanan dağ silsilelerine Küçük Kafkas dağları denir (Pamuk, 1995: 1)

Kafkasya bölgesinin kabul edilen sınırları doğrultusunda Rusya ve Türkiye'nin bir kısmı bu bölge içinde kalmakta ve her iki ülke de bir nevi Kafkasya ülkesi olmaktadır. Avrupa-Asya sınırına gelindiğinde ise farklı görüşler mevcuttur. Mesela Britanya'nın görüşüne göre Avrupa-Asya sınırı Kura ve Manıç'tır. Bazı kaynaklarda Avrupa-Asya sınırı Kafkas zirveleri olarak belirlenmiştir. Bu durum Türkiye için iyidir, çünkü sözü geçen durumda Kafkas ülkeleri Asya içerisinde bulunmuş olacaklardır (Çalış, 2010: 15).

Bir "kara boğazı" özelliği taşıyan Kafkasya Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının buluşma noktasıdır. Kafkasya Karadeniz vasıtası ile Karadeniz'e, Hazar Denizi vasıtasıyla da Asya'ya ulaşım olanağı sağlar ve bu yönüyle kuzey-güney gibi doğu-batı arasında da bağ oluşturur. Kafkasya'yı ikiye ayıran Kafkas sıra dağları bölgenin bir bütün olması karşısında ana engeldir. Denizle çevrili kısımları açısından kendini güvende hisseden bölge için kara sınırları açısından aynı şeyi söylemek pek mümkün değildir (İlhan, 1999: 11).

1.3. Kafkasya'nın Jeopolitik Konumu ve Jeostratejik Önemi

Coğrafyanın politikaya kattığı değer Jeopolitik olarak adlandırılır. Jeopolitiğin temel 3 dayanak noktası olan kelimeler "devlet, coğrafya ve politika"dır. Jeopolitik ortam sanıldığı kadar kolay değişmez, büyük savaşlar ve büyük barışlar sonrasında değişebilir. Bu gibi durumlarda ise jeopolitik ortam genellikle büyük güçlerin çıkarları doğrultusunda şekil değiştirir. Jeopolitik konum ve Coğrafi konum birbirine karıştırılmadan irdelenmelidir. Bu konuya şu şekilde açıklık getirilebilir. Mesela: bir ülkenin coğrafi konumu değişmezken, jeopolitik konumu değişebilir ve bu ülke politikası için önemli değişimdir (İlhan, 1999: 8,9).

SSCB sonrasında bölgede değişiklik gösteren coğrafi ve jeopolitik konum hem Rusya'nın yeniden bölgeye hakim olma isteği açısından, hem de Batılı ülkelerin çıkarları açısından büyük önem arz etmektedir. Rusya, Türkiye ve İran Kafkasya'nın karadan 3 önemli komşusudur. Hazar denizi ile ise Orta Asya Cumhuriyetleri ile bir komşuluk söz konusudur. Eskiden beri büyük güçlerin ilgi odağı olan bölge özellikle 1990'dan bu yana jeopolitik ilgi odağı haline gelmiştir. Coğrafi konumunun aksine 1990'dan sonra Kafkasya'nın jeopolitik konumu önemli ölçüde değişiklik göstermiştir (Tavkul, 2002: 17,18).

Soğuk savaş döneminde bölgede hakim olma isteği ön planda değildi, bölge sadece hava ve kara hareketinin canlı noktalarından birisini oluşturuyordu. XX yüzyıl itibari ile global siyaset ve stratejiler artık bir adım daha öne çıktı.

Orta Asya- Çin- Pasifik Okyanusu,

Orta Asya- Afganistan- Pakistan- Hint Okyanusu,

Orta Asya- İran- Basra Körfezi, Orta Asya- Türkiye (Akdeniz),

Orta Asya- Hazar Denizi- Kafkasya- Kara Deniz,

Türkistan- İran Demiryolu, Türkiye- İran- Türkmenistan- Özbekistan- Kazakistan- Çin demiryolu gibi yollar Orta Asya'yı dış dünyaya bağlayan ve tartışılmakta olan kara yollarıdır (Açma, 2013: 133). Kafkasya'yı kendi içinde kendisine ve dış dünyaya bağlayan bazı tartışmalı karayolları, demiryolları ve petrol boru hatları mevcuttur (İlhan, 1999: 21) Kafkas sıradağlarını aşarak geçebilen 2 önemli karayolundan birisi olan Daryal, Rusya Federasyonu'ndan Tiflis'e ulaşımı sağlama gücüne sahiptir. Bir diğer önemli geçit olan Derbent geçidi, Rusya'yı Bakü'ye ulaştırma özelliğini taşır (Tavkul, 2002: 18).

1.4. Kafkas Ülkeleri, Yüz ölçümleri ve Nüfus Oranları

Transkafkasya adı ile de anılan güney Kafkasya bölgesinde yoğunluğu Azerbaycanlılar, Ermeniler ve Gürcüler teşkil ederken, bunun aksine kavimler kapısı olarak da adlandırılan Kuzey Kafkasya içerisinde bir milletler mozaği barındırır. Kafkasya bölgesi bulunduğu bölge itibari ile tarih boyu el değiştirmiş, sürekli bir mücadele alanı olmuştur. Sırasıyla önce Hun, Avar, Hazar, Peçenek ve Uzların; daha sonra Altın Ordu, İlhanlı ve Selçukluların; akabinde Rusya, İran ve Osmanlı hakimiyeti altında bulunmuştur (Pamuk, 1995: 2).

Tarih boyunca çeşitli halkların mücadele merkezi olan Kafkasya en eski dönemlerden bu yana Doğu ve Batı arasında köprü vazifesini istemese de üstlenmiştir. (Grigoriantz, t.y.: 14). Kafkasya bünyesinde üç bağımsız cumhuriyet ve Rusya Federasyonu ve söz konusu cumhuriyetlere bağlı on

otonom bölge barındırmaktadır. Türkiye Aras ve Çoruh nehirlerinin kuzey doğusu sebebiyle, Rusya ise bünyesinde barındırdığı özerk cumhuriyetler sebebiyle bir Kafkasya ülkesidir (İlhan, 1999:21).

Kafkas ülkeleri ve onlara bağlı olan özerk cumhuriyetleri aşağıdaki şekilde gösterebiliriz:

GÜNEY KAFKASYA

Azerbaycan	86.600 km ²	9.000.000 nüfus
Karabağ (Özerk Bölge)	4.392 km ²	190.000 nüfus
Nahçıvan (Özerk Bölge)	5.500 km ²	400.000 nüfus
Ermenistan	29.800 km ²	4.000.000 nüfus
Gürcistan	70.000 km ²	5.000.000 nüfus
Abhazya (Özerk Cumhuriyet)	8.600 km ²	500.000 nüfus
Güney Osetya (Özerk Bölge)	3.900 km ²	400.000 nüfus
Acaristan (Özerk Cumhuriyet)	3.600 km ²	300.000 nüfus
Topraklarının bir hissesi bölgede bulunan ülkeler		
Rusya Federasyonu		
Türkiye		

Rusya Federasyonu bünyesindeki Özerk Cumhuriyetler

Adige	7.600 km ²	43.600 nüfus
Çeçenistan	13.300 km ²	1.290.000 nüfus
Dağıstan	50.300 km ²	1.823.000 nüfus
İnguş	7.000 km ²	400.000 nüfus
Kabartay-Balkar	12.500 km ²	768.000 nüfus
Karaçay-Çerkez	14.000 km ²	422.000 nüfus
Kuzey Osetya	8.000 km ²	638.000 nüfus

Kafkasya'nın uzantısı olan ve Rusya Federasyonu bünyesindeki diğer bölgeler:

Kalmuk Özerk Cumhuriyeti	75.000 km ²	400.000 nüfus
Kramodask Kray'ı	83.000 km ²	5.000.000 nüfus
Stavropol Kray'ı	80.600 km ²	2.700.000 nüfus

Ağız farklılıklarını hesaba katmaksızın Kafkasya kendi içinde aktif kullanılan 43 farklı dili barındırıyor. Bir sığınak ve geçit yeri oluşu sebebiyle, her vadi tarih boyunca farklı bir kavme ev sahipliği yapmış ve ortaya böyle renkli bir milletler mozaiği çıkmıştır (İlhan, 1999: 22).

1.5. Kafkasya'nın İkiye Ayrılması ve Güney Kafkasya

1918-1920 döneminde aslında Güney Kafkasya ülkeleri yaranan karışıklık nedeniyle kısa süreliğine de olsa bağımsızlığı tatmışlardır. Kurulan Transkafkasya Cumhuriyetleri ortaya çıkan SSCB ile bir bütün olmak zorunda kalmışlardır. Komünizm bölgeye yerleşmiş ve bir sıra kültürel açıdan bölge için önem arz eden unsurlara da zarar vermiştir. 1991 senesine kadar sözde eşitlik yanlısı komünizm ile bağımsız ülke olma haklarını kaybeden bölge ülkeleri bu şekilde varlığını sürdürmeye devam etmiştir. 1991 SSCB'nin dağılması ile bölgede yeni üç bağımsız ülke doğmuş ve halen varlıklarını sürdürmektedirler. XIX yüzyılın başlarında elde ettikleri bağımsızlık haklarını ellerinde tutma şansları olsaydı, aslında günümüz dünyasında etkin devletlerden söz edilebilirdi. Fakat ne yazık ki, henüz daha 18 yaşında olan bu üç ülke uluslararası arenada gerek magistral yollara hakim olması, gerekse yüksek enerji potansiyali barındırması sebebiyle önem görse de, iç işlerindeki bazı sorunları çözebilmiş, daha doğrusu çözmelerine izin verilmiş değildir. Çünkü ulusal güvenlik açısından istikrar yakalanırsa, dış güçlerin etki dairesi kısıtlanabilir. Bu noktada Rusya ve üvey evlat Ermenistan'ın sorunların çözülmemesi yönündeki çabaları dikkatlerden kaçmamaktadır.

Bazı tarihçiler tarafınca kabul edilmeyen Güney Kafkasya tanımı aslında Rusça adı ile "Za Kafkas", yani Kafkas ötesi olarak adlandırılmaktadır. Fakat genel olarak kabul gördüğü ve literatürde yerini bu şekilde aldığı için bizde burada Güney Kafkasya (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan) olarak kullanacağız. Aslında bu üç ülke Kuzey Kafkasya adı ile anılan bölge ile iç içedir ve derin tarihi bağlara sahiptir. Fakat masa üzerinde çizilen sınır tarih kendi yerini Güney ve Kuzey Kafkasya şeklinde almıştır.

1.5.1. Azerbaycan

1991'den beri bağımsız bir ülke olarak uluslararası arenada varlığını sürdüren Azerbaycan'ın sınırları içerisinde bir özerk bölge ve bir özerk Cumhuriyet mevcuttur. Bunlar Karabağ özerk bölgesi ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'dir (Güner, Ertürk, 2015: 218). 82.658 km² gibi bir alana sahip olan ülkenin nüfusu 9.963.365'dur (Azerbaijan Population (t.y.), <http://www.worldometers.info/world-population/azerbaijan-population/>). Süregelen savaşlar sonucunda tek parça halinde kalamayan vahit Azerbaycan, 1813 Gülistan ve 1828 Türkmençay anlaşmaları sonucu Kuzey ve Güney olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Saray, 1993: 21). İran'da kalan kısım bünyesinde yaklaşık 35.000.000'a yakın Azerbaycan türkünü barındırmaktadır. Söz konusu rakam böyle olunca zaman zaman bazı sorunlar ve Azerbaycan'a birleşme istekleri vuku bulmaktadır, fakat İran sıkı rejimle şimdilik bunun üstesinden gelmektedir.

Azerbaycan VII yy'da Türk Hazar İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında olmuş ve sonra sırasıyla sürekli el değiştirmiştir. Sırasıyla Araplar, Selçuklular, Şirvanşahlar, Moğollar, Akkoyunlu ve akabinde Karakoyunlular, Şah İsmail yönetiminde olmuştur. Daha sonra hanlıkları dönemi başlamış ve rus işgaline kadar durum stabil olarak varlığını sürdürmüştür(İlhan, 1999: 24).

Kuzeyde Dağıstan Özerk Cumhuriyeti, kuzeybatıda Gürcistan, batıda Ermenistan, Güneyde İran ile çevrili olan Azerbaycan'ın doğusu Hazar denizi ile çevrilidir (Kaşıkçı ve Yılmaz, 1999: 26). Yüzölçümü 82.658 km² olan ülkenin sınırlarının toplam uzunluğu 3600 kilometredir. Azerbaycan arazi yapısı açısından üç bölgeye ayrılmaktadır:

1. Doğu Kafkaslar ve Abşeron Yarımadası,
2. Kura Nehri çöküntüsü ve Stepler,
3. Mordağ ve Karabağ Yaylası.

Azerbaycan aslında güneyde İran içerisinde bulunan ve şu anki bulunduğu bölge itibari ile ikiye ayrılmış durumdadır. Azerbaycan adı çeşitli görüşler nezdinde Büyük İskender'den sonra burayı yöneten komutanlardan olan Atropates'in adından ve başka bir söyleme göre "od" yani alev anlamına gelen azer ve "muhafız" anlamına gelen baygan kelimelerinin birleşiminden dönüşerek şu anki hali ile günümüze gelmiştir (Pamuk, 1995: 18).

Bölgede kurulan ilk devlet Apropatena olmuştur. Kral Atropates'in adından gelen Azerbaycan adı Sasaniler döneminde Azurbeycan, Seryaniler döneminde Azerbaigan olarak sürekli değişerek günümüzdeki adını almıştır (Nuriyeva, 2015: 28). İlk kurulan sözü geçen devletten sonra bölgede kronolojik olarak Selçuklular, Atabegler ve İlhanlılar, Safeviler, Afşar ve Kaçar ve nihayet Hanlık dönemlerini tamamlayan Azerbaycan'da 28 Mayıs 1918'de Cumhuriyet ilan edilmiş ve ilk olarak Türkiye tarafından tanınmıştır. Petrol ve endüstri merkezi olan Cumhuriyet 2 yıl sonra Ruslar tarafından 27 Nisan'ı 28 Nisan'a bağlayan gece Ruslar tarafından işgal edilmiştir. 1936'da Azerbaycan SSC adını almıştır. Ülke Sovyetler birliği döneminde devamlı toprak kaybına uğramıştır. Özellikle 19-21 Ocak 1990 tarihinde Kızıl Ordu tanklarının Bakü'ye girip pek çok Azerbaycan Türk'ünü katletmesiyle (Pamuk, 1995: 20,21) bağımsızlık için Halk cephesi hareketleri daha da hızlanmış ve nihayetinde 30 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir.

Eski Sovyetler Birliği'nde en hızlı nüfus artışına sahip olan Azerbaycan için nüfus artışı siyasi, iktisadi ve askeri bakımlardan çok büyük önem arz etmektedir (Mecek, 2018: 53). Azerbaycan'da nüfus artışı SSCB'de ortalama nüfus artışına nazaran 2 katı olmuştur. Azerbaycan sanayinin bölgeye gelişi ile dünyanın en uzun ömürlü insanlarını barındıran ülke olmaktan çıkmış, en uzun ve en kısa ömürlülerin yaşadığı yer haline gelmiştir. Artan demiryolları, endüstrinin gelişimi, kent ekonomisi ve balıkçılık nüfus yoğunluğuna kendi etkisini göstermiştir (Nuriyeva, 2015: 172). Ayrıca petrol

üzerine açılan yeni fabrikalarla bölgeye Rus, İsveç, Yahudi, İngiliz ve Almanların ilgisi de oldukça artmıştır.

Azerbaycan nüfusunun %90'ı Azeri Türküneden oluşur. Türk nüfusunun hemen ardından %4.5 ile Ruslar gelmektedir (Pamuk, 1995: 24, 25). Azınlık nüfusun başında %3 Dağıstanlılar, peşi sıra ise %2.5 ile Ermeniler ve %1 Gürcüler, Ukraynalılar ve Gürcüler gelmektedir (Mecek, 2018: 53).

Azerbaycan'ın kültürel durumunda değinilmesi gereken önemli bir nokta Rus yönetimi ile Arap alfabesinden kopması, 1 Mayıs 1925 yılı itibari ile kabul edilen kararname ile Latin alfabesine geçiş yapmış ve akabinde 1928'de Türkiye'de de Latin alfabesinin kabul edilmesiyle Ruslar Azerbaycan'da Latin alfabesini kaldırmış ve bunun yerine bu sefer Kiril alfabesini koymuşlardır (Ergun, 2010: 141). Bu durum Rusya'nın Türkiye ile Azerbaycan arasında kültürel ve ekonomik ilişkilere sıcak bakmadığının bariz örneğidir.

Kafkasya ve bölgenin önemli kısmı olan Azerbaycan bolşeviklerin gözünde doğuya açılan kapı konumunda idi (Qasımlı, t.y.: 32). Azerbaycan'da 70 yıl boyunca hüküm süren komünizm kalıcı izler bırakmıştır. Toplum tarafından unutilan, Türkleri bir arada tutmanın neredeyse en etkili yolu olan din kavramı; verginin yerini alan meşru hale getirilmiş rüşvet; dengesiz bir şekilde dağıtılan devlet kaynakları; milletvekillerinin meclis haricinde çeşitli yönetim pozisyonlarında aldıkları görevler sözü geçen izlerin sadece bir kaçıdır.

Azerbaycan verimli tarımsal arazileri, doğalgaz, petrol ve demir cevheri ile bir yandan şanslı ülke olarak doğmuşken, diğer yandan bu yönüyle dikkatleri üzerine çektiği için bir nevi büyük ülkelerle başı dertte denilebilir. Bir yandan da bunu kendi yararına çevirerek yatırım imkanları araştırılmış ve bu bağlamda bazı Amerikan ve Kore firmalarıyla bir sıra anlaşmalar imzalanmıştır.1992'de eski düzensiz ve sözde vergi sisteminde vazgeçilmiş, ve bu sistem yerini KDV, kurumlar gelir vergisi, satı vergisi, petrol ürünlerinden belirli oranda alınan patent vergisi ve araç vergisine bırakmıştır.

Yer altı kaynakları açısından çok zengin olan Azerbaycan'ın bilhassa en büyük yer altı zenginliği petroldür. Verileri göz önüne sermek gerekirse 1989 verileri petrolün %88'nin Hazar Denizinden sağlandığını göstermektedir. Azerbaycan ortam girişim şartıyla bölgeyi ihaleye çıkarıp, yabancı yatırımlara açmış ve 1991'de burada Amoco Şirketi ilk uluslararası ihaleyi kazanmıştır. Bunu takiben bir sıra başka şirketlerde ülkenin petrol sektörüne zamanla giriş yapmışlardır (BP, STATOİL vs.) (Pamuk, 1995: 29-37).

Elçibey döneminde Türkiye ve Avrupa ile ilişkilere ağırlık verilme isteği bölgedeki Rusya çıkarlarını tehlikeye düşürmüştür. Bunun yanı sıra Elçibey'in büyük Azerbaycan projesi İran ile

ilişkileri de zedelemiş, arada bir soğukluk söz konusu olmuştur. Hal böyle olunca bu iki büyük gücün ön ayak olması ile beraber Elçibey'in cumhurbaşkanlığından ayrılması için gerekli ortam yaratılmıştır.

Haydar Aliyev döneminde ise Elçibey politikasından vazgeçilmiş ve tüm bölgesel güçlerle eşit ilişkilere dayalı bir denge politikası izlenmiştir. Aynı dönemde BDT'ye üye olunmuş, Ortak Güvenlik ve Ekonomik İş birliği anlaşmaları imzalanmıştır. Rusya'nın Aliyev döneminde Azerbaycan'a yönelik politikasında uluslararası çıkarları açısından amaç belirlediği 2 maddeli amacı olmuştur. Bunlardan ilki: Azerbaycan'a Rus birliklerinin konuşlanması suretiyle İran Azerbaycan sınırının Rusya tarafından korunması, diğeri ise Hazar denizinden elde edilen petrol üretimi üzerinde ve bu petrolün ihracında kontrolü tek başına ele almaktır. Amaçladığı 2 maddeli politika sonucunda Rusya Petrol Şirketi dahil edilerek, belirli oranda pay elde etmeyi başarmıştır. Rusya aynı zamanda Dağlık Karabağ sorunu ekseninde çözümün RF, Azerbaycan ve Ermenistan arasında görüşülerek sağlanabileceğini ileri sürerek, dış güçlerin konunun dışında kalmalarını sağlamak istemiştir (Pamuk, 1995: 55, 56).

1.5.1.1. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti

Nahçıvan Azerbaycan Cumhuriyetine bağlı, Ermenistan ve İran toprakları arasında bulunan Özerk Cumhuriyettir (Kurt ve Özkan, 2017: 113). Yüzölçümü 5 bin 503 kilometrekare, nüfusu 449 (Naxçıvan Muxtar Respublikası, www.nakhchivan.az/portal-1/index-2.htm) binin üzerindedir. Bölgenin %95'den fazlasını Azeri Türkleri, geri kalanını ise farklı etnik gruplar oluşturmaktadır.

1136'ya kadar Nahçıvan'da farklı küçük devletçikler olmuştur. Sırasıyla Atabeyler, Moğollar, Osmanlı, İran ve Rusların hakimiyetine giren Nahçıvan'da 1924'de Sovyet Sosyalist Muhtar Cumhuriyet ilan edilmiş (Kaşıkçı ve Yılmaz, 1999: 68-70) ve 1990'dan bu yana Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti adını almıştır (Zaman, 2013: 2). Haydar Aliyev döneminde yapılan 17 Kasım 1990 tarihli Özerk Cumhuriyet parlamento toplantısı ile adı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti olarak değiştirilmiş ve ilk kez bölge bayrağı Azerbaycan Cumhuriyeti bayrağı olarak belirlenmiştir (www.nakhchivan.az/portal-1/index-2.htm).

1.5.1.2. Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi

Karabağ Kura ve Aras ırmakları ile Gökçe Gölü arasında yerleşen özerk bölgedir. İslam hakimiyeti öncesinde "Arran" adı ile anılan bölge 18 bin kilometrekare yüzölçümüne sahiptir. Bölgenin ilk hakiminin araplar olduğu söylense de, bunun aksine Türkler Araplardan daha önce kuzeyden gelerek bölgede meskunlaşmışlardır (Kaşıkçı ve Yılmaz, 1999: 74). Bölgede yapılan

arkeoloji çalışmaları zamanı Azılı mağarasında bulunmuş olan ilk insana ait alt çene kemiği bu bölgenin dünyanın en eski yaşam merkezlerinden birisi olduğunu göstermektedir.

XIX y.y'ın ilk yarısında Çar Rusya'sı Kuzey Azerbaycan arazilerini işgal ederken etnik desteği artırmak için bölgeye özellikle Ermenilerden oluşan Hristiyan kökenli toplu göç gerçekleştirmiştir (Hasanov, 2018: 447) Hali hazırda, günümüze gelecek olursak Karabağ Sorunu olarak tarihe geçmiş olan büyük olaylar silsilesi bölgenin hangi ülkeye, yani Azerbaycan'a mı yoksa Ermenistan'a mı bağlı olduğuyla ilgili farklı düşünceler mevcuttur. 1918 Mayıs 29'da Ermeni taşnaklarının bölgeye yerleştirilmesi sözü geçen sorunun yaşanmasına ivme kazandırmıştır. 1992 26 Şubat tarihinde Karabağ bölgesinde Azerbaycan vatandaşlarına yapılan büyük soykırım ile Karabağ işgali başlamıştır. 1993 senesine kadar devam eden işgalcilik hareketi sonucu Azerbaycan'a ait olan %20'lik arazi Ermenistan işgali altına geçmiştir (Hüseynov, 2018: 18).

1.5.2. Ermenistan

Büyük bir bölümü ile dağlık bir ülke olan Ermenistan genel itibari ile kaynakların yetersizliği ve elverişsiz coğrafi konumu nedeniyle Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan'a bağlı bir ülke olduğundan İran, Rusya, ABD ve kısmen de Avrupa ülkeleriyle sürekli ekonomik ilişkiler kurmaya gayret göstermektedir. Ekonomik açıdan bir hayli zayıf olan Ermenistan'ın devamlı etraf ülkelere bağımlı olacağı yadsınamaz bir gerçektir (Pamuk, 1995: 79-85).

1991'de bağımsızlığını ilan eden Kafkasya'nın bağımsız üç devletinden biri olan Ermenistan'ın kuzeyinde Gürcistan, doğusunda Azerbaycan, batısında Türkiye ve son olarak güneyinde Nahcivan ve İran vardır. M.Ö. 6. yüzyılda Urartu Krallığına dahil olan Ermenistan sonralar Med imparatorluğu hakimiyeti altına girmiştir. M.Ö. 331'de Büyük İskender ve M.Ö. 301'de Selevkos imparatorluğu tarafında fethedilmiştir. Daha sonra sırasıyla Roma, Pers ve Bizans imparatorluklarına girdi ve bu sırada Hristiyanlığı kabul etti. Sonraları diğer Kafkasya devletlerine benzer şekilde sırasıyla Selçuklu, Moğol, İran ve Osmanlı hükümlanlığına girmiştir. Ermenistan 1828'de Rusya tarafından işgal edilinceye kadar Osmanlı İmparatorluğu ve İran Pers İmparatorluğu arasında paylaşılmıştır. 28 Mayıs 1918 tarihinde bağımsızlık ilan etmiş, fakat 29 Kasım 1920'de Rusya tarafından tekrar işgal edilip SSCB'ye dahil edilmiştir. 1991'de bağımsızlığını ilan edene kadar Sovyet ülkesi olarak varlığını sürdürdü (Kaşıkçı ve Yılmaz, 1999: 80-84). Nihayet 23 Eylül 1991'de diğer Sovyet ülkeleri gibi Ermenistan'da bağımsızlığını ilan etmiştir (Güner, Ertürk, 2015: 237).

1.5.3. Gürcistan

Gürcistan coğrafi konum açısından Kuzeyde Kafkas Dağları ve güneyde Küçük Kafkas Dağları ile sözü geçen dağların arasındaki Kura ve Rua (Rioni) nehirlerinin sebep olduğu çöküntüden oluşur (Güner, Ertürk, 2015: 225). 69.700 kilometrekare yüzölçümüne sahip Gürcistan'ın kuzeyinde Rusya Federasyonu, güneyinde Ermenistan ve Türkiye, güneydoğu ve doğusunda Azerbaycan ve batısında Karadeniz vardır (Gürcistan Ülke Bülteni, DEİK, 2012: 2).

Tarihte ilk Gürcü Devleti, M. Ö. IV. yüzyılda kurulmuştur. Gürcistan coğrafi konumu ve bunun yanında doğal zenginleri nedeniyle tarih boyunca çeşitli saldırılara maruz kalmıştır. (Grigorianz, t.y.: 199) bölge VII. yüzyıldan itibaren bağımsızlığını kısa aralıklarla elinde tutabilmiş, XII. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar en güçlü ülke olan Gürcistan 1236'da Moğollar tarafından işgal edilmiştir. 24 Temmuz 1783'te imzalanan Georgiyvsk Anlaşması ile Rusya korumasına girip ve akabinde 1801'de bölgede Rusya tamamen hakim olmadan önceden Gürcistan sürekli Osmanlı ve İran saldırılarına uğramış, iki imparatorluk arasında git gel yaşamak zorunda kalmıştır. Diğer Sovyet ülkelerinin aksine Rus baskısı sonucu bölgede milliyetçilik bir hayli güçlenmiştir. Gürcistan Ulusal uyanışını (edebiyat hareketi niteliğinde) Prens İlia Çavçavadze ile bulmuştur. 1917'de Ermeni ve Azeriler gibi Gürcistan'da Petrograd'da bulunan Ozakom komitesinin yönetimine geçmiştir. Mayıs 1918'de Alman korumasını kabul ederek bağımsız bir devlet kurmuşlardır (Kaşıkçı ve Yılmaz, 1999, 100). 22 Aralık 1922'de Sovyetlerin bünyesine girmiş ve nihayet 9 Nisan 1991'de Devlet başkanlığına seçilen Zviad Gamsakhurdiya (Çiloğlu, 1993: 68) ile bağımsızlığını ilan etmiştir. Çeşitli kurnaz Rus baskı politikaları sonucu Şevardnadze (eski Gürcistan Devlet Başkanı) tarafından BDT üyeliği bir çıkış yolu olarak görülmüştür (Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü, Bu Günü, Yarını, 1995: 102).

1.5.3.1. Abhazya Özerk Cumhuriyeti

Yüzölçümü 8 bin 600 kilometrekare olan Abhazya Karadeniz sahilinde bulunur ve Gürcistan'a bağlıdır. Çoğunluğu Hıristiyan olan Abhazlar Doğu Roma İmparatorluğu döneminde 550'de Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. 800 yılında Abhazlar Bizans hakimiyetinden çıkmış ve kendi krallıklarını ilan etmişlerdir (Kaşıkçı ve Yılmaz, 1999: 134). Gürcistan üzerinde hakimiyeti ele alan Selçuklular, Moğollar ve Harezmsahlar aynı zamanda bu bölgeye de hakim olmuşlardır. 1387-1403 yılları arasında 6 defa Timur han bölgeye girmiştir. 1463'de bağımsızlığını ilan eden Abhazya, İkinci Beyazıt döneminde Gürcistan ile birlikte Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Abhazlar Kafkasya'nın en eski yerli halklarından. XVI ncı ve XVIII nci yüzyıllar boyunca bölgeye hakim devlet Osmanlı olmuş ve 17 Şubat 1810 İmparatorluk Bildirisiyle Rusya imparatorluğunun bünyesine girmiştir. 28 Mart 1921 Abhazya, Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak ilan edilmiştir (Pamuk, 1995: 110). 1827'de Rusların hakimiyetine girmiş (Kaşıkçı ve Yılmaz, 1999: 136) ve 1864'de Ruslar tarafından

merkezi Suhumi olarak bir sancak haline getirildi. Komünist devrimi ardından 1921’de Gürcistan’a ait özerk cumhuriyet olarak ilan edilmiş ve sonrasında 25 Ağustos 1990’da bağımsızlık ilan etmiştir. Bu bağımsızlık ilanı 31 Ağustos 1990’da Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Şurası tarafından iptal edilmiştir. 1991 Sovyetlerin yıkılması ile bölgedeki ayrılıkçı kuvvetlerle Gürcü kuvvetleri arasında çatışmalar ortaya çıkmış ve bu çatışmalarda binlerce insan ölmüştür (Elvan, t.y.: 1118). Çatışmanın sebebi Gürcistan Anayasa’sında Abhazya’nın statüsüne yer verilmemesi idi. Abhazya Özerk Cumhuriyeti 1992’de “Sovyet Sosyalist” ve “Özerk” sıfatlarına son vermiş, 1925 Anayasa’sı ile kendi toprakları üzerinde kendi geleceğini belirleme hakkına sahip olduğunu belirtmiştir (Pamuk, 1995: 102). 1993’te imzalanan ateşkes ile birlikte bölgede Birleşmiş Milletler Askeri Gözlemci Misyonu kurulmuştur. Abhazya’nın bağımsızlığı henüz hiçbir ülke tarafından kabul edilmemiştir (Kaşıkçı ve Yılmaz, 1999: 138).

1.5.3.2. Acara Özerk Cumhuriyeti

Merkezi Batum olan Acaristan 3.000 kilometrekare alana sahiptir. Bölge Suram dağları ve Karadeniz arasında kalmaktadır. Nüfusunun %87.5’i Hanefi Müslüman olan Acarlardan ibarettir. Gürcistan Suram dağlarının doğusunda, Kafkasya’nın orta bölgesinde yerleşmektedir (Zeyrek, 2001: 36).

Acarlılar XIV yüzyıldan itibaren Osmanlı hakimiyetine girmişler ve böylece Müslümanlığı da kabul etmişlerdir. Bölge 1878 Berlin Antlaşması ile Rusya’ya devredilmiştir. Çarlığın son bulması ile kısa bir süreliğine Türkiye hakimiyetine giren bölge sonradan tekrar SSCB’ye verilmiş ve nihayet 16 Temmuz 1921 tarihinde Kars anlaşması ile Özerk Cumhuriyet olarak Gürcistan’a bağlı kalmıştır (Pamuk, 1995: 117). 1991’de Gürcistan SSCB’nin dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan etmiş ve Acara bölgesi ile birtakım sorunlar baş göstermeye başlamıştır. Acara Özerk Cumhuriyeti Yüksek Şura başkanı Aslan Abaşidze Batum limanı, turizm ve Sarp Sınır Kapısı’ndan elde edilen bütçeden Gürcistan’a pay verme konusunda istekli davranmamış ve bu nedenden dolayı ikili ilişkiler kötü yönde etkilenmiştir. Daha sonra Abaşidze durmamış ve bir nevi savunma mekanizması kurma amaçlı ülke ile bölge arasındaki köprüleri yıktırılmış ve nihayetinde dananın kuyruğu kopmuştur. Abaşidze Rus müdahalesi ile bölgeyi terk etmiş ve hali hazırda sorunlara çözüldü gözü ile bakılıyor (Acaristan Özerk Cumhuriyeti, blog.milliyet.com.tr/acaristan-ozerk-cumhuriyeti/Blog/?BlogNo=66520).

1.5.3.3. Güney Osetya Özerk bölgesi

Ataları Sarmatyalılar olan Osetler Alan dil ve kültürünün hakim olduğu Alan Sarmatya ve Kuzey Kafkas halklarının karışımından meydana gelmişler ve Kuzey Osetya’da yerleşik hayata geçmişlerdir (Pamuk, 1995: 119). 1918 senesinde bağımsızlık kazanan Gürcistan 1919’da Güney Osetya’yı kendi kaderini tayin hakkından menetmiştir (Yapıcı, 2007: 73). Gürcülere karşı savaşan

Osetya bölgesinde Gürcü hükümeti tarafınca amansız bir bastırma hareketi yürütülmüş, 1921’de buradaki Gürcü hakimiyeti Kızıl Ordu’nun Gürcistan’a girmesiyle sona ermiştir. 1922’ye gelindiğinde Güney Osetya tekrar Gürcistan’a bağlanmıştır. 1924’te Kuzey Osetya bölgesi olarak ilan edilen Osetya bölgesi 1936’da Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsü kazanmıştır (Kafkasya ve Azerbaycan’ın Dünü, Bu Günü, Yarını, 1995: 120).

Güney Osetya ile Gürcistan arasındaki belli bir gerginlik mevcuttur. Bu gerginlik 1989 sonlarından itibaren bölgenin Rus Federasyonu’na bağlı Kuzey Osetya’ya birleşme isteği, 1990’da kendisini “Demokratik Güney Osetya Sovyet Cumhuriyeti” olarak ilan etmesi (Yapıcı, 2007: 75), 19 Ocak 1992’de bölgede Kuzey Osetya’ya birleşme amaçlı yapılan referandum gibi birtakım birleşme istekleri ve bunu uygulamaya koyma ile başlamıştır. Devam eden soruna çözüm amaçlı BDT üyesi 11 devlet 6 Temmuz 1992’de Moskova zirvesi sonucu bölgede oluşturulan barış gücü konuşlandırılmış ve eskiye nazaran düzen sağlanmıştır (Pamuk, 1995: 121).

Halkın çoğunluğu kuzeyinde, azınlık olan kısmın ise güneyinde yaşamını sürdürdüğü Güney Osetya Özerk Bölgesi Gürcistan’a bağlı olup Kafkasların Güneyinde bulunmaktadır. Bölge halkı Oset dilinde “Alan”, Gürcüce Owsethi, Rusça Osetinstsi ve Almanca Osetler olarak ifade edilmekteler. Oset dili Hint-Avrupa dil grubundandır. Osetlerin büyük kısmı Ortodoks Hıristiyan, bir kısmı ise Sünni Müslümandır. Güney Osetya Kuzey Osetya ile birleşebilmek için 1991’de Kafkas ülkeleri gibi bağımsızlığını ilan etmiş, fakat başta Gürcistan olmak suretiyle bunu tanıyan olmamıştır. 1991-1993 dönemi Gürcistan ve Osetya arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır ve halen bölgedeki belirsizlik devam etmektedir (Kaşıkçı ve Yılmaz, 1999: 150).

İKİNCİ BÖLÜM

2. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜVENLİK VE GÜNEY KAFKASYA GÜVENLİK SORUNLARINA BAKIŞ

2.1. Güvenlik Kavramının Tanımı

Tarihin erken süreçlerinden bu yana insanlar ve insanların oluşturduğu örgütler açısından bir ihtiyacı karşılayan güvenlik, tehdit algısı sonucu ortaya çıkan ve giderilmesi zorunlu olan bir kavramdır. Yaşama ihtiyacının, bireysel veya toplumsal, sistemli veya sistemsiz şekilde karşılanmasının yanı sıra uluslararası düzeydeki ilişkilerin belirlenmesinde de temel unsurlardan biri olan güvenlik kavramı, birçok amaca ve tanıma sahip olmakla birlikte kavramın anlamı, içeriği ve güvenlik kavramını oluşturan faktörler özellikle Soğuk Savaş sonrası yaşanan gelişmelerle farklı anlamlar kazanmıştır. İki kutuplu uluslararası sistemle beraber karşılıklı olarak güvenliklerin sağlanması ve karşı taraftan gelebilecek olası bir saldırıya karşı güvenliğin korunmasını amaç edinen güvenlik kavramı bu yönüyle; bireylerin, devletlerin ve ideolojilerin korunmasını içermektedir.

Güvenlik kavramı sözlük anlamı olarak tehditlerden, korkulardan ve tehlikelerden uzak olma anlamına gelmektedir. Bu bağlamda bir kimsenin ya da birimin güvende olması iki koşula bağlı kılınmıştır: Eldeki değerlere yönelik bir tehdidin olmaması ve eğer böyle bir tehdit varsa tehde maruz kalanın rasyonel bir maliyetle bu tehdidi savuşturma kapasitesine sahip olmasıdır.

Güvenlik ile ilgili görüşler, politikalar, tavırlar, inançlar ve beklentiler dünya siyasetinin işleyişi ile ilgili farklı teorik yaklaşımların izlerini taşımak durumundadır. Farklı teorik ve kavramsal yaklaşımlar, insan topluluklarının oluşumunda etkili sosyal ve siyasal yapılar, süreçler ve etkili aktörler konusunda farklı görüş bildirmekte ve bu teorik farklılıklar haliyle insanların yaşamsal beklentilerini ve tehdit algılarını şekillendirmektedir (Karabulut, 2011: 7,8).

Genel bir tanım olarak tehlikeden korunmuş olma veya uzak kalma durumunu ifade eden güvenlik kavramını Arnold Wolfers; “Güvenlik, objektif anlamda eldeki değerlere yönelik bir tehdidin olmaması, subjektif anlamda ise bu değerlere yönelik bir saldırı olacağı korkusu taşımamaktır.” (Buzan, 1991: 17) şeklinde tanımlamaktadır. Arnold Wolfers’ın güvenliği “objektif” ve “subjektif” güvenlik olarak iki ayrı kategoriye ayırması sistemde kabul görmüş bir yaklaşımdır.

David A. Baldwin'e göre ise güvenlik; sahip olunan değerlere karşın zararın en az olduğu hal şeklinde tanımlanmaktadır (Ülgen ve İrfan, 2002: 85).

2.2. İlk Çağlardan Günümüze Güvenlik

Güvenlik kavramına tarihsel perspektif açısından bakıldığında, güvenliğin ortaya çıktığı ilk günden günümüze gelene dek sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisinde olduğu görülmektedir. Güvenliğin sürekli geçirdiği bu dönüşümler sistemin yapısını etkilediği gibi devletlerin ve toplumların yapılarını da etkilemekte ve değiştirmektedir. Bu özelliğinden dolayı kavramı, tek bir dönemde ele alarak incelemek imkansız görünmektedir. Bu yüzden güvenlik kavramını dönemlere ayırarak ele almak, gelişimlerini açıklama açısından daha faydalı olacaktır.

Güvenlik kavramı ilk olarak Antik Yunan döneminde, imparatorlukların yıkılmasını önlemek amacıyla ortaya atılmış bir kavramdır. Bu dönemlerde güvenlik kavramı yerine Atina'da güreşte rakibini devirmek anlamında kullanılan, mevcut durumu korumayı ve sürdürmeyi ifade eden "asphaleia" kavramı kullanılmaktaydı. Atina yöneticileri tarafından kullanılan "asphaleia" kavramı, Pers İmparatorluğu'na karşı ayakta kalma anlamı taşımaktadır. M.Ö. 600'lü yıllarda İmparatorluk olan Persleri tehdit olarak gören Yunan şehir devletleri birlikte hareket etmeye başlayınca Persler, Atina türü bir toplumsal iş bölümü geliştirmek yerine iyi asker yetiştirmeyi yani bir ordu kurmayı tercih etmiştir. Bunun sonucunda, Yunan şehir devletleri kendileri için kurulmuş bir sistemin yıkılması ile istilaya uğrama ihtimalinin ortaya çıkması korkusundan dolayı ilk uluslararası örgütlenme sayılabilecek "Attik Delos Deniz Birliği" M.Ö. 478'de kurmuştur. Bu birliğin amacı bölgesel savunma örgütünü temsil etmektedir. Ortak bir güvenlik oluşumunun kendine özgü bir kimlik kazanması ise, Truva savaşı sonrasında şehir devletlerinin kendilerini Helen olarak tanımlamalarıyla ortaya çıkmıştır (Dedeoğlu, 2003: 15,16).

Atina'nın konfederasyon içerisinde sürekli güçlenmesinden rahatsız olan Sparta'nın, Atina'nın bu konfederasyondan ayrılmasını istemesi sonucunu doğurmuş ve M.Ö. 431-404'e kadar süren savaşlar dizisi yani Peleponnes Savaşları'nın yaşanmasına neden olmuştur. Thucydides'e göre yaşanan bu savaşın nedeni, Atina'nın güçlenmesinin Sparta'da yarattığı kuşku ve güvenlik kaygısından başka bir şey değildir. Yaşanan bu savaş, realizm açısından da güç ilişkileri, silahlanma, caydırıcılık gibi önemli çıkarımları içermektedir. Klasik realizmin ilk eseri olarak görünen "History of Peloponnesian War" adlı bu kitapta savaş ile Helen dünyasında Atina, "ayakta kalma" deyimini gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde Antik Yunan uygarlığını Roma uygarlığı izlemektedir. Asphaleia kavramı Roma döneminde yerini "securitas" kavramına devretmiştir. Latince kökeni ile securitas securus olarak betimlenen güvenliğin aslı "sine cura" olan başka bir kelimedenden türetilmiştir. Sine;

dışında, hariç, olmadan gibi anlamlar taşırken, cura ise; sıkıntılı, rahatsız, endişe edilen şey gibi anlamlar taşımaktaydı. Securitas kavramını, üzüntünün ve kederin yokluğu anlamlarında kullanarak Latinceye kazandıran isim ise Cicero olmuştur. Roma İmparatorluğu'nda güvenlik kavramının dayandığı esaslar, merkeze bağlı sistemin sürekliliği, tüm diğer aktörlerin bu sistem içerisine dahil edilmesi, güçlü bir ordu ile sistemin korunması, hukuk kuralları ile iç düzenlemelerin yapılması biçiminde ifade edilmekteydi ve bu durum Pax Romana ile anlam kazanmaya başlamıştır.

Güvenlik kavramının bugünkü şeklini kazanmasında etkili olan isim Thomas Hobbes'tur. Hobbes, siyaset felsefesinin oluşmasına katkı sağlayan Thucydides'in History of Peloponnesian War isimli eserini latinceye kazandırmakla kalmamış, fikirlerden de etkilenmiştir. Hobbes, devletin oluşmasında aklın değil, korkunun belirleyici role sahip olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim Hobbes'a göre bu korkuya neden olan doğa durumu, herkesin birbirine zarar vermeye eğilimli olduğu bir ortamda insanların ne güvenliklerini tek başlarına sağlayabileceklerini ne de bunu başkalarından bekleyebileceklerini belirtmektedir.

Devletin, güvenliğin sağlanması açısından araç mı yoksa amaç mı olduğu sorusuna cevaben araç olmasını gerektiğini savunan Hobbes'a göre, doğa durumunda insanların kendi güvenliklerini sağlamaları, onların sürekli bir savaş içerisinde olmasına neden olmuştur. İnsanları çatışmaya sürükleyen nedenleri rekabet, güvensizlik ve şöhret olarak gören Hobbes (Ağaoğulları, 1984: 151), doğa durumunda egemen bir gücün bulunmamasından ötürü insanların bir sözleşmeyle hak ve özgürlüklerini üçüncü bir varlığa devrederek savaşa son verip güvenlik içinde yaşamaları gerektiğini ileri sürmüş ve güvenliği sağlayacak varlık olarak "Leviathan"ı işaret etmiştir. Güvenliğin sözcüsü konumunda olan Leviathan'ı oluşturan toplumsal sözleşmenin asıl nedenini Hobbes, ölüm korkusu ile bağdaştırmaktadır. Böylece devleti bir araç olarak gören Hobbes, devletin ortaya çıkışını iki eyleme dayandırmaktadır. Bunlardan birincisi "consensio" yani bireylerin bir araya gelerek kendi rızaları ile anlaşmasını ifade ederken ikincisi "subiectio" yani bireylerin devlete tabi olmaları ile devletin eş zamanlı oluşacağı fikrini ileri sürmektedir.

Güvenliği sağlama yönünde devleti araç olarak gören diğer bir isim ise John Locke'dir. Locke'a göre özgürlük ve eşitlik içerisinde yaşamakta olan doğa durumundaki insanların tek amacı can güvenliklerini ve mutlakiyet haklarını korumaktır. Bunu isteklerinin yerine getirilebilmesi için bir sözleşme ile devletin kurulmasını savunmuşlardır (Göze, 1995: 129-154).

19. yüzyılın başlarında yaşanan toplumsal değişim ve dönüşümler, güvenlik algısının içerisinde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Bu dönemde devletler farklı güvenlik anlayışları geliştirmiş ve kendileri için doğru buldukları güvenlik anlayışına yönelmişlerdir. 19. yüzyılın sonlarına kadar devlerin korumak istedikleri güvenlik, I. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla sekteye uğramıştır. Bu savaşla birlikte devletler, güvenliğin önündeki en önemli tehdidin savaşlar olduğunu ve bu nedenle savaşlar

önlenebilirse uluslararası güvenliğin sağlanabileceğini düşünmeye başlamışlar ve ilk adım ABD Devlet Başkanı Woodrow Wilson'dan gelmiştir. Wilson, sistem de barışın sağlanabilmesi için ortak hareket edilmesi gerektiğini savunmuş ve Milletler Cemiyeti (MC)'nin 1919'da oluşturulmasını sağlamıştır. MC'nin başarısız olması ve sonucunda II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkması ve en ürkütücü güvenlik sorunu olan Atom bombasının kullanılması, devletleri, tekrardan devamlılıklarını sağlamak için yeni güvenlik oluşumlarına sürüklemiştir.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte iki süper güç olan ABD ve SSCB sistemde güvenliğin gidişatını belirleyen devletler olmuşlardır. Güvenlik içinde olmak isteyen diğer devletler, iki bloktan birinde yer almış ya da üçüncü bir blok olan Bağlantısızlar grubunun oluşmasına sebep olmuştur.

II. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeninin tabii bir sonucu olan Soğuk Savaş döneminde, her iki kutupta yer alan ülkeler birbirlerini çevreleme politikası izlemiş, her iki blok da kendi oluşumlarını sağlam ve güçlü tutmak için sürekli bir çaba içerisinde bulunmuştur. Güvenlik ve savunmalarını yalnız başlarına sağlayamayan ülkeler ise bu iki bloktan birine dahil olmaktan başka çıkar yol bulamamışlardır (Erdoğan, 2004: 69). Bu sayede güvenlik endişeleri, bloklar arası caydırıcılık politikası ile dengelenmiştir.

Soğuk Savaş dönemi uluslararası ilişkiler ortamında, güvenlik sorunları ön planda tutulmuştur. Uluslararası güvenlik boyutundan bakıldığında Soğuk Savaş dönemindeki güvenlik sorunlarının, ulus devlet merkezli değerlendirildiğini ileri sürmek mümkündür (Moran, 1990-1991: 90).

Soğuk Savaş döneminde yüksek politika unsuru olarak Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasındaki stratejik mücadele ekseninde belirlenen güvenlik kavramı üzerine yapılan değerlendirmelerde iç kamuoyunun beklentilerinden ziyade söz konusu devletin dış politika stratejilerinin belirleyici rol oynadığını da ileri sürmek mümkündür. Bu bağlamda önemli olan etken; güvenlik sorunlarının merkezine devletin egemenliğinin korunması ile devlet ve vatandaşların fiziksel güvenliğinin sağlanması şeklindedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde çok uluslu şirketlerin ve sivil toplum kuruluşlarının uluslararası sistemde daha rahat hareket etme şansı buldukları bu dönemde uluslararası sistemde yer alan devlet ve devlet dışı aktör sayısında bir artış gözlenmektedir. Yeni dönemde güvenlik sorunlarının karmaşıklaşmasının sebeplerinden biri olarak aktör sayısındaki artış görülmektedir. Bununla bağlantılı olarak, bu dönemde güvenlik anlayışları değişmeye başlamış, kavrama ilişkin farklı bakış açıları da sunulmuştur. Yakın zamana kadar içeriğini koruyan güvenlik kavramının Soğuk Savaş sonrası dönemde içeriği değişmiş ve hacmi genişlemiştir.

1970'lere kadar hiçbir değişime uğramayan güvenlik, bu dönemde yaşanan ekonomik kriz ile birlikte yeni bir güvenlik alanının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde azalan güvenlik tehditlerinden dolayı devletlerin güvenliğe olan ilgileri azalmaya başlamıştır. 1980'lere gelindiğinde ABD ve SSCB arasında tırmanışa geçen nükleer silahlanma yarışı dünyada korkuya ve güvenlik endişesine neden olmuş fakat yaşanacak herhangi bir nükleer savaşın çok büyük yıkımlara neden olacağı düşünülduğünden beklenen savaş yaşanmamıştır (Koçer, 2004: 110).

1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla, SSCB'nin kontrolü altındaki bölgelerde oluşan boşluk yerel ve bölgesel güçlerle doldurularak güvenlik sağlanmaya çalışılmıştır. Tek süper güç olarak kalan ABD ise uluslararası sistemdeki gelişimlere tek başına karar vereceği bir döneme girmiştir. İki kutuplu sistemden dolayı dondurulmuş olan tüm güvenlik sorunları tekrar gün yüzüne çıkmış ve yeni güvenlik politikalarının geliştirilmesine sebep olmuştur. Küreselleşme ile güvenlik tehdidi olarak görülen devlet tek olma özelliğini kaybetmiştir. Küreselleşme, yeni güvenlik tehditlerinin oluşmasını sağlamıştır. Bu tehditler, bir kişiden gelebileceği gibi bir gruptan da gelebilmektedir. Yani değişen güvenlik tehditleri aklıktan kadın sorunlarına, çevre kirliliğinden ekonomik krizlere, bir kişinin ya da bir grubunun yaptığı terör eylemlerine kadar geniş bir yelpazede ele alınmaya başlamıştır.

Güvenlik, günümüzde ulusal devletlerarasındaki ilişkileri düzenleyen temel belirleyici unsurların başında gelmektedir. Nitekim güvenlik var olmaya başladığı günden itibaren devletlerin sağlamaya ve korumaya çalıştığı kavramların başında gelmiştir. Soğuk Savaş dönemine kadar sadece devletlerden gelecek saldırıların veya tehditlerin korunması olarak görülürken, Soğuk Savaş sonrası dönemde devletlerin yanı sıra bireyler veya toplumlardan gelen tehditlere karşı da korunmayı içermektedir.

Küreselleşmeyle birlikte ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık arttıkça, güvenlik ve ona yönelen tehditler hem ulusal hem de uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistem ve güvenlik kavramı incelenirken, açıklanması gereken bir önemli konu da uluslararası sistemde gözlenen iki hakim eğilimdir. Yeni dönemde uluslararası sistemde bütünleşme ve ayrışma eğilimleri bir arada görülmektedir. Bütünleşme eğilimlerinin gözlemlendiği bir alan, bölgesel entegrasyon hareketleridir. Ancak, bütünleşme eğiliminin asıl olarak küreselleşme süreciyle kendini gösterdiği ileri sürülebilir. Sınırların ortadan kalktığı ve küresel sorunlara ortak çözümler üretildiği bir dünyaya yönelik vurgular yoğun olarak yapılmaktadır. Ancak, aynı zamanda uluslararası sistemde ayrışma eğilimleri de gözlemlenmektedir. Etnik ve dini kimliklerin korunması, yeni dönemde önemli bir çatışma konusu olmaktadır. Bu sebeple, günümüz güvenlik sorunlarının anlaşılabilmesi için, küreselleşme süreci ve uluslararası sisteme etkilerinin incelenmesi önem kazanmaktadır.

Güvenlik olgusu, varoluşumuzun doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmış, tarihi süreç içerisinde değişip dönüşerek farklı tanımlamalarda kendine yer bulmuştur. Uluslararası güvenlik olgusu da aynı dinamik yapısıyla, devletlerarasındaki güç dengelerini düzenleyerek potansiyel tehlikeleri bertaraf etmek amacıyla uluslararası sistemde yerini almıştır.

Küreselleşmenin getirişiyle güvenlik sorunlarının da farklı şekil alması, devletlerin uluslararası güvenlik sorunlarıyla tek başına mücadele edebilmesini zorlaştırmıştır. Bunun neticesi olarak da devletler birbirine bağımlı hale gelmekte ve bir işbirliği içerisinde sorunlara çözüm üretmeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda, günümüzde uluslararası güvenlik sorunlarının çözümü uluslararası işbirliği ile mümkün görülmektedir.

2.3. Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Güvenlik

Günümüzde güvenliğin üç boyutundan bahsedecek olursak; bunları kişisel, ulusal, uluslararası şeklinde sınıflandırılmaktadır. Kişisel güvenlik kapsamında vatandaşların yaşamını, özgürlüğünü, mülkünü ve refahını güvenli kılmak devletlerin temel işlevidir. Bireyin güvenliği öncelikle hedeftir. Ulusal güvenlik, devletin bekası, bireylerin güvenliği ve ulusun refahını sağlamakla ilgilenmektedir. 11 Eylül sonrası bazı ülkelerin ulusal güvenlik yapılarını güçlendirmek amacıyla değişiklikler yaptıkları gözlenmektedir. Uluslararası güvenlik ise güvenlik kavramının küresel boyut kazanmasıdır. Terörizmle mücadelede en önemli olan hususun, güvenliğin bu üç boyut arasındaki ilişkilerde dengeyi ve doğruyu bulmak noktasında olduğu ifade edilmektedir (Başbuğ, 2004: 11). Ana hatlarıyla incelenmeye çalışılan güvenlik sorunları, güvenlik kavramında bir değişim yaşanmasını zorunlu kılmıştır. Güvenlik anlayışı sadece askeri meseleler çerçevesinde düşünülmemiş ve ekonomik, siyasal, sosyal meseleler güvenlik analizine eklenmiştir. Uluslararası yeni terörizm ve bilgi savaşı operasyonları gibi yeni tehdit kaynakları, yeni bir güvenlik anlayışının gerekli olduğunu savunmak amacıyla incelenmektedir.

Güvenlik kavramını uluslararası ilişkiler teorileri kapsamında değerlendirecek olursak; bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak Realizm neyi tam olarak gerçekleştirdiği ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Realizme göre devlet daima tek ve vazgeçilmez aktör olarak kabul edilmekte ve diğer devletlerle olan etkileşiminde karşısındaki devletin büyümesine ve güçlenmesine engel teşkil eden bir rakip olarak algılanmaktadır. Bu nedenle de realizm, devletlerarası ilişkilerinde ılımlı olmayı reddetmektedir (Çetinkaya, 2012-2013: 246). Buna karşılık herhangi bir tehdit durumunda ilk hedef olarak savaşıma yönelen realizm, insanı kötü, acımasız, çıkarıcı, kuşkucu ve güvensiz bir varlık olarak tanımlamaktadır. Böylelikle devlet, bireyi bu negatif özelliklerinden ötürü geri planda bırakarak üstün konuma gelmektedir.

Özgürlük kavramıyla kendini eşleştiren liberalizmde birey yüceltilmekte ve bireyin haklarının korunması için en ideal siyasi sistem olarak demokrasi görülmektedir. Demokratik bir ortamda

bireyler özgürce seçimlerini yapabilmekte ve böylece toplumda işbirliği ve huzurun sağlanacağı inancı ileri sürülmektedir. Liberaller, realistlerdeki anlaşmazlıkların çözümüne yönelik olarak “savaş” yöntemine şiddetle karşı çıkıp uluslararası problemlerin çözüm aracı olarak işbirliğini ve örgütlenmeyi savunmaktadırlar.

Eleştirel kuramcılara göre ise güvenlik, kim için ve hangi çıkarlara yönelik olduğu değişkenlik göstereceğinden göreceli kabul edilmektedir. Klasik güvenlik anlayışını belirli özne ve tehdit algularıyla sınırlandırmasını eleştirmektedir. Güvenliğin ulusal güvenlik çizgisinde kalmasının devletin güvenliği bakımından diğer güvenlik parametrelerini görmezden gelmesiyle eleştirmektedir. Güvenliğin sadece askeri alanla sınırlı tutularak özünde son derece toplumsal ve psikolojik bir olgunun yanlış kalıplara sığdırılmasının yanlışlığına dikkat çekmektedir. Güvenlik, sadece ulusal çıkar ve askeri donanımdan ibaret değildir anlayışı hâkimdir. Ayrıca söz konusu güvenliğin hegemonyan güçler tarafından şekillendirilmesinin meşruiyetini sorgulanmaktadır (Sandıklı, 2012: 28).

2.4. Güney Kafkasya Güvenlik Sorunları

SSCB'nin yıkılması ile Güney Kafkasya'da bağımsızlığını kazanan ülkeler için yeni bir fırsat olan Avrupa entegrasyonu zemini yaratılmıştır. Bölge ülkeleri bu noktada atacakları her adıma özenle dikkat etmek zorundaydılar, çünkü bu ilk aşama gelecekleri için önemli rol oynamaktaydı. Bu noktada ilk adım Gürcistan ve Azerbaycan tarafından gelmiş ve bu iki ülke Batı'ya yönelme politikalarını aktif hale getirmişlerdir. Bunun için Azerbaycan ve Gürcistan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı projesi ile işbirliği içine girmiş ve ne kadar istekli olduklarını göstermek istemişlerdir.

Özellikle Azerbaycan yürüttüğü stabil siyaset ile bölgede yol gösterici rolünü üstlenmiş ve Güney Kafkasya'nın iktisadi açıdan güçlenmesine sebep olmuştur. Azerbaycan aynı zamanda Doğu Ortaklığı Programı ile NATO'ya daha fazla yaklaşmış ve bu vesileyle Güney Kafkasya'da güvenlik zafiyeti vermeme açısından daha düzgün bir politika izleyerek güvenliğini korumaya çalışmıştır. Bölgedeki dengelerin korunması açısından önemli bir role sahip olan Azerbaycan, sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik konumu sebebiyle bölgesel çatışmalardan uzak durmayı birnevi başarmış ver sahip olduğu doğal kaynaklı amacına uygun şekilde kullanarak dış ilişkilerini bu yolla stabilize etmiştir. Bu durum Azerbaycan'ın diğer devletler arasında denge unsurunun oluşmasına yardımcı olmuştur.

Ermenistan'a gelecek olursak bu ülke izlediği siyasi yol nedeniyle iktisadi ve siyasi açıdan ablukaya alınmıştır. Azerbaycan'ın Türkiye ve Gürcistan ile işbirliği içinde Asya-Avrupa transit yolu projelerini hayata geçirmesi Ermenistan'ın ablukaya alınmasının ve geliştirilen projeler dışında

birakılmasının başlıca nedenidir. Azerbaycan tarafından ihraç edilen doğalgaz ve petrol sevk sürecinin ise bu ülkenin kendi imkanları ile yapılması ve en önemli nokta olan Avrupa'nın burada büyük bir paya sahip olması Rusya'yı aşırı derecede tedirgin etmektedir. Rusya Federasyonu bu durumdan dolayı tekrar bu ülkeler üzerinde etkisini arttırmaya çalışmakta ve sözü geçen nakliyatın Rusya bölgesinden geçerek Avrupa'ya ulaşmasını sağlama uğraşı içerisine girmektedir. Bu vesileyle bölge ülkelerinin, özellikle Azerbaycan'ın kendisine bağımlılığının artacağı kanısındadır.

Rusya'nın eski SSCB ülkeleri olan ve yakın çevre olarak adlandırdığı bölgeden vazgeçmesi, deveye hendek atlatılma ihtimali ile eşdeğerdir. Bu uğurda Rusya Azerbaycan- Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ Sorunu'nu, Gürcistan'da yarattığı suni Güney Osetya ve Abhazya Sorunu'nu canlı tutarak bölgedeki istikrara zarar vermekte ve böylece güvenliğin sürekliliğini engellemeye ve kendisine bağımlı olmalarını sağlamaya çalışmaktadır (Veli (t.y.), https://www.academia.edu/6113588/C%C9%99nubi_Qafqazda_t%C9%99hl%C3%BCk%C9%99sizlik_probleml%C9%99ri_%C3%A7a%C4%9F%C4%B1r%C4%B1C5%9Flar_v%C9%99_perspektiv%C9%99r).

2.4.1. Ulusal Güvenlik ve Ermenistan

Dünyanın bazı bölgelerinde süregelen çatışmalar ve ayrışmalar genel olarak bir güvenlik mekanizmasının kurulmasına engel olmaktadır. Bu bağlamda Güney Kafkasya aynı kategoride yer almakta ve bölge için istikrar aciliyet teşkil etmektedir. Bölgede bağımsız bir şekilde varlığını sürdüren üç ülkenin her biri ayrı olarak bölge güvenliği açısından farklı bir konumdadırlar. Bütünü yıkıcı etkiye sahip Ermenistan'a karşın Azerbaycan denge politikası ile bölgede öncü konumdadır. Gürcistan Avrupa yanlısı siyaseti ve jeopolitik açıdan yaptığı hatalar ile bölgede güvenlik söz konusu olduğunda etkin örgütlenme konusunda etkili olamamaktadır.

Ulusal güvenlik kavramı I. Dünya Savaşı'nın ardından üzerinde daha çok durulan, II. Dünya Savaşı ardından anlam olarak günümüzdeki anlamı haline gelen bir kavramdır ve esasında ortaya çıkışı 1648 Westfalya anlaşması ile yeni bir sistemleşme içine giren Avrupa devletleri ile ilgilidir (Varlık, 2012: 620).

Bölgesel ve global güvenlik aslında ulusal güvenlik kökleri üzerinde nefes almaktadır. Ulusal güvenlik olmadan diğer ikisinden söz etmek anlamsız olur. Çünkü milli güvenlik olmazsa zaten bölgesel ve global güvenlik ayakta duramaz. Sözü geçen üç güvenlik boyutu birnevi "Maslow Üçgeni" işlevi görmektedir. Ulusal-bölgesel-global üçlüsü olarak onları ayrı düşünmek ve uygulamak sonuca bağlanmayan belirsizlik olabilir.

Günümüz dünyasında bir sıra bölgelerde sağlanamayan ulusal güvenlik üçgeni uyumunu bozmaktadır, bölgesel ve global güvenliğe zarar vermektedir. Böylece bölgesel ve global ölçüde risk artmaktadır. Bu gibi bölgelerde sorunlar çözülemiyor, çatışmalar kesilmiyor ve denge kurulamıyor. Milli güvenlik olası tehdit ve saldırıların önünü kesme amacı gütmektedir. Örnek verilen tip bölgeler sözü geçen stabiliteyi edemedikleri takdirde ulusal güvenliklerinde ciddi açıklar vermeye başlıyor ve tehlike artarak çoğalıyor. Bu hususta önemli nokta, bağımsız bir şekilde iç ve dış siyaset yürütülememektedir. Dışarıdan olan her müdahale mevcut durumu ve dengeyi derinden sarsmaktadır. Bunun haricinde insan haklarının yeterince korunması da ulusal güvenlik açısından kilit noktadır.

Verilen bilgiler ışığında Güney Kafkasya'ya dikkat edecek olursak aslında büyük devletlerin bölgede ulusal güvenliğin temin edilmesi yönünde isteksiz olduklarını görmekteyiz. Söz konusu durumun kendiliğinde çeliştiği gerçeği yadsınamaz. Şartlar olması gerektiği gibi olsaydı, büyük devletler bölge devletlerinin ulusal güvenliklerini gözetmek suretiyle daha az karmaşık bir görüntü ortaya koyabilirler. Kaos ortamı aslında bir belirsizlik ortamını beraberinde getirmekteve böylece risk faktörü varlığından ödün vermemektedir. Ortaya çıkacak olan yeni tehlikeler beraberinde yeni tehditlerinde ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Güney Kafkasya için güvenlik açığı olan Ermenistan milli güvenliğini sağlayamamakta ve böylece güvenliğin şartlarını yerine getirememektedirler. Ermenistan bağımsız olarak iç ve dış politika yürütememektedir. Ermenistan'ın kendi başına değilde, dışarıdan verilen emirlerle yönetildiği apaçık ortadadır. İktisadi açıdan ülke dış güçler tarafından yönetilmektedir. Kalkınma programı bağlamında bağımsızlığı elde edememiş bir ülke olarak varlığını sürdürmektedir. Ermenistan ekonomik anlamda bağımsızlığını Avrupa Ekonomik Birliği'ne üye olması ile iyice kaybetmiştir. Birliğin Astana şehrinde yapılan zirve toplantısında Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan yapmış olduğu konuşma ile Beyaz Rusya, Rusya ve Kazakistan'ın umuduna kaldıklarını göstermiştir. Ekonomik alanda hangi adımların atılacağı ve gelecek planlarından bahsetmeyen S.Sarkisyan iç işlerinde bağımsız olmadıklarını açıkça belli etmektedir.

Ermenistan dış siyaseti ise iç işlerinden daha kötü durumdadır. Ermenistan bölgede yapılan tüm projelerin dışında kalmış ve bu ülkeyi genel olarak daha da bölgede yalnızlaşmaya götürmektedir. Ermenistan'ın dış politikada bağımsız olmaması ülkeyi bu duruma düşürmüştür. Stratejik işbirliği açısından Güney Kafkasya'daki diğer iki ülke tarafından yeterli bulunmamaktadır. Daha detaylı anlatmak gerekirse, Ermenistan Azerbaycan için Dağlık Karabağ Sorunu nedeniyle düşman ülke konumundadır. Gürcistan ile komşuluk ve dostluk ilişkilerinde herhangi bir sıkıntı görülme de, stratejik ortak olarak görülmediği resmi şekilde açıklanmıştır. Bölge ülkeleri ile stratejik ortaklık seviyesine ulaşamayan ülke olarak bölge için tehlike olarak algılanmalıdır (Veli (t.y.),

https://www.academia.edu/6113588/C%C9%99nubi_Qafqazda_t%C9%99hl%C3%BCk%C9%99sizlik_probleml%C9%99ri_%C3%A7a%C4%9F%C4%B1r%C4%B1C5%9Flar_v%C9%99_perspektivl%C9%99r).

Ermenistan Rusya için bölgedeki en iyi mütteftir. Bir nevi Rusya`ya bağımlı olan bu ülkenin İran ile de ilişkileri yolundadır, ama bölge ülkeleri ile stratejik ortaklık boyutundan buluşamama kaderini bu iki ülke ile de yaşamaktadır. Böylece sadece sığıntı olarak varlığını sürdüren Ermenistan`ın global olarak güvende olduğu da söylenemez. Dünyanın sistemi ortadadır ve bağımlı olarak hareket eden bir ülkenin güvenliğinden söz edilemez.

Egemen bir devlet olarak varlığını sürdüremeyen Ermenistan kendisi için tehdit kaynağı olmaktadır. Bu ülke bölgede de tehdit kaynağı olduğu gibi, diğer yandan kendisi için ortaya çıkacak tehlike ve tehditlerin yaratıcısıdır. Bu bağlamda BM kararlarını da değerlendirdiğimizde Ermenistan`ın aslında tehdit unsurudur ve Azerbaycan self-determinasyon hakkına sahiptir ve bunu kullanarak Ermenistan`a sert tepki verebilir. Örnek olarak 2016 Nisan çatışmaları zamanı Azerbaycan işgal altından olan bir kısım topraklarını geri almış ve bu kısa süreli savaştan galip olarak ayrılmıştır.

Ermenistan insan haklarının korunması konusunda da diğer iki ülkeden çok farklıdır. Söylemek gerekir ki, terihe şöyle bir dikkat verdiğimizde, binlerce kişi bu ülke sınırlarından uzaklaştırılmış ve terörle yüz- yüze kalmışlardır. Sözü geçen insanlar halen daha yurtlarına dönememekteler. Hatta Ermenistan resimleri bu gerçeği kabul etmedikleri gibi, bir yandanda sözü geçen olayları yaşanmamış gibi göstermektedirler. Ermenistan hukuki olarak bu gerçeklerden kaçamayacak, eninde sonunda gerçeklerle yüzleşmek zorunda kalacaktır. Bu ülke dünya genelinde insan haları ihlalcisi olarak başı çekebilir.

Bir diğer realite de odur ki, Ermenistan vatandaşları bile haklarının ihlal edildiği ile ilgili şikayetçi konumdadırlar. Sürekli olarak bu ülkede yaşayan insanların haklarının ihlali söz konusudur. Seçim konusunda da geride kalmıyor, resmi organlar tam bir fıyasko örneği teşkil etmekte. Sonuç itibarile yadsınamaz gerçek olarak Ermenistan Güney Kafkasya için tehlike kaynağı olarak varlığını sürdürmektedir. Ulusal güvenlik şartları söz konusu olduğunda Ermenistan birkaç adım geride kalmaktadır. Dış güçlere bağımlı olması ve bir ülke bir ulus olarak kendini gösterememesi gibi faktörler de bölgenin yararına değildir. Böylece bölge aktörlerinden bir tanesi kendisinin ve diğer iki ülkenin güvenliğine gölge düşürmektedir (Cənubi Qafqazda Regional və Milli Təhlükəsizlik: Real Təhdidlər Kontekstində, <http://newtimes.az/az/organisations/4609>).

2.5. Güney Kafkasya'nın Güvenliğine Yönelik Ülke ve Örgüt Politikaları

2.5.1. Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikaları

Güney Kafkasya tüm dönemlerde stratejik ve jeopolitik açıdan avantajlı bölge olduğu için büyük güçlerin önem dairesinde olmuştur. Günümüze gelecek olursak, sahip olduğu enerji kaynakları, İpek Yolu'nun bölgede yer alması ve bir enerji koridoru özelliği taşıması ile bölge halen önemini kaybetmemiştir. SSCB döneminde bu ülkeler ile direkt siyasi, iktisadi ve kültürel ilişkiler içerisine giremeyen büyük güçler SSCB'nin yıkılması ile hiç zaman kaybetmeden harekete geçmişlerdir.

Türkiye Soğuk Savaş sonrasında Kafkasya ilgili çıkarlarında Batı ile aynı tarafta saf tutmuş ve diğer büyük güçler gibi SSCB'nin yıkılmasının hemen ardından Güney Kafkasya ile ilgili yeni siyasi yol çizmiştir. Türkiye bağımsızlığını kazanan üç ülke arasında hiçbir ayırım gözetmemiştir. Türkiye SSCB'nin yıkılma döneminde bölge ile ilgili hazırlıklar içerisinde idi ve bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından ilk tanıyan ülkelerden birisi olmuştur.

Güney Kafkasya siyasetinde 1991 senesinin sonlarından itibaren çok cesur adımlar atarak Rusya'yı pek dikkate almayan Türkiye'nin bu siyaseti gözden kaçmamaktadır. Doğal olarak sözü geçen durum Rusya tarafında rahatsızlığa neden olmuştur. Valter Şoniya (Rusya'nın Azerbaycan'daki Büyükelçisi) Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı işgalci siyasetini arttırdığı dönemde Türkiye eski Baş bakanı Tansu Çiller'in Moskova ziyaretinin bir hiyle olduğunu belirtmiştir. Şoniya Türkiye'nin "Kafkasya'da büyük kardeşlik rolünden vazgeçmesinin önemini" vurgulamıştır. Çiller'in Moskova'da yaptığı "Bölgeye Rusya ile aynı pencereden bakmaktayız" açıklaması Rusya'yı kısmen endişelerinden arındırmıştır. Daha sonraki yıllarda Türkiye Güney Kafkasya siyasetinde bazen yalnız bazen de Rusya ile birlikte bir yol izlemiştir.

Fakat Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı hayata geçirdiği işgalci siyaset yürütmüş, Türkiye'ye karşı öne sürdüğü soykırım iddiaları ne sürmüş ve Gürcistan'daki Ermeni azınlığını tehdit unsuru olarak kullanmaya çalışmış ve otomatik olarak bölgede yapılan anlaşmaların dışında kalmıştır. Böylece bu ülke dört komşusunun üçü ile kötü ilişkiler kurmuş oldu. 2000'li yıllarda Batı ile aynı yöndeki politikalara karşı daha zayıf bir yaklaşım söz konusu olmuştur.

Sözü geçen gelişmeler sonucu bölgede iki ayrı iş birliği düzeni oluşmuştur: Rusya-Ermenistan-İran, Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan. Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan iş birliği enerji kaynaklarının taşınması ve nakliye hatlarının kurulması ile ilgili önemli anlaşmalar imzalanmıştır. Bu iş birliği bölgenin güvenliği ile ilgili konuların daha geniş değerlendirilmesi açısından büyük avantajdır. Türkiye'nin Güney Kafkasya siyasetinde 2008 yılı es geçilmesi mümkün olmayan bir dönemdir. Bu

dönem itibari ile Türkiye Ermenistan'a birçok konuda tolerans tanımış olsa bile, Ermenistan'ın işgalci siyasetinden vazgeçmemesi ve sonuç olarak pozitif yönde sonuç alınamamıştır. Bu yüzden Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerinde de bu dönem itibari ile gergin zamanlar yaşanmıştır. Ankara'nın 2008 Ağustos olayları ve daha sonraki önemli durumlarda ortaya koyduğu tutum da siyaseti ile bağdaşmaktadır. Ermenistan ile ilişkilerin bir nebze ileri götürmeye çalışan Türkiye için bu durum Azerbaycan ile olan ilişkilerinde tam tersi bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur (Türkiyenin Cenubi Qafqaz Siyaseti, 2017, <https://novator.az/2017/04/24/turkiy%C9%99nin-c%C9%99nubi-qafqaz-siyas%C9%99ti/>).

Türkiye'nin Azerbaycan ile arasındaki gerginliği çözmesinin üzerine iki ülke arasında önce 2010 senesinde Stratejik İşbirliğine dair, daha sonra ise Trans-Anadolu doğal gaz boru hattına dair anlaşma imzalanmıştır. Akabinde yüksek düzeyde Stratejik İş birliği Şurası kurulmuş ve 2011 ve 2012 yıllarında iki ayrı toplantı yapılmıştır.

Haziran 2012'de sözü geçen üç ülke arasında Trabzon bildirisi imzalanmış ve bu bildiri üç ülke ilişkilerini yeni bir boyuta taşımıştır. 28 Mart 2013 Batum toplantısı ve 2014'te yapılan üç devlet başkanı arasındaki görüşme iş birliği ve sıkı ilişkilerin kurulması nezdinde faydalı olmuştur. Bu yönde tarihin ve kültürel ilişkiler boyutundaki bazı negatif unsurların bertaraf edilmesi gerekmektedir.

Türkiye Gürcistan ilişkileri seyri pozitif yönde bir gelişme göstermiştir. Gürcistan Türkiye tarafından Ahıska Türkleri'nin kendi topraklarına dönme taleplerini tam anlamıyla yapmıştır. Saakaşvili iktidarı döneminde Acaristan statüsü Türkiye'nin de tarafı olduğu uluslararası anlaşmalara zıt olarak değiştirilmiştir.

ABD ve Türkiye'nin Kafkasya siyaseti ile ilgili ortak çıkarlarına bakmak gerekirse aşağıdaki maddelere bakmak gerekir:

- a. Resmi olarak ilan edilmemesine rağmen Soğuk Savaş'ın hemen ardından yakın çevre doktrini uygulamak. Belirtmek gerekir ki, bu konu ile ilgili daha açık ve resmi tavır Ahmet Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanlığı yaptığı döneme aittir;
- b. Rusya, Çin, İran ve Ermenistan tarafından güvenliğine yönelebilecek herhangi bir tehdit unsuruna karşı savunma mekanizması oluşturmak;
- c. İleri düzeyde stratejik ortaklıklara imza atabilmek adına daha iyi komşuluk ilişkileri kurmak;
- d. Hem bölgedeki doğal kaynaklara erişim sağlamak, hem de bu kaynakların kendi toprakları üzerinden uluslararası pazarlara ihracını sağlamak. Bu yol ile hem ekstra iktisadi gelir elde edilecek, hem bölge ülkelerine alternatif yol sunulmuş olacak ve en esası bu ülkelerin bir nevi kendisine bağımlı kalmasını temin edecektir;

- e. Tarihi, milli, dini ve manevi bağlar göz önünde bulundurularak Türkistan`a ulaşımında daha kolay ve güvenli yola sahip olmak;
- f. Bölgeyle kuracağı sıkı bağları, bu bölge için mücadele eden diğer büyük güçler karşısında bir pazarlık koşulu olarak kullanabilmek.

Türkiye Dışişleri Bakanlığı Güney Kafkasya siyaseti çerçevesi şu şekildedir: “Doğu ve Batı, Kuzey ve Güney arasında geçit bölgesi olan Kafkasya Soğuk Savaş`tan sonraki uluslararası sistemde Avrasya`da kurulan enerji ve ulaşım alanlarının kesiştiği noktada yerleşiyor. Bu bakımdan stratejik değeri daha da artan bölge, bütün Avrasya`da sabitlik ve refahın sağlanması açısından da giderek artan bir öneme sahip olmuştur”. Daha açık dile getirmek gerekirse Türkiye bölge ülkelerine karşı davranışında eşitlik prensibini benimsiyor ve bölgeyi Orta Asya`ya ulaşmak için köprü olarak görüyor (Aslanlı, 2013: 4,5).

2.5.1.1. Ermenistan Etkisi

Ermenistan Türkiye ile ilişkiler bakımından Güney Kafkasya ülkeleri arasındaki istisnadır. Ermenistan Bağımsızlık Bildirisi`nde yer alan 11. Maddenin “Osmanlı Türkiye`sinde ve Batı Ermenistan`da Ermenilere yapılmış soykırımın uluslararası alemde tanınması” hükmü ve 1991 senesinde Ermenistan parlamentosu tarafından Kars anlaşmasının hiçe sayılarak belirlenen sınırların tanınmaması ikili ilişkilerin rayına oturmadan bitmesine sebep olmuştur. Dağlık Karabağ sorunu da bu aşamada önemli yer tutmaktadır. Bu sorun Türk kamuoyu tarafınca tepkilere neden olmuş ve ilişkilerin iyiye gitmesi yönünde engel teşkil etmiştir. Fakat ilişkileri yoluna koymaya çalışan Türkiye Dışişleri Bakanlığı herhangi bir şart koşmaksızın 16 Aralık 1991`de Ermenistan`ın bağımsızlığını tanımıştır.

Türkiye mütemadi olarak her ne kadar ilişkileri yoluna koymaya çalışsa da sonuç alamamıştır. Türkiye`den en çok yardım aldığı bir dönemde Azerbaycan`ın Kelbecer bölgesini işgal etmesi iki ülke arasındaki ilişkileri iyice belirsizliğe götürmüştür. Türkiye bütün durumlara rağmen yine de pozitif bir çaba içerisinde olmuştur. Maalesef öngörülmemiş bir durum, 2008 Ermenistan Türkiye arasında diplomatik ilişkiler çabası ortaya çıkmıştır. Sözü geçen durum hem Türkiye kamuoyu tarafınca iyi karşılanmamış, hem de Türkiye Azerbaycan ilişkilerine zarar verecek bildirimlerin verilmesine neden olmuştur.

Türkiye eski Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ortaya çıkan şüpheleri yok etmek adına bir heyet ile 2009`da Bakü seferi düzenlemiş ve CNN-Türk kanalında bizzat belirtmiştir ki: “Bu olayda bir sebep ve bu sebebin ortaya çıkardığı bir sonuç var. Dağlık Karabağ`ı Ermeniler işgal etmiştir. Bir milyona yakın Azerbaycanlı kendi yurdundan kovulmuştur. Biz bu yüzden sınır kapılarımızı kapattık. Neden işgal, sonuç ise kapıları kapatmış olmamızdır”. Akabinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham

Aliyev bildiri üzerine bir açıklama yapmıştır: “Bu gün yüzümü Azerbaycan halkına çevirip belirtmek istiyorum ki, hiçbir spekülasyon için, şüphe için yer kalmamıştır”.

Açıkça belirtmek gerekir ki, bir ülke istediği her ülke ile özgürce ilişkiler kurabilir. Fakat Dağlık Karabağ Sorunu çözülmeden Türkiye- Ermenistan ilişkilerinin normalseyrine dönmesi durumu Azerbaycan ülke çıkarlarına aykırı ve iki ülke arasındaki tarihe dayalı kan bağı ve kardeşlik ilişkilerine ters bir pozisyon oluşturuyor. Azerbaycan sınırlarının açılmasının bölgede güvenlik ihlalinin ortaya çıkacağı kanısındadır.

SSCB'nin yıkılmasının ardından her ne kadar Türkiye Güney Kafkasya ile ilgili pozitif düşünceler içerisinde olsa da, 10 yıl devam eden stabil ilişkiler 3'lü işbirliği formatına dönüşmüştür. Bu 3'lü iş birliği bakımından 8 Haziran 2012 Trabzon bildirisini, 28 Mart 2013 Batum zirvesi, 19 Ocak 2014 Gence bildirisini, 10 Aralık 2014 Kars bildirisini, 19 Ocak 2016 Tiflis bildirisinin önemi büyüktür. Sözü geçen zirve ve bildirimler bütünü 3 ülke arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi ve ileriye dönük yeni kararların kabul edilmesinde oldukça etkili olmuştur. Bu 3'lü işbirliği herhangi bir ittifak veya devlete karşı değildir. Bölgesel ticaret, ulaşım, enerji alanlarında ve en önemlisi bölgesel güvenlik konusunda tesis edilmiştir (Şahin, 2015: 469-473).

2.5.2. İran'ın Güney Kafkasya Politikaları

İran Güney Kafkasya bölgesindeki ülkelerin bağımsızlıklarını kazanma döneminde söz konusu durumu pek hoş karşılamamıştır. Bununla birlikte SSCB'nin yıkılma sürecinde bağımsızlıklarını kazanmaya çalışan bu ülkeleri erken karar vermemeye davet etmiştir. İran bu bölgede oluşan SSCB'nin dağılmasıyla oluşan boşluğa göz koymuştur. Bunun nedeni:

- a. SSCB'nin yıkılmasının hemen ardından bağımsız ülkelerin ortaya çıktığı bölgeye yayılmak;
- b. ABD ve Rusya başta olmak üzere büyük güçlerin kendi güvenliğine karşı olan planlarına engel olabilmek;
- c. Türkmençay anlaşması ile bir kısmını kendi topraklarına dahil ettiği Güney Azerbaycan'ın bağımsızlığı ile kendi sınırları içerisindeki Azerbaycan türklere üzerinde oluşabilecek etkiyi sınırlamak;
- d. Bölgedeki doğal kaynakların dış şirketler tarafından imalatına ve bu kaynakların uluslararası pazarlara çıkarılmasına engel olmak;
- e. 2000'li yıllarda Güney Kafkasya bölgesi İran için “milli güvenlik riski” olarak kabul edilmiştir. Çünkü bu dönemde İran'ın nükleer silah programı ile ilgili sorun arttığı için Batı ülkeleri ve özellikle ABD ve İsrail'in askeri-siyasi anlamda hedefi haline gelmiştir.

İran bu isteklerinin dışında genel olarak en başından itibaren Azerbaycan ve Ermenistan`la Gürcistan`a nazaran daha sıkı ilişkiler içerisinde olmuştur. 1992 ve 1993 senelerinde Azerbaycan`a yönelik siyaseti negatif, Ermenistan`a yönelik siyaseti ise pozitif olmuştur. Bunun sebebi hem İran`ın dış siyaset için belirlediği strateji, hem de Azerbaycan`daki Elçibey yönetiminin etkisi idi. Daha önce de belirttiğimiz gibi İran için önemli tehditlerden bir tanesi Kuzey Azerbaycan bölgesinde kurulan Azerbaycan idi. Ebulfez Elçibey döneminde İran`ın tedirginliği onun “Güney Azerbaycan” söylemi ile daha da artmıştır. Ebulfez Elçibey döneminde İran Bakü etkisini zayıflatmak için yönetime karşı olan darbecilere destek olmuş ve Karabağ savaşında da ermenilerin yanında olmuştur. Ermenilere hem ekonomik, hem enerji, hem de askeri yardımda bulunmuştur. Elçibey yönetimi terkettikten sonra iktidarı ele alan Haydar Aliyev döneminde İran`ın endişelerini ortadan kaldırmaya yönelik siyaset yolu izlenmiştir. Fakat Hazar denizi ve Güney Azerbaycan meselesi ile ilgili ve başka konular yüzünden Haydar Aliyev döneminde de sorunlar yaşanmıştır (Oktay ve Cerrah, 2018: 20,21).

İran ABD`nin Azerbaycan`ı üs olarak kullanarak onu çevreleme politikası yürütmesi ihtimali ile ilgili huzursuzluk içerisinde olmuştur. Aynı şekilde İsrail`in Azerbaycan`ı üs olarak kullanma ve İran`a karşı askeri strateji geliştirmesi Azerbaycan-İran ilişkilerinde dönem dönem buhranlara neden olmuştur. 2012 senesi bu iki ülke arasında gerginlik yılı olmuş, 2013 başları ise çözüme yönelik çabaların sarf edildiği dönem olmuştur.

İran Ermenistan ile iyi ilişkiler içerisinde olmuştur. Bu iyi ilişkiler hem Ermenistan`ın Azerbaycan`a karşı yürüttüğü işgalci siyaset, hem de iki ülke arasındaki elektrik ve doğal gaz enerji işbirliği ile ilgilidir. İran Ermenistan ile kurduğu ilişkilerden oldukça memnun olmakla birlikte Batı`nın ve Rusya`nın Ermenistan`a baskılarından dolayı iki ülke arasındaki ilişkilerin bir üst seviyeye çıkması engellenmektedir.

Son olarak İran ve Gürcistan ilişkilerine değinecek olursak, iki ülke ilişkileri hiçbir zaman ileri seviyeye ulaşamamıştır. Bunun nedeni Gürcistan`ın ABD ile olan yakın ilişkiler içerisinde olmasıdır. Gürcistan ve İran`ın arasında sınır bulunmaması ve ayrıca Gürcistan-Batı ilişkilerinin iyi olması iki ülke arasındaki ilişkilerinin gelişmemesinde rol oynayan iki ana nedendir. İran-Gürcistan arasındaki zayıf ticari ilişkiler ise Rusya-Gürcistan arasındaki sorunlar sonucu enerji temini sıkıntısı ile geliştirilmeye çalışılmaktadır. İran Güney Kafkasya ülkeleri ile enerji alanında işbirliği kurarak bölgedeki nüfuz dairesini genişletmeye çalışmaktadır. İran ayrıca diğer büyük güçlerin üzerinde oluşturduğu baskıyı azaltmak amacıyla Ermenistan- Rusya- Gürcistan- Ukrayna üzerinden Avrupa pazarına doğalgaz ulaştırmayı da hedeflemektedir.

İran için bu bölgenin önemli olmasının diğer bir nedeni ise, sınırları içerisinde yer alan Güney Azerbaycan Türklerinin Azerbaycan`dan etkilenmesidir. İran, kendi bölgesinde yaşayan Azerbaycan Türkleri`nin Azerbaycan devleti ile birleşme tehlikesinden dolayı her daim tetikte ve bu devlete

karşı mesafwli olmaktadır. İnan'ın bu bölgeye olan ilgisinde ABD'yi de es geçmemek gerekir. Çünkü, ABD'nin bölgede üs yerleştirme çabaları, İnan için büyük risk oluşturmaktadır. Bu konudan dolayı İnan İslam İnkılabı'ndan sonra Rusya'ya yakınlışarak ABD tehdidine karşı önlem almaya çalışmıştır. Ayrıca, İnan bölge siyasetini ele alırken Türkiye'yi de tehdit olarak görmektedir. Bunun nedeni İnan'ın bu bölgede hakim güç olmak istemesi ve kendine rakip olarak Türkiye'yi görmesi gösterilmektedir. Dönem dönem istikrarsızlığın mevcut olduğu bölge İnan- Rus ve Osmanlı- Rus savaşları zamanı ayrı güvenlik gruplarında bulunmuş ve böylece bölgesel istikrarsızlık söz konusu olmuştur (İnan'ın Kafkasya Politikaları, https://www.academia.edu/6095114/%C4%B0ran_%C4%B1n_Kafkasya_Politikalar%C4%B1).

İnan milli güvenlik kapsamında bölge ile ilgilenmekte ve bölge İnan İslam Cumhuriyeti'nin milli güvenlik doktrini'nin önemli yerini kapsamaktadır. SSCB'nin yıkılmasının ardından İnan'ın sınırdış olduğu ülke artık Rusya değildi. Bunun aksine Rusya'nın yerini genç ve güçsüz ülkelerin alması İnan için avantaja dönuşmuştur. Bu durum İnan'ı uluslararası yalnızlıktan kurtaracak ve etki alanını artırabileceği yeni bir politika kurmasına sebep olacaktı.

İnan hükümeti self-determinasyon hakkını reddediyor. Bu ülke ülkelerin arazi bütünlüğu konusunda bu hakkı kabul ederse, ileride kendisi için sıkıntı doğuracağını biliyor. İnan Karabağ'ın işgali sonrası Azerbaycan arazi bütünlüğünü resmi olarak tanımış, fakat eylemleri tam tersi yönde olmuştur. İnan Ermenistan'ı destekliyor ve bu siyaseti ile hem Rusya'ya yaklaşıyor hem de kendisine karşı oluşabilecek herhangi türk etkisini de bertaraf etmiş oluyor. Aynı zamanda Ermeni diasporası vasıtası ile ermenilerin lobi faaliyetlerini kullanmak istediği gerçeğini de es geçmemek gerekir.

Hazar Denizi'nin hukuki statüsü 1921 ve 1940 yıllarında imzalanan iki anlaşma, İnan ve Rusya tarafınca Hazar'ın yüzey ve tabanının ortak kullanılması ile ilgili idi. Belli bir bölüşme olmamasına rağmen İnan ve Rusya Astara- Hasankulu hattını resmiyeti olmasa da kendi aralarında sınır olarak belirlemişlerdir. SSCB'nin yıkılmasının ardından Azerbaycan Batı'lı şirketlerle anlaşmalar imzalamış ve ABD itirazı ile İnan petrol anlaşmalarından çıkarılmıştır. Bunun üzerine İnan Hazar'a kıyıdaş ülkelerin %20'lik paya sahip olması gerektiğini savunmuştur.

Batı'nın bölgeye nüfuz etmesi İnan için bir diğer tehdit olarak varlığını sürdürmektedir. İnan ABD'yi engelleme amaçlı Güney Kafkasya bölgesindeki Rusya politikalarına destek vermektedir. Hatta Çeçenistan savaşında bile müslümanların değil de, Rusya'nın yanında yer alması gerçeğleri apaçık ortaya sermektedir (Çalışkan, 2018).

2.5.2.1. Nükleer Enerji

Ayrıca İran Güney Kafkasya'daki nükleer güvenlik konusunda akla gelen ilk ülkedir. Nükleer güvenlik konusu açıldığında İran'ı es geçmek imkansızca yakın bir ihtimaldir. 1957 senesinde ABD-İran arasında "Nükleer Barış" programı çerçevesinde bir anlaşma imzalanmıştır. İran'da nükleer alanda araştırmalar bu anlaşma ile başlamıştır. Bu programın amacı nükleer enerjiyi barış için kullanmaktır. ABD bu anlaşma ile İran için nükleer alanda uzmanlar yetiştirecek ve İran için nükleer ekipmanlar temin edeceği sözünü veriyor ve elde edilecek enerjinin barış için kullanılmasının gözetimi ABD'nin elinde olacaktır. 1967 senesinde Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın (IAEA) teknik desteği sayesinde ABD İran'a nükleer bilimsel araştırma merkezinin kurulması için yardım etmiştir. Böylece İran bu alanda aktif çalışma başlatmış oldu.

Sözü geçen iş birliği hali İran'daki İslam İnkılabına kadar sürmüştür. Gelen yeni rejim ile dış siyasetin yönü değişmiş oldu. Bu rejim Rusya'yı "küçük şeytan", ABD'yi ise "büyük şeytan" olarak adlandırmakta idi. Fakat çıkar ilişkisi gözetilen her ülke gibi İran da "düşmanımın düşmanı dostumdur" politikasından yola çıkarak Rusya'nın yanında yer almıştır. İran'ın Rusya ile iş birliği içine girmesi, nükleer enerji alanındaki araştırmalarına devam etmesi ve bu konuda aldığı Rusya desteği ABD'yi bir hayli tedirgin etmiştir. Sonuç olarak ABD mimarı olduğu binanın kendi başına yıkılma korkusu ile yüz yüze kalmıştır.

Güney Kafkasya enerji güvenliği konusunda tehdit altında kalmaktadır. Bu güvenlik eksikliğini ortadan kaldırmak için nükleer'den arındırılmış bölge (Nuclear Free Zone) oluşturulabilir. Bu gibi bölgeler dünyanın farklı bölgelerinde daha önce oluşturulmuştur. Diğer yandan, Ermenistan'da bulunan Metzamor Nükleer Santrali'nin kapanması gerekmektedir. Fakat sadece Metzamor Nükleer Santrali'nin kapanması çözüm olmayabilir. Bölge ülkeleri enerji güvenliğinin sağlanması için alternatif enerji kaynakları arayışı içinde olmalıdırlar. Böyle bir düzende, nükleer enerji açısından eşitlik ortaya çıkarsa İran'ın hayata geçirebileceği tehditler kısıtlanacaktır (Elisgenderli, 2012: 140-143).

2.5.3. Çin'in Güney Kafkasya Politikaları

Günümüz dünyasında enerji taşımacılığı için devam eden yoğun mücadele global düzeyde varlığını sürdürmektedir. Etkin güçler sürecin başını çekiyorlar. Bu uğurda uluslararası politikada bir takım ihtilaflar ve zaman zaman çatışmalar meydana gelmektedir. IŞİD ve onun gibi bazı terör örgütlerinin bile enerji sahasına hakim olma çabası olduğu yönünde haberler vardır. Enerji kaynakları zenginliği ile bilinen Güney Kafkasya'da kendi yerini almaya çalışan ülkelere birisi de Çin'dir. Çin ise bu bölgeye hakim olarak;

- a. Genel olarak yeni bir pazara sahip olup, iktisadi çıkarları doğrultusunda hareket ederek global güç olma ihtimalini arttırmak;
- b. Mümkün olduğu kadar uluslararası arenada kendisine rakip olan ülkelerin bölge üzerindeki etki dairesini sınırlandırarak güvenliğine yönelebilecek tehditleri en aza indirmek;
- c. Bölgedeki enerji kaynaklarına ulaşarak kendisi için yeni bir alternatif yaratmak;
- d. Çin'in etnik sorunlarında Azerbaycan'ın Doğu Türkistan bölgesine gösterdiği destek gibi ortaya çıkabilecek durumları sınırlandırmak gibi amaçlar gütmektedir.

SSCB'nin yıkılma sürecinin tamamlanmasının ardından Çin'in başlıca ilgisini çeken bölge Türkistan (Orta Asya) olmuştur. 1991 senesine kadar Güney Kafkasya bölgesi ile sadece SSCB aracılığıyla ilişkiler içerisinde olan Çin SSCB'nin dağılmasının ardından bölgede etki dairesini arttırmaya çalışan en önde gelen güçlerden birisi olmuştur. Bölgenin magistral yollar üzerinde yerleşmesi, enerji kaynakları açısından zengin Hazar Havzası dünya pazarında büyük paya sahip olan Çin için bulunmaz nimettir. Aslında Hazar Havzası enerji kaynakları bakımından hem kendi kaderinde hem de dış güçlerin yürüttükleri siyasetin kaderinde oldukça etkili olmuştur ve Çin bunun asil örneklerinden birisidir (Bora, 2017).

Çin Güney Kafkasya ilişkilerinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı Elçibey iktidarı döneminde bu ülke ile soğuk savaş yaşamıştır. Azerbaycan yönetiminin "Doğu Türkistan" ifadesi ve siyaseti Çin için aşırı tehlikeli bir durum haline gelmiştir. Sözü geçen durum sebebi ile Çin Azerbaycan topraklarına karşı işgalcilik siyaseti yürüten Ermenistan'a "Tayfun" roketlerini satmıştır. Günümüze gelecek olursak Çin'in Azerbaycan ve Ermenistan ile ilişkileri normal seyrinde devam etmektedir. Bu iki ülke ile ilişkileri aşırılık içermiyor ve diğer rakip ülkeler tarafında tehdit niteliği taşıyor. Fakat fazla dikkat çekmeme kaidesi ile Çin Azerbaycan ile ilişkilerini ileri düzeye götürme çabası içindedir, çünkü Çin Azerbaycan enerji kaynağı ve üs sahibi olabilmesi açısından önem vermektedir. Gürcistan'a gelecek olursak Çin Gürcistan'ı tanıyan ilk ülkelerden birisidir. Buna rağmen iki ülke sıkı ilişkiler içerisinde değil. Bu iki ülke "İpek Yolu" ve arazi bütünlüğüne verdikleri önemden dolayı ortak siyasetlerini devam ettirmekteler (Ermağan, 2015: 9,10).

Çin Doğu Asya ülkelerini ele alırken üç egemen Güney Kafkasya ülkelerinden birisi olan Azerbaycan'ı özel bir noktaya yerleştirmiştir. Bu bağlamda başta Azerbaycan olmak üzere Hazar Havzası bölgesine ilgisini açık bir şekilde yansıtmaktadır. İlişkilerin pozitif yönde gelişmesi eski Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in 1994'te ilk ziyaretini Çin'e yapması ile yakından ilgilidir. Şimdiki Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in de ilk ziyarette bulunduğu ülkelerden birisi Çin olmuştur.

“Özellikle belirtmek gerekir ki, 2 Aralık 2002 tarihinde “BM VE AGİT arasında iş birliği hakkında beyanname”ye Azerbaycan tarafından her yıl öne sürülen düzeltmeye göre BM Genel Kurulu’nda yapılmış oy verme zamanı BM Güvenlik Kurulu’nun daimi üyeleri arasında Çin düzeltme lehine oy vermiş tek devlet olmuştur.

Çin onun arazi bütünlüğü ile tüm hassasiyeti gösteren Azerbaycan’ın BM’de ileri sürdüğü tekliflerin ya lehine oy vermiştir ya da çekimser oy kullanmıştır. BM ve AGİT arasında işbirliğine dair beyana Azerbaycan tarafından ileri sürülen düzeltme için BM Genel Kurulu’nda yapılmış oy verme zamanı Çin’in tutumu: 1996- lehine; 1997- lehine; 1998- katılmamış; 1999- katılmamış; 2000- lehine; 2001- lehine; 2002- lehine (Aslanlı, 2013: 6).

Özellikle 1992-2005 yılları iki ülke açısından ilişkilerin hat safhasını oluşturmaktadır. 2003 ve 2004 seneleri arasında iki ülke ticaretinin 20 milyon dolarlık artışı son zamanlarda iki katının üstüne çıkmıştır. Çin için 1993 ve 2010 seneleri arasındaki süre zarfında petrol ithalatı önceki dönemlere nazaran 20 milyon ton daha artmıştır. Hızlı bir şekilde gelişen Çin için yeni enerji kaynakları arayışı 2013 senesinden itibaren şiddetini önemli ölçüde arttırmıştır. Çin’in karşısına çıkan en büyük sorun başlığı altında bu konu Çin Komünist Partisi Kongresi’nde de değerlendirilmeye sunulmuştur. Çin Basra Körfezi’nden elde ettiği enerji kaynaklarında düşüş yaşayınca Hazar Havzası’nı enerji temini açısından alternatif olarak görmeye başlamıştır. Meseleye bu yönden bakıldığında, Orta Asya’da yerleşen Kazakistan ve Türkmenistan Çin için ne kadar değerli ise Azerbaycan da bir o kadar değerlidir. Çin’in girişimleri sonucu 2015 senesinde Yeni Demir İpek Yolu projesi ile ilgili anlaşmalara varılmıştır. Birçok alanda Çin ile gelişen ilişkileri nezdinde 2017’de Çin ile 1,2 milyar dolarlık ticaret yapılmıştır.

Hali hazırda Hızlı bir şekilde gelişen Çin şirketlerinin yüzlercesi Azerbaycan’da faaliyetlerine devam etmektedirler. Bölgedeki ve uluslararası arenadaki problemlere iki ülkenin de aynı bakış açısı ile yaklaşmaları ilişkilerin iyi yönde etkilenmesinde en önemli yere sahiptir. Bütün bu unsurlar göz önüne alındığında Azerbaycan’ın Çin için Güney Kafkasya’daki iktisadi ve siyasi açıdan en önemli ortağı olduğu bariz görünmektedir. Sadece ticaret ve enerji sektöründe değil de iki ülke arasında tarım, ulaştırma ve diğer alanlarda da ilerleme kaydedilmektedir (Talibov, 2015: 7-23).

2.5.4. NATO’nun Güney Kafkasya Politikaları

Kasım 1989’da yıkılan Berlin Duvar’ı ile Merkezi ve Doğu Avrupa’daki değişikliklerin üzerine NATO güvenlik tehditleri ile karşı karşıya kalmıştır. 1991 Sovyetlerin yıkılması ile Kafkasyada oluşan boşluk, NATO’nun bu bölgeye özellikle de Güney Kafkasya olan ilgisinin artmasına sebep olmuştur. NATO Güney Kafkasya bölgesinde bulunan üç bağımsız devlet olan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile iş birliği içinde olmuştur. Bu ülkeler 2004 senesinde müttefik ülkeler

olarak İstanbul Zirvesinde bir araya getirilmiş ve bölgeye özel temsilcilerin atanması kararı almışlardır. Ayrıca bölgeyi Alyans için öncelikli konu haline de getirmişlerdir.

Güney Kafkasya ülkeleri NATO'ya güvenlik açıklarını kapatabilecekleri bir kurum olarak bakılmaktalar. NATO ile iş birliği bu ülkelerin güvenliklerini garanti altına alabilecekleri ve müttefik ülkelerin tecrübelerinden faydalanabilecekleri anlamına gelmektedir. Son yıllarda sözü geçen üç ülke NATO ile iş birliğini ferdi ortaklık boyutuna taşıma çabasında olmuşlardır. Başta karşılıklı güven kazanma aşaması ile başlayan iş birliği sonraları istenen kıvama gelmiştir. Gürcistan 2006 senesinde üyelik isteğinde bulunmuş ve bu girişim NATO'nun Gürcistan ile siyasi, askeri, mali ve güvenlik alanında yeni dialog içine girmesiyle sonuçlanmıştır. Dialog Alyans'a giriş için garanti vermese de iş birliğinde daha derine inileceği anlamına gelmektedir.

İşbirliğinin bu noktaya gelmesi NATO ve Güney Kafkasya ülkeleri arasındaki 1990'lardan başlayan iş birliği ile ilgilidir. Bu bağımsız 3 ülke Alyans'ın kurduğu ve daha sonra 1997'de Avrupa Atlantik İş birliği Konseyi ile yer değişen dialog formunun ilk katılımcı ülkeleri olmuşlardır. 1994 senesinde "Barış İçin İşbirliği" programına katılan 3 ülke önerilen fırsatlardan yararlanma fırsatını yakalamışlardır. Alyans için işbirliğini ilerletmek günümüz terorizm, batmakta olan ülkeler ve bölgesel çatışmalar, kitle imha silahlarının yayılmasının önünü almak ve ortak güç ile üstesinden gelmek açısından önemlidir. Aynı zamanda bu bölge NATO için tehdit olabilecek bölgenin yakınında yer almaktadır (Mammadov, 2007).

NATO ve Güney Kafkasya'nın ortak endişelerinden birisi de enerji güvenliğidir. Azerbaycan ve Hazar Havzasının önemli miktarda petrol ve gaz kaynaklarına sahip olması, genel olarak bölgenin petrol ve gaz taşıma yolu üzerinde bulunması endişelerin ne derece yerinde olduğunun kanıtıdır. Enerji güvenliğinin temin edilmesi hem ithalatçı ülkelerin, hem de ihracatçı bölge ülkelerinin çıkarları ile örtüşmektedir.

Güney Kafkasya bölgesinde hala devam etmekte olan Dağlık Karabağ Sorunu, ve buna bağlı olarak Azerbaycan Ermenistan arasında oluşan sıcak çatışmalar, Gürcistan bölgesindeki Güney Osetya ve Abhazya'daki gerginlikler bölgenin en önemli üç sorununu oluşturmasına rağmen NATO direkt olarak bu konulara müdahil olmamaktadır. NATO bu konuda sadece Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve BM'nin çabalarını desteklemektedir. Sorunların çözülmesi yolunda NATO barış kapsamında çözümden yanadır. Bu çerçevede ortak karar "Barış İçin Ortaklık" (BİO) ile alınmıştır. Bu ortaklık anlaşması çerçevesinde imza atan ülkeler uluslararası hukuk, BM tüzüğü, İnsan Hakları Anlaşması, Helsinki Nihai Senedi, silahların kontrolü ve silahsızlanma ile ilgili anlaşmalara saygıyla yanaşmayı, diğer ülkelere karşı şiddetten kaçınma, mevcut sınırların korunması, barış içinde yaşamayı ve sorunları bu yolla çözüme ulaştırmayı taahhüt etmektedirler. Herhangi bir tehdit veya

tehlake zamanı taraf ülkeler aralarında toplantılar yapabilmektedir. 2002 senesinde Ferdi İşbirliğine özenle yanaşan ülkeler arasında Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan önde gelen ülkeler arasında olmuştur.

İki taraflı ferdi işbirliğinin yanı sıra 26 müttefik ve 23 ortak ülkeyi bir araya toplayıp bir dialog formu yaratma çabası sonucu 1 Ocak 1997`de Avrupa- Atlantik Ortaklık Konseyi kurulmuştur. Bu kuruluş toplantıları ayda bir Büyükelçilerin, yılda bir Dışişleri ve Milli Güvenlik Bakanları katılımıyla ve belli zaman aralıklarıyla zirve toplantıları olarak yapılıyor. Karşılıklı dialogları geliştirme amaçlı Brüksel`de bulunan NATO Genel Merkezi`nde daimi diplomatik temsilcilikler kurmuşlardır.

Sonuç olarak, NATO bölge için kendi kuruluşunun teklife altında kalabileceği durumları bertaraf etme yolunda Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan`a özel önem vermektedir. Bu uğurda sözü geçen ülkelerin imkanlarının iyileştirilmesi, bu ülkeler ile birlikte hayata geçirilen askeri kamplar ile birnevi güvence sağlanmaktadır. Bu çerçevede sözü geçen ülkelerin orduları NATO rehberliği ile hayata geçirilen barışı koruma operasyonlarında kendi yerlerini almışlardır. Güney Kafkasya ülkeleri 11 Eylül saldırısından sonra kurulmuş olan terorizmle mücadele ekseninde Ortaklık Eylem Planı`na dahil olmuş ve terorizmle mücadeleye destek vermişlerdir. Yani, Güney Kafkasya ülkeleri sadece kendi bölge sorunları ile ilgilenecek kabuğuna çekilmemiş, dünyada olup biten tüm olayları yakından takip ederek ve sahip olduğu konum ve kaynakları kullanarak uluslararası sistemde yer edinmeyi başarmıştır. (İcmal (2007), Cenubi Qafqazdaki Terefdaşlar, https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_publications/20111018_southern_caucasus_partner_s-aze.pdf (5.11.2018).

2.5.5. AB`nin Güney Kafkasya Politikaları

Avrupa ülkeleri genel demokratik değerler etrafında bir birlik sağlamış bulunmaktadır. Güven içinde ve gelişen bir Avrupa için Avrupa Birliği (AB) sağlam bir zemin konumundadır. 1990`lı yılların başlarından itibaren Avrupa entegrasyonu sürecinin derinleşmesi yönünde aşama kaydetmiş ve bu durum Güney Kafkasya bölgesine ilgisinin artmasına sebep olmuştur. AB`nin bölge siyasetinin oluşum süreci birkaç aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamaların her biri AB`nin bölge üzerindeki etki dairesinin artmasında ve önceden belirlenen amaçların bir birini tamamlaması, bir biriyle bağlantılı olması durumu ortaya çıkmıştır. Genel olarak ele alınacak olursa AB tarafından Güney Kafkasya için ortaya koyulan programların amacı bölgenin iç ve dış siyasetinde stabilitenin sağlanması olmuştur. AB`nin bölge siyasetinin belirleyici kısmını Almanya, Büyük Britanya ve Fransa`nın Güney Kafkasya siyasetleri olmuştur.

AB komisyonu “Doğu Ortaklığı” projesine can verilmesi teklifi ile AB’le Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya’daki bağımsız ülkeler arasındaki ilişkiler bağı apaçık ortadadır. “Doğu Ortaklığı” projesinin başlıca amacı AB’nin sınırlarının Doğusunda yerleşen ülkeler ile ilişkilerine yeni boyut kazandırmaktır.

“Doğu Ortaklığı” programı Haziran 2009’da katılımcı ülkeler tarafından onaylanmış ve bu bağlamda Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Moldova, Ukrayna ve Beyaz Rusya AB’ye alternatif üye olarak düşünülmüşlerdir. Bu karar sadece saydığımız altı ülke için belirlenmiştir. Bölge güvenliği ve dengesi kararın alınmasında başlıca etkidir. Sözü geçen program çerçevesinde vize uygulamasının kaldırılması, serbest ticaret bölgesinin oluşturulması, üye ülkelerle stratejik anlaşmalar yapılması ile ilgili görüşmelerin yapılması, öğrenci değişim programlarının oluşturulması, çevrenin korunması, enerji güvenliği ile ilgili projelerin oluşturulması amaçlanmıştır (AB’nin Kafkasya Politikası ve Bölge Üzerindeki Etkileri, <http://www.tuicakademi.org/abnin-kafkasya-politikasi-bolge-uzerindeki-etkileri/>).

Program çerçevesinde belirtilmiştir ki, “Prag Zirvesi katılımcıları onayı ile, “Doğu Ortaklığı” programı demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına ve en sonuncusu ve en önemlisi özgürlüğe saygı ekseninde temel değerlere ve uluslararası hukuka, pazar ekonomisi, stabil gelişim prensiplerine dayanacaktır”. Metinde değinilen bir diğer konu da, ortaklığın siyasi birliğin sağlanmasını ve AB ile programa üye devletler arasında ticari ilişkilerin daha iyi duruma getirilmesidir. Program çerçevesinde ayrıca eski SSCB ülkelerinde Avrupa standartlarına uygun düzeyde üniversitelerin kurulması ve yine Avrupa standartları altında serbest ticaretin geliştirilmesi ve vize rejiminin tam anlamıyla liberalleştirilmesi için gereken yolun izlenmesi için AB yardımları düşünülmüştür.

Bilindiği üzere bölgede Azerbaycan ve Gürcistan’ın dondurulmuş sorunları vardır. Bunlarla ilgili özel madde yapılmış ve Prag Zirvesi’nde katılımcılar sorunların en yakın tarihte barış çatısı altında çözülmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu sorunların çözülmesi çabaları ve Büyük Avrupa oluşturulması için harcanan efor aslında Rusya tarafınca iyi karşılanmamaktadır, çünkü bu durum SSCB’nin jeopolitik açıdan çıkarlarının olduğu bölgeyi içerisine almaktadır.

Kendisini diğer iki Güney Kafkasya ülkesi ile aynı değerlendirmeyen, Ukrayna ile birlikte değerlendirilmeye alınma çabasında olan Gürcistan da Rusya için tehlike arz etmektedir. Çünkü bu bölgede çözümlenmesine izin vermediği Abhazya ve Güney Osetya sorunları ile Gürcistan’ı kendisine bağlayabileceğini düşünen Rusya, Avrupa’ya yaklaşan Gürcistan’ı tam anlamıyla kaybetmektedir.

Rusya'nın hiçbir zaman AB'ye üye olmayacağı kesinliği tartışılmaz bir gerçektir. Çünkü Rusya etkili olmaya çalıştığı eski SSCB ülkelerini paylaşma niyetinde değildir. Bu durumda Avrupa kıtasında iki güç Rusya ve AB karşı karşıya kalacaktır. Fakat Rusya Cumhurbaşkanı Vladimir Putin'in yönetimi ile ABD'nin er ya da geç Doğuya doğru genişleyeceği gerçeğini kabullenmeye ve bunun sonuçları için efor sarf edilmesi gerektiğine karar vermişlerdir (Sadıqov, Protokol 2).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ABD VE RUSYA FEDERASYONU'NUN GÜNEY KAFKASYA GÜVENLİK POLİTİKALARI

1991 senesinde SSCB'nin dağılması ile ortaya çıkan bağımsız üç ülke ürettikleri politikalar ile ya henüz SSCB'den geriye kalan Rusya Federasyonu ya da ABD ile daha yakın olmak zorunda kalıp varlıklarını sürdürmekteydiler. Yenice bağımsızlığı tatmış bu üç ülke dönem dönem yönetim değişiklikleri sonucu bir birine tamamen aykırı siyasi yol izlemişlerdir. Bu çalışmanın asıl amacı olan Rusya Federasyonu ve ABD'nin Güney Kafkasya politikalarını tahlil etmeden önce sırasıyla Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın farklı dönemlerdeki bu iki güç unsuru devlete bakış açılarına bakmak faydalı olacaktır:

Azerbaycan: Ayaz Mutallibov döneminde denge politikası izlendiği gibi görünse de Rusya'ya daha çok kaymıştır. Tam tersi durum Ebulfez Elçibey döneminde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Rusya'nın aksine, ABD ve Türkiye yanlısı bir politika tercih edilmiştir. Tam olarak sözügeçen denge politikası Haydar Aliyev döneminde uygulanmıştır. Haydar Aliyev'den sonra cumhurbaşkanlığına gelen İlham Aliyev de aynı yolu izlemektedir (Yılmaz ve Sayın, t.y.: 32, 33).

Ermenistan: Levon Ter-Petrosyan yönetiminin ilk döneminde Rusya karşıtı bir siyaset uygulasa da, daha sonra hem Batı ve ABD yanlısı bir ülke imajı verme çabasının yanı sıra hem de Rusya'nın askeri ve siyasi desteğine ulaşmaya çalışmıştır. Yönetiminin ilk yıllarında denge politikasını tercih eden Robert Koçaryan sonraları daha çok Rusya yanlısı dış siyaseti tercih etmiştir. 2008 senesinde resmi sonuçlar ile yönetime gelen Serj Sarkisyan da aynı politikayı devam ettirmektedir. Belirtilmesi gereken son nokta ise, Ermenistan'daki tüm yönetimler Türkiye aksine uyguladıkları politika çizgisini hiç bozmamışlardır (Bayram, 2016: 70-73).

Gürcistan: 2004 senesinde yönetime gelen Mixeil Saakaşvili iktidarı zamanı yapılan başbakanın yetkilerinin artırılması ve 2012 senesinde yapılan yapılan meclis seçimlerinde Saakaşvili karşıtı B.İvanişvilinin kazanması ile ikili yönetim görüntüsü oluşmuştur. Bu farklı boyut sebebi ile bu dönemin sonrasındaki Gürcistan dış siyasetine daha farklı bakmak gerekiyor. Zviad Qamsaxurdiya yönetimi ile milliyetçi ve Rusya karşıtı bir siyaset yolu seçilmiştir. Karışık bir süreçte sebep olan ve kısa süren askeri konsey zamanı bile Batı yanlısı dış siyaset uygulanmıştır. Rusya yanlısı politika uygulana Eduard Şverdzaдзе yönetimi süreci daha sonra denge siyasetine dönüş

yapmıştır. Zamanla bu denge siyaseti ABD yanlısı siyasete bırakmıştır yerini. 2012 senesinden beri İvanişvili'nin tam tersi siyaseti de bu siyasete eklenmiştir (Saakashvili Dönemi ve Sonrası Türk-Gürcü İlişkileri, <http://politikaakademisi.org/2012/10/18/saakashvili-donemi-ve-sonrasi-turk-gurcu-iliskileri/>).

3.1. Rusya'nın Güney Kafkasya Politikaları

Rusya I. Dünya Savaşı sonrasında sıcak denizlere inerek hegemon bir devlet olmayı amaçlıyordu. Fakat savaşa Osmanlı'nın katılması ile birlikte Rus hayali suya düşmüş, ekonomik sıkıntılar başlamıştır. Bu durumda bir ihtilal kaçınılmaz olmuş ve Şubat 1917'de Romanoflar hakimiyetine son verilmiştir. Akabinde Rusya'da Ekim 1917'de devrim gerçekleşti ve iktidara Bolşevikler geldi. Geçici hükümetin yerini alan Proletarya Diktatörlüğü bir iç savaş çıkması için ateş körükleyici oldu. Bu dönemde Rusya tarafından duyurulan Barış Bildirgesi adeta yeni bir dönemin başlangıcı sayılabilir. Rusya'nın savaştan çekilmesi beklenilmeyen bir durumdu, daha doğrusu istenmeyen bir durumdu. Özellikle İtilaf devletleri Rusya'nın savaşın dışında kalmasını istememekteydiler.

Dönemin Bolşevikler için ekonomik, politik ve askeri-stratejik açıdan en çok önem arz eden bölgesi Güney Kafkasya idi ve kilit nokta Bakü petrolü idi. Kasım 1917'de Bolşevikler amaçları doğrultusunda Ermeni Taşnak güçlerini de yanlarına alarak Bakü'nün kontrolünü ele aldılar. Tabiri caizse bu durum İtilaf Devletlerinin ağzında acı bir tat bırakmaya muvaffak olmuştur (Hasanoğlu, 2016: 24).

Büyük Britanya, ABD ve Fransa desteğiyle Güney Kafkasya'da mevcut durumu normale döndürmek için Transkafkasya Komiserliği kuruldu. Düşünülenin aksine aslında sözü geçen yapı Rusya'nın parçalanmasını değil, aksine imparatorluğun onarımı amacı taşıyordu. Azeri, Gürcü ve Ermeni siyasi partilerince kurulmuş olan Komiserlik için bu partilerin dış politika söz konusu olduğu zaman fikir ayrılığına düşmeleri idi. Bariz bir şekilde görülmektedir ki, "halkların hapishanesi" politikasını kabul etmeye Rusya Bakü gibi jeostratejik önemi büyük bir bölgenin tutulmasıyla, Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerine bir nevi taş koymayı amaçlıyordu.

Brest-Litovsk barış anlaşması hem dünyada hem de bölgede jeopolitik değişikliklerin başlangıcı olmuştur. Transkafkasya Komiserliği Osmanlı İmparatorluğu ile müzakereler sonucunda Erzincan mütarekesi ile dış politika bağlamında ilk adımını atmıştır. Mütareke ile Güney Kafkasya'nın Rusya'nın bir parçası olarak kabul edilmekteydi. Sözü geçen mütareke ile Rus orduları bölgeyi boşaltmaya başladılar fakat geri çekilirken ellerinde silah ve cephaneliği Ermenilere bırakmayı da ihmal etmediler. Mütareke'nin güzel olan yanı ise Osmanlı ordularının bölgeye girebilmesi için fırsat yakalamış olmalarıydı (Elma, t.y.: 597).

Gergin devam eden savaş ortamında petrol ihtiyacı gün geçtikçe daha önemli hal almaktaydı. İtilaf devletlerinin Irak cephesinde Türklerin İslam Birliği siyasetine karşın başlattıkları Arap milliyetçiliği propagandası Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nu Güney Kafkasya yönünde hareket etme kararı almalarına sebep oldu. Aslında bölgeye girmenin bir diğer sebebi de Hazar Denizi'ni ve Merkezi Asya'ya giden yolu elde tutmaktı. Buna karşın Rusya Ermenilerle birlikte bölge halkına baskıyı arttırmaktaydı. Rus desteği alan Ermeni güçleri yapabilecekleri her türlü katliama hazır dılar ve bu doğrultuda halka zulmetmeye devam ediyordu. Transkafkasya Komiserliği'nin katliamların önüne geçmek için yeterli gücü yoktu. Mevcut durumda Güney Kafkasya'nın jeopolitik durumunu etkileyen başlıca ülkeler Osmanlı, Almanya, Avusturya-Macaristan ve söz konusu 3 ülkele şartların zorluğu nedeniyle anlaşmaya varmaktan başka çaresi bulunmayan Rusya idi. Ocak 1917'de Transkafkasya Komiserliği Osmanlı tarafından Brest-Litovsk'a davet edilmiş ve bölgede yeni bir bağımsız devlet kurulması sözünü de vermiştir. Komiserlik içinde bulunan gayrimüslim üyelerin istememeleri sonucu sözü geçen davet geri çevrilmiştir. Bütün karşı durmalara rağmen 22 Nisan 1918'de Transkafkasya Komiserliği Transkafkasya Demokratik Federatif Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etti. (29) İlan edilmiş bir bağımsız Cumhuriyet olmasına rağmen bölgedeki katliamlar, fikir ayrılıkları son bulmadı ve bu konuda Transkafkasya Komiserliği'nin yapabileceği bir şey yoktu (Çolak, 2014: 32-35).

Müslüman Doğu'da ilk kez Azerbaycan'ın girişimiyle bir bağımsız devlet kurulması mümkün görünüyordu. Bu sürecin başlaması ile Azerbaycan bölgede önemli etken olarak parıldayacaktı. Uluslararası müsait durum, Osmanlı çıkarları ile aynılık, Osmanlı gelen yardımlar gibi hususlar bağımsızlık için daha da uygun bir ortam ortaya koymaya devam ediyordu. Azerbaycan ile birlikte bağımsızlık ilan eden iki devlet daha vardı: Gürcistan ve Ararat (Ermenistan). Ermenistan'ın bir başkenti bulunmamaktaydı ve başkent olarak Erivan düşünülüyordu. Osmanlı'nın tavsiyesi ve Azerbaycan'ında eğer Erivan Ermenilere bırakılırsa artık toprak iddialarından vazgeçecekleri düşüncesiyle bu bölge Ermenilere ödün verilmiştir.

Azerbaycan'ın başlatmış olduğu bağımsızlık hareketi ile ortaya çıkan yeni jeopolitik durum Güney Kafkasya'yı adeta bir tampon bölge haline getirmişti. Böyle Osmanlı ve Rusya'nın sınır komşuluğu sona ermiş bulunuyordu.

Bolşevik Rusya Azerbaycan'ın bağımsızlığını kabul etmediği gibi Mart 1918'de Bakü başta olmakla bölge halkına soykırım girişiminde bulunmuş ve bu süreçte sivil halk öldürülmüştür. Bölgeye göç ettirdiği Hıristiyan halk ve Ermenilere güvenen Rusya eski gücüne kavuşması için Bakü petrolünü kontrolü altında tutması gerektiğini biliyordu. Bölgede etkin olmaya çalışan diğer iki ülkede Osmanlı ve Almanya idi. Osmanlı bölgedeki Türk nüfusuna, Almanya ise Çarlık Rusya'sı zamanında bölgeye göç ettirdiği Alman kolonileri ve Gürcülere güveniyordu. Diğer yandan bölgeye

müdahale etmeye çalışan İtilaf devletleri de mevcut durumdan rahatsızlıklarını belli ediyorlar ve bölgede ne Osmanlı'nın ne de Rusya'nın sözünün geçmesini istemiyorlardı. İngiltere için bölgede bir yardımcı unsur bulunmuyordu, sadece bölgeye göç ettirilmiş çeşitli halkları bu uğurda kullanabileceğini düşünüyordu (Neciyev, t.y.: 7-9).

Azerbaycan Cumhuriyeti ilanı ardından bunu telsiz telgraf yolu ile tüm ülkelerin Dışişleri Bakanlıklarına bildirmiştir. 4 Haziran 1918'de Batum'da Azerbaycan ve Osmanlı arasında "Dostluk Anlaşması" imzalanmış ve bunun ardından Bakü ile Batum arasında petrol taşımacılığına olanak sunan bir diğer anlaşma imzalanmıştır. Geçici başkent olan Gence'de siyasi yaşamını sürdürmeye çalışan hükümet, Bakü'yü elinde tutan Halk Komiserleri Sovyet'i tarafından halka yapılan zulme karşı pek bir şey yapabiliyordu denemez. Aslında Bolşevik Taşnakların ittifakından oluşan yönetim Türk nüfusu katlederek Gence'ye doğru ilerlemekteydi. Bakü'yü, yani asıl başkenti koruma ve mevcut yönetimden kurtarmak için Azerbaycan'ın yardım isteği üzerine Nuri Paşa komutanlığında Kafkas İslam ordusu kuruldu.

27 Ağustos 1918 tarihinde Almanya ve Sovyet Rusya arasında Brest-Litovsk anlaşması imzalandı. Bu anlaşma ile Almanya üçüncü bir ülkenin bölgeye girmemesini taahhüt ediyordu. Bu haince anlaşma ile aslında Almanya üçüncü ülke deyimiyle aslında Osmanlı'yı kastediyordu.

Azerbaycan heyetinin Talat Paşa ile görüşmeleri sonucu, Talat Paşa bu konunun üzerine düştü ve Berlin'de bulunduğu sırada söz konusu anlaşma ile taahhüt edilen müdahale karşılığı maddeyi iptal talebinde bulundu. Bu konuda ciddi diplomatik adımlar atan Azerbaycan kolay-kolay vazgeçecek gibi görünmüyor ve aslında bunu çok ciddi mesele olarak görüyordu. Nihayet Almanya yapılan anlaşma ile Bakü konusunda hata yaptığını anladı. Osmanlı tarafından gönderilen ek askeri destek ile 15 Eylül'de Bakü kurtarıldı. Osmanlı ile Azerbaycan arasında bağlar daha da sıkılaştı ve Osmanlı'nın desteği ile Almanya sözü geçen anlaşmayı geçersiz saydı ve yakın zamanda Bakü'de konsolosluk açacağını bildirdi.

30 Ekim 1918 Mondros mütarekesiyle Osmanlı Büyük Britanya'nın Kafkasya'ya girişine bir nevi imkan sağlamış oluyordu. Azerbaycan'ın bağımsızlığının tanınmasının karşısında büyük engel teşkil eden bu mütarekenin sözü geçen kötü yönünü savuşturmak için Azerbaycan diplomatik yönde yeni girişimler yapmak zorundaydı. Bu bağlamda o dönemde artık uluslararası arenada sesi daha çok çıkan Amerika'ya başvurmuştur (Hasanov, 2016: 36-42).

Azerbaycan eğer 1918-1920 dönemi bağımsızlığını kazanmış olmasaydı, Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti içinde hangi sıfatla bulunacağı ve 1991 bağımsızlığını bir ulus olarak nasıl kazanacağı buğulu bir camın ardından manzarayı izlemeye çalışan birisinin görebilecekleri kadar olurdu. Çarlık Rusya'sından kurtuluşun başlangıcı Kerenski Kabinesi'ne V. Milyukovun alınması ve 1915'te

Bakü’de yapmış olduğu konuşmada Ermeni yanlısı tutum sergilemesiydi. Azerbaycan da Türkiye de bu dönemde birleşme tezine karşı tavrı takınıyorlardı. İkisinin de sebepleri vardı pek tabii ki: Azerbaycan kültürel kayıplar vermektan korkuyor, Türkiye ise Rusya ile arasında bazı dengeleyici devletlerin olmasını istiyordu.

Azerbaycan’ın bağımsızlığını ilan etmiş olması Rusya için kabul edilemez bir durumdu. Rusya Azerbaycan’a “doğunun anahtarı” gözüyle bakıyordu. Azerbaycan Kafkasya’da en önemli konuma sahip olan ve bu uğurda elde edilmesi gereken bir devlettir. Bakü olmadan Sovyetlerin alacakları nefes sayısı kısıtlıydı. 27 Nisan 1920 tarihinde daha yeni ilan edilmiş devlet yapısına son verildi, ulus devlet kimliğine son verildi, ülkedeki bütün yönetime ait idareler feshedildi. Azerbaycan’da Rus yağma politikası başladı ve bu ekonomik açıdan halkı bir hayli zor duruma düşürdü (Qasımlı, 2006: 50-55)

İkinci Dünya Savaşı yıllarını SSCB bünyesinde atlatan üç Güney Kafkasya ülkesi doğal olarak tarihin en önemli dönemlerinden olan Soğuk Savaş döneminde de varlıklarını aynı şekilde SSCB ülkeleri olarak devam ettirmişlerdir.

Rusya SSCB yıkıldıktan sonra kendisini Sovyet İttifakının hukuki varisi ilan etmiştir. Rusya yazdığı bir mektup ile BM Genel Sekreterine ve SSCB’nin diplomatik ilişkilerinin olduğu devletlerin yönetimlerine, Rusya Federasyonu’nun tüm dış siyasi anlaşmalara geri adım atmadan birbir uyacağını belirtmiştir. Bu aynı zamanda Rusya Federasyonu’nun “arka bahçesi” olarak adlandırdığı, Romanovlar ve SSCB’den kendisine miras kalmış olan bölgeyi kolay kolay elinden bırakmayacağı anlamına geliyordu. Bölgenin dış siyasete hangi ad altında adım attığı Rusya Federasyonu için önemsizdi, Romanovlar, SSCB veya Demokratik, bu adlandırmalar Rusya için önem arz etmiyordu. Çünkü Rusya için İmparatorluk İmparatorluktu, bir İmparatorluk kendi prioritetlerini her zaman korumalıdır ilkesi vazgeçilmezdi. I. Pyotr, II. Nikolay’dan Romanovlara kadar, Lenin-Stalin-Qorbaçov devrinde de bu aynıydı. Tabii ki Yetilsin devri de farklı değildir.

Aslında tarihin önemi Rusya’nın Kafkasya siyasetini irdelemek içinde ortaya çıkmaktadır. XXI. asır Rusya Federasyonu’nun Kafkasya siyasetini anlamak için İmparatorluğun tarihini gözden geçirmek gerekmektedir.

Tamı tamına 300 yıl önce bile Rus İmparatoru I. Pyotr Güney’e bilgi toplama amaçlı heyet yollarken onlara şöyle bir görev vermiştir: Gelecekte bu bölgeye girdiğimiz zaman orada kime güvenebileceğimizi, sırtımızı kime dayayabileceğimizi çok iyi öğrenin. I. Pyotr özellikle Pers ve Türk devletlerinin Kuzey eyaletlerinde yaşayan Ermenilere özel ilgi ile yanaşmıştır. Bu dikkatinin asıl sebebi Ermenileri bir nevi tava getirip kendi topraklarına çekmek ve onlara uşak vazifesini yüklemektir. Daha sonraları, XIX asrın başlarında Rusya planlı bir şekilde kendi dindaşları olan

Ermenileri İran ve Türkiye'den alıp Azerbaycan'a – Karabağ'a, Erivan Hanlığına, Göyçey'e, Zengezur'a, Nahçıvan'a yerleştirmeye başlamış ve bunu Ermenilerin Müslüman Kafkasya'nın etrafında bir halka vazifesi görmesi için yapmıştır. Sözü geçen siyasi durum Rusya tarafında daha sonralar geliştirilmiş ve bugünkü Ermenistan'ın % 80'nini teşkil eden Erivan, Göyçe, Zengezurve.s. Azerbaycan'dan alınarak Ermenistan'a verilmiştir.

Diğer taraftan I Pyotr ve özellikle de II Yekaterina devrinden başlayarak Rus göçkünleri Kafkasya'ya, özellikle de Zakafkasya'ya götürülmüş ve sonuç itibari ile XX. yüzyılın ortalarında Zakafkasya'da yaşayan 1 milyon 200 binden çok Rus nüfusu ortaya çıkmış oldu. Aynı durum Kuzey Kafkasya için de söz konusu idi. Mesela Adıgey'de nüfusun yarısından fazlası Ruslardan ibaret idi.

Bütün süregelen bu nüfus karmaşası ile birlikte şehirlerin, kasabaların, köylerin tarihi adları değiştiriliyordu. Rus-İran savaşından sonra, 1804'te İmparator fermanı ile “Azerbaycan” anlayışı kullanımdan çıkarılmıştır. Özellikle Azerbaycan'ı Ruslaştırma siyaseti birkaç aşamada ilerliyordu: bunlardan ilki, bölgelerin isimlerinin değiştirilmesi; ikincisi, XIX asırdan itibaren milli soyadlarının Rusçaya çevrilmesi; üçüncüsü, Rus alfabesi (Kiril) milli eğitim sistemine uygulanmaya çalışılması; dördüncü ve sonuncu olanı, kilise ve manastırların inşası idi.

Yönetimde olan Ruslar, Ermeniler ve Azerbaycanlılar – Kirov, Şaumyan, Mirzoyan, Mikoyan, Kolomski, Kikalo, Bağırov ve başkaları halkın elinde olan bütün milli değerleri çürütme niyetinde idiler. Zamanla Müslüman olan Azerbaycan önce Arap ve sonra Latin alfabesinden yoksun kaldı. Yeni nesil artık bu derin tarihi geçmişe vakıf değildi ve Stalin'in fermanı ile bir gün Kiril alfabesine geçildi.

Bu dönemde yönetime sorulması gereken tek bir soru vardı: Merkez Azerbaycan'ı çok sevdiğinden mi böyle yapıyordu? Eğer öyleydi ise büyük bir çelişki çıkıyordu ortaya. Neden aynı durum Hristiyan komşular için geçerli değildi?

Rusya Müslüman halkın elinde kalan geçmişe dair serveti bütün gücüyle yok edip, kendisine adapte etmeye çalışıyordu. Hatta mümkün olsa defin merasimlerinin bile adetlere uygun yapılması yasaklanırdı. Rus ve Rusça etkisi halen bu ülkelerde devam etmekte ve hatta kendi dilinde konuşamayan insanlar bile mevcuttur.

Rus İmparatorluğu döneminde bölge halkı kendi etnik ve milli servetinden yoksun bırakılmış ve geçmişini inkar etmesi için ciddi bir politika izlenmiştir. Rus Çarizmine karşı yıllarca mücadele etmiş olan Şeyh Şamil İngiliz ve Türklerin casusu ilan edilirken, Çarizme karşı isyan başlatan Rus köylüsü J. Pugaçov ise Rusya'nın Milli Kahramanı ilan edilmiştir. Yanlı siyaset kendisini her alanda gösteriyordu.

Kısa süre zarfında Kafkasya Rusya'nın bir uzantısı haline gelmiş ve kendisini "arka bahçe" olmaktan kurtaramamıştır. Her şeye rağmen Kafkas halklarının direnci tam olarak kırılmamıştır. Yukarıda da örnek olarak verilen ve yarım asır sürmüş olan Şeyh Şamil hareketi bariz örnek olarak verilebilir. Azerbaycanlılar, Gürcüler, Çeçenler, Lezgiler, Avarlar ve diğer Kafkasya halkları zor olsa da adetlerini korumuş ve dillerine sahip çıkmışlardır. Kafkasya işgal altında olan bir bölge olabilir fakat diz çökmüş bir bölge olarak asla adlandırılmaz.

Sovyet İmparatorluğunun peşinden ortaya çıkan Rusya Federasyonu eski gücünü kaybetmemeye çalışmıştır. Bu maksatla "BDT'nin sınırları", "menfaat birliği", "vahit gümrük mekanı", "vahit hava mekanı" ve s. gibi yeni sözde demokratik anlayışlar atmıştır ortaya. (Hasanov, 2016: 56, 57).

Eskiden olduğu gibi, eski İmparatorluğun sınırlarını kontrol altında tutmak için Rusya Abhazya'ya, Tcikistan'a, Güney Osetya'ya, Çeçenistan'a ordularını gönderiyordu ve bu amaç doğrultusunda Ermenistan'da, Gürcistan'da, Kırgızistan'da, Beyaz Rusya'da, Tacikistan'da Rusya askeri birlikleri oluşturuldu.

Gürcistan'da, Ermenistan'da, Türkmenistan'da, Tacikistan'da, Kırgızistan'da, Beyaz Rusya'da BDT'nin sınırlarının korunması hep birlikte yapılıyordu. Görüldüğü üzere aynı topraklarda başka yollarla eski İmparatorluk kuralları koyulmaya çalışılıyordu. Burada bir soru ortaya çıkıyor, acaba Rus orduları BM üyesi olan bu bağımsız devletlerin sınırlarını kimden koruyordular?

Rusya yeni Kafkasya siyaseti dahilinde "milletlerarası münakaşalar" diye bir şey ortaya atmıştır. Plan çok basitti aslında, sözde münakaşaların yaşandığı çatışma bölgelerine sorunların hallolması için askeri birlikler yerleştirilecekti ve sonra da orada kalacaklardı. Abhazya, Güney Osetya'da, Tacikistan'da aynen böyle olmuştur. Amaç bariz belli idi, bağımsız olmuş bu ülkelerin siyasi ve ekonomik açıdan gelişmelerine izin vermemek, onların iç sorunlarla meşgul etmek, dış ülkelerin bu ülkelere yatırım yapmalarını önlemek, BDT'nin askeri gücü sayesinde bölgede kendi kanunlarını ortaya koymak, Rusya'nın ağırlığını ortaya koymaktı. Sorun şu idi söz konusu ordu Rus askerleri ve Rus askeri teçhizatından ibaret idi. Bu durumda başka bir soru ortaya çıkıyor: Neden kendi halkına yıllarca maaş vermekten kaçınan, yaşanan doğal afetler sonucu yılda 100 milyon rubleden çok para harcamak zorunda kalan Rusya, sırf kendi imkanları ile kendi sınırlarının çok uzağında askeri güçlerini yerleştiriyordu. Neden bu kadar mali kayıp verilmesin? Fakat durum çok başkadır. Amaç Kafkasya'da siyasi hükümrana ulaşmak idi. Rusya'nın şimdiki yönetimi Pyotr Alekseyeviç'in vasiyetini unutmamışlar: "Biz Kafkasya burada daimi kalmak için geldik". Bu durum 400 yıldan beri devam etmektedir.

“Karabağ Sorunu” gibi suni bir soruna neden olan Rus yönetimi unutmamalıdır ki, Azerbaycan Kafkasya için çok önemli bir konuma sahiptir ve bu tür bir olayın bir gün Rusya’da da olup olmayacağı meçhuldür. Rusya aynı zamanda Çeçenistan, İnguşetya, Dağıstan, Kuzey Osetya, Kabarda-Balkar gibi bölgelere tam bağımsızlık hakkı tanımamış, sözü geçen Kafkas ülkelerini kendisinden bağımlı hale getirmiştir.

Geçmiş konumunu artık sağlayamadığını gören Rusya strateji değişikliğine gitmiştir. Bu strateji doğrultusunda, Rusya Federasyonu Baş Bakanının Milli meseleler için muavin vazifesi tayin olunmuştur. Bu vazifeye getirilen R. Abdulatipov sadece Kafkasya sorunları ile ilgilenmiştir. Buna paralel olarak Milletlerarası ilişkiler kurumu BDT’ye üye ülkeler için faaliyet göstermektedir. Bunun için “yakın dış” ülkelerle ilgilenmesi için Dış İşleri Bakanının birinci muavini görevi ihtisas edilmiştir (Hesenov, 1997: 80-85).

Rusya “yakın dış” ülkeler ile olan ilişkilerinin yanı sıra kendisine uzak devletlerle de ilişkileri bu doğrultuda yönlendirmektedir. Rusya Federasyonu’nun yönetim üyeleri Güney-Doğu Asya ve Latin Amerika ülkelerine sık-sık ziyaretlerde bulunmaktadır. Fakat bu ülkelerde Amerika’nın çok güçlü konuma sahip olduğu gerçeği göz ardı edilemez. Rusya Federasyonu Baş Bakanı şöyle bir kaniya varmıştır: “Bizim amacımız Amerikalıların nüfuz bölgelerinde onların ayaklarına basmak, bu vesileyle onlar bize yakın bölgelerdeki askeri güçlerini geri çekip, kendi sınırlarında konuşlandırmak zorunda kalacaklardır. Buradan şu kaniya varabiliriz, Rusya Kafkasya ile ilgili planlarından vazgeçmek niyetinde değildir ve hiçbir zaman da vazgeçmeyecektir.

Rusya Kafkasya etrafındaki halkanın tam işlev görmesi için İran ile de stratejik ilişkiler içerisindedir. Bu yüzden İran’ı modern Rus silahları ile temin etmek için birkaç milyar dolarlık anlaşmalar imzalamıştır. Moskova ve Tahran’da Hazar’ın statüsü ile ilgili ölü bir iddia ortaya çıkmıştır. Yıllardır insanların sahilinde yaşadığı Hazar göl mü yoksa deniz mi?

Tüm bu üzerinde çalıştıkları politik amellerin tek bir nedeni vardır, o da Kafkasya’yı kendi etki dairelerinden dışarı çıkartmamaktır. Ermenistan’la yapılan askeri anlaşma, bu ülkeye uluslararası hukuka aykırı olan 1 milyar dolar değerinde modern silah yardımı yapılması, Ermenistan ve Gürcistan’a yerleştirilen Rus üsleri tamamen sözü geçen amaca hizmet ediyor. Bu durumda ortaya bir soru doğuyor zihinlerde: Ermenistan güvenliği için tehlike kimdir? Azerbaycan mı, Gürcistan mı, Türkiye mi yoksa İran mı? Rusya sırf sözü geçen bölgelere yerleştirdiği üsler ile bölgeyi etki dairesinde tutmak niyetindedir.

Şu hususu özellikle vurgulamak gerekiyor ki, Rusya SSCB yıkıldıktan sonra Kuzey Avrupa ve Baltık ülkelerinde bulunan 1 milyondan fazla askeri kuvveti, binlerle modern silahı, uçakları, roket atarları ve tankları buradan çıkarmış, bu askeri güçlerin %90’nı Kafkasya ve Kafkasya etrafında,

Özellikle de Kuzey Kafkasya askeri bölgesinde yerleştirmiştir. Tesadüfi değildir ki, aynı askeri bölge komutanı, General Kvanşin Rus Ordusu baş karargahının başkanı görevine getirilmiştir. Sadece bu delil bile, Rusya Federasyonu'nun Kafkasya için yürüttüğü jeostratejik hamleleri gün ışığına çıkarmaktadır (Sapmaz, 2008, 136-140).

Ayrıca Rusya belirtmiştir ki, Rusya nerede ne zaman isterse, başka halkların iradesinin aksi faaliyetlerde bulunabilir; Rusya kendi iradesini nerede isterse yürütme konusunda kendisini haklı görmektedir. Fakat Rusya, ister Kuzeydeki, isterse de Batı'daki tarihin önemli devletlerini unutmamalıdır. Rusya artık etrafına iyice bir göz gezdirmeli ve şunun farkına varmalıdır ki, XXI asırda dediklerinin mümkün olması çok düşük bir ihtimaldir. Henry Kissinger bu konuda fikirlerini bildirmiştir: o diyor ki "Rusya'nın geniş sınırları etrafında 300 yıl boyunca hükümlanlık ettiği bölgelere gelişigüzel girme fikri Kremlin'in hakkı değildir". "Yoğun Bölge" devri çoktan kapanmıştır. Bugünkü uluslararası sistemde dünyanın kaderi büyük ve küçük ülkelerin mevkiyle ilgilidir. Eğer barış ve uluslararası güvenlik lazımsa, buna tüm ülkelerin, o cümleden Rusya'nın da ihtiyacı vardır. Rusya Federasyonu'nun geleceği onun komşuları ile ilişkilerinden asılıdır. Rusya gibi büyük bir devlet küçük devletleri ezmek yerine, onlarla stabil ilişkiler kurma yeteneğine sahiptir. Buna ABD ile Şili ve Kolombiya ilişkileri, Japonya ile Singapur ilişkileri, Çin ile Nepal ilişkileri, Fransa ile Lüksemburg ilişkileri örnek gösterilebilir.

Rusya'nın modern Kafkasya siyasetini anlamak için İran, Türkiye ve Yakın Doğu'yla olan ilişkilerini analiz etmek gerekiyor. SSCB yıkıldıktan sonra bölgenin büyük ülkeleri olan Türkiye ve İran da Rusya gibi Kafkasya'da mevkilerini güçlendirme çabası içine girmişlerdir. Bu çekişme ortamında özellikle ilgi odağı olan ülke Azerbaycan'dır. Fakat modern ortamda jeostratejik mahiyetinin farkına varamayan Azerbaycan, daha yeni bağımsız olduğu dönemlerde komşu devletlere muhtaç bir duruma düşmüştür. 1992-1993 döneminde Azerbaycan iç sorunları ile boğuşurken Ermenistan ülkenin %20'ni işgal etmiştir. Genel olarak analiz edilecek olursa bu Ermenistan'ın tek başına başaracağı bir iş değildi.

Rusya'nın Kafkasya'da ve Kafkasya'nın güneyindeki bölgelerdeki çıkarlarını göz önünde bulunduran Azerbaycan Rusya ile ilişkilerini öyle bir düzeyde yürütüyor ki, en azından Moskova Azerbaycan-Ermenistan arasında sorunun gidişatında Rusya Ermenistan'ın arkasında durmasın. Rusya bu durumu çok iyi kullanıyor ve eski SSCB mevkiini yeniden yakalamak için en optimal yolu arıyor. Sırf bu yüzdende Rusya BDT'yi askeri-siyasi ve siyasi-iktisadi bir ittifaka veya Avrupa Birliği tipli herhangi bir federasyona çevirme niyetindedir. Fakat Kafkasya'yı teşkil eden devletlerin siyasi oryantasyonu ve milli çıkarları çoğu zaman Rusya'nın Kafkasya'da devam ettirdiği ilişkiler ile aynı noktada buluşmamaktadır.

Moskova'nın BDT kapsamında yeni organlar oluşturarak, kendi çıkarlarını Kafkas ülkelerin çıkarları gibi göstermesi bu ülkeleri bazen sadece korkutmaktadır. Sözü geçen devletler Rusya'nın yakın geçmişte hayata geçirdiği planları unutmamaktadır, ne de olsa tarih kolay unutulmaz.

Jeopolitik konumun belirlenmesinde ülkenin coğrafi-siyasi mevki önemli rol oynamaktadır. Bellidir ki, Doğu'dan Batı'ya, Kuzey'den Güney'e uzanan en kısa yolların biri Kafkasya'dan, özellikle de Azerbaycan'dan geçmektedir. Yakın geçmişte Hazar'ın Azerbaycan ve Kazakistan sektörlerinde petrol yataklarının kullanımını, Merkezi Asya ülkeleri ile ilişkileri, Gürcistan ve Karadeniz vasıtasıyla Avrupa ile kurulan ilişkileri dikkate alacak olursak, Azerbaycan'ın Kuzey ve Güney, Doğu ve Batı arasında mühim geçiş noktası olduğu ortaya çıkacaktır.

Günümüzde biz artık Büyük İpek Yolu'nun gelişimini görmekteyiz. Ama geçmişteki gibi bu yolda artık deve kervanları değil, modern ulaşım araçları seyir etmektedir. Geçmişte mevcut olmuş ulaşım komünikasyonlarının neredeyse hepsi Rusya arazisinden geçmekte idi, fakat günümüzde bu durum değişmiş, artık alternatif yollar değerlendirilmektedir. Rusya tüm bunları jeopolitik güvenliğine tehdit unsuru olarak değerlendirmektedir.

Avrupa'yı Asya ile birleştiren Transkafkasya karayolu sözü geçen kıtaların birçok ülkelerinde merak konusu olmuştur. Tabii ki, bu fikrin gerçeğe dönüşmesi, Rusya'nın tamamen dış kapının dış mandalı olmasına yol açacaktır. Çeçenistan'la yaşadığı sorunda Azerbaycan'ı şeytan ilan eden Rusya bir dönem ulaşım ilişkilerini de kesmişti. Bu durum karşısında Azerbaycan yeni seçenekler aramak zorunda kalmıştır. Azerbaycan'ı böyle bir çözüm arayışı içine Rusya sokmuştur ve sonunda çözüm bulunmuştur: bu Gürcistan üzerinden Batı'ya ulaşımı sağlayan kolay, tehlikesiz ve ucuz yol idi. Örnek olarak Zakafkasya ulaşım karayolunu, ilk olarak da Azerbaycan – Gürcistan demir yolunu ele alalım. Bu yolun kullanımı hem sözü geçen ülkeler için hem de Merkezi Asya devletleri ve Kazakistan için büyük iktisadi fayda sağlıyor. Kazakistan kendi petrolünü bu yol ile Avrupa'ya ihraç etmekte ve büyük ölçüde iktisadi kazanç sağlamaktadır (Derman, 2016: 287,288).

Moskova çıkarları ile bir araya gelmeyen diğer sorun Rusya'dan geçmeyen yeni petrol boru hatlarıdır. Rusya Federasyonu buradan yola çıkarak şu kanıya varmaktadır: eğer yer altı veya yerüstü olsun, deniz veya hava fark etmez, bu tip yolların kaybı Rusya'nın bölgedeki nüfuzunun sonu olabilir.

Rusya'nın Kafkasya siyasetinde İran unsurunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Jeostratejik açıdan bakıldığında İran Kafkasya'ya etki edebilecek bir güçtür. Bu yüzden Azerbaycan, İran ve Türkiye arasında iktisadi ilişkiler bu bölgedeki güvenliği üzerindeki bir sıra tehditleri aradan kaldırma konusunda işe yarayabilir. Bu doğrultuda, Azerbaycan'ın İran'a karşı dış siyaseti ölçülü olmalı ve her iki tarafında çıkarları göz önünde bulundurulmalıdır.

Aynı zamanda Azerbaycan iki büyük bölge devletinin – Rusya Federasyonu ve İran'ın jeopolitik yakınlaşma imkanlarını göz ardı edemez. Bunun için Azerbaycan'ın üç taraflı Rusya-İran-Azerbaycan ilişkileri için açık ülke statüsü elde etmek için çaba göstermelidir. Bunun sebebi, Rusya'dan İran'a ve İran'dan Rusya'ya giden demiryolu, karayolu ve denizyolu iletişimlerini Azerbaycan'dan geçmektedir.

Bu yolda birtakım engeller bulunmaktadır. Bölgenin, önde giden ülkeleri olan İran ve Rusya isterlerse, sabitleyici rol oynaya bilirler ve sırf bu yüzden ister Kafkasya'da, isterse de komşu bölgelerde karşılıklı jeopolitik çıkarlara sahiplerdir. Onların geçici ortaklığı Batı'nın, ilk olarak ABD'nin bölgedeki nüfuzunu zayıflatmak için önemli bir etkidir.

Dışarıdan bakıldığında Rusya ve İran'ın aynı siyaseti uyguluyor gibi görünse de bu tam olarak öyle değildir. Çünkü her iki taraf da kendi çıkarları için karşı tarafın mevcut durumundan faydalanmaya çalışmaktadır. Rusya bölgeye kendi mirası gibi bakmakta ve bölgeyi hiçbir dış güç ile paylaşma niyetinde değildir. İran ise bölge ülkeleri ile belli tarihi ilişkileri olduğu için buradaki kendi etki dairesini genişletmeye çalışmaktadır. Rusya'nın yanı sıra bölgede İran'ın başka bir rakibi vardır. Bu sözü geçen rakip Türkiye'dir ve Tahran belli parametrelerde Ankara'nın gerisinde kalmaktadır.

Rusya amacına ulaşmak için daha çok güç unsurunu kullanmakta ve bu uğurda Büyük Ermenistan vaadi verdiği Ermenileri önce itelemektedir. İran ise bölgede etkin olabilmek için İslam dinini kullanmayı yeğlemiştir. ABD bölgedeki çıkarlarından vazgeçene kadar İran ve Rusya birlikte hareket etmek zorundadır. Fakat bu taktik tezahür olup onların yolunun ilelebet ayrılacağı bir gerçektir.

Batı'nın, özellikle de ABD'nin bu bölgede etkinlik dairesini artırma çabası Kafkas halkları tarafından olumlu karşılanmaktadır. Gürcistan ve Azerbaycan bu durumu kullanarak Kafkasya'daki siyasi dengeyi bozmak için ellerinden geleni yapmaktadırlar.

Türkiye ile Azerbaycan ilişkileri büyük miktarda bölge siyasetini etkilemektedir. Haydar Aliyev yönetimi ile bozuk olan ilişkilerin toparlanması ile durum artık farklı bir boyuta gelmiştir. Malumdur ki, Türkiye Hazar'ın Azerbaycan sektöründe petrolün işlenmesi ile ilgili olan "Asrın Anlaşması"nda iştirak ediyor.

Rusya'nın modern Kafkasya siyasetini Türkiye ile yapılmış olan son anlaşmalar nezdinde de gözden geçirmek gerekiyor. Biline bir gerçektir ki, Rusya'nın eski Baş Bakanlarından V. Çernomyrdin'in Türkiye yapmış olduğu resmi ziyaret zamanı yakın 30 yılda 30 milyon dolar değerindeki Rusya doğal gazının Türkiye'ye verilmesi hakkında anlaşma imzalanmıştır. Bununla

Rusya Güneyden, Türkiye ve İran tarafından kendi güvenliğini temin etmeye çalışıyor. Yani günümüzde iktisadi ilişkiler dış siyaset ilişkilerinde önemli rol oynuyor.

Türkiye ile karşılıklı ilişkileri ilerletip, derinleştirmeye çalışan Rusya'nın iki amacı vardır: bunlardan ilki, Türkiye ile Batı, ilk olarak da Türkiye ile NATO arasına kara kedi sokmak; ikincisi, Türkiye'yi kandırarak onunla Amerika arasındaki ilişkileri tamamen bitiremeye de bir nevi soğutmak; üçüncüsü, eğer bu amacına ulaşırsa Azerbaycan'ı Türkiye'den ve Amerika'dan uzaklaştırmak. Tüm bunları başardıktan sonra, her iki ülkeye ayrı ayrı Rusya kuralları dikte edilebilir.

Rusya sözü geçen siyaseti ile başlıca müttefiki olan Ermenistan'a aslında tam olarak itibar etmediğini gözler önüne sermektedir. Rusya böyle bir siyaset yürütmek zorundadır, çünkü alternatifler daha çok işine yarayabilir ve şu bir gerçektir ki, Ermenistan'ı Rusya'dan ayıran kilometreler söz konusudur. (Hasanov, 2016: 62, 63) Rusya'nın durumunun biraz olsun kötüleşmesi durumunda, Ermenistan'ın eski müttefiklerine geri dönme ihtimali gerçeği vardır. Bunun yanı sıra Rusya Kafkasya'nın Rusya kısmında durumun kötüleşmesi ihtimaline karşın Güney bölgesindeki komşuları ile de normal ilişkiler kurma çabasıdır.

Rusya bunu çok iyi biliyor ki, Kuzey Kafkasya'daki yerli halkın çoğunluğu Müslümandır. Genetik kökleri sebebi ile bu milletler her zaman Güneye ve Türkiye'ye meyledeceklerdir. Eğer Rusya bu halkların kendi içinde kalmasını istiyorsa, şovinizm virüslerinden ve büyük devlet şovinizminden vazgeçmeli, diğer yandan ise onları Rusya'nın eşit haklara sahip vatandaşları olarak kabullenmelidir.

Diğer bir sorun ise bu halkların yakın ve uzak ülkelerdeki soydaşları ile serbest ilişkiler içinde olmalarına izin verilmelidir. Başka türlü demek gerekirse, bu halklar hissetmelidirler ki, onlar tarihi vatanlarında tam hukuki haklara sahip vatandaşlardır. Böyle bir durumda Rusya kendi arazisi için güvenliğini sadece koruyor olmayacak, hatta güçlendirme yoluna da girmiş olacaktır.

Malumdur ki, General Dudayev zamanında Rus siyasi adamları ile görüşmek istemiş fakat ret cevabı almıştır. Bunun nezdinde Rusya eski Savunma Bakanı P. Grapov Dudayev'e şunları söylemiştir: "Cehver, ben seni ezerim". Bir süre sonra ise Graçov çıktığı bir televizyon programında Gtspov Dudayev'e karşılık olarak: "Bana bir özel tim ve bir gün zaman yeter ki, Çeçen eşkıyalarını yok edeyim" cevabını vermiştir. Bunun sonucu ise malumdur: "Çeçen eşkıyaları" Rus ordusunu Afganistan'da ağır mağlubiyete uğratmışlardır. Bu olaylar üzerine söylenecek şey şudur ki, eğer zamanında Çeçenlere hukuki hakları devredilmiş olsaydı, Çeçenistan faciası ortaya çıkmazdı. Nasıl olabilir ki, hem Çeçenistan Rusya'nın hukuki arazisi sayılsın, hem de oraya Afganistan müdahalesi zamanı Afganistan'a gönderilen askeri birliklerin daha çoğunu gönderesin? Rusya'nın sadece Çeçen oldukları ve kendi adetlerine uygun yaşamak istedikleri için bu bölgeye havadan, karadan saldırılar

düzenlemesi hiçbir mantık çerçevesine sığmıyor. Aynı cinayeti Ocak 1990’da Gorbaçovlar, Jazovlar, Bakatinler, Krjuçkovlar SSCB vatandaşlarına- o cümleden Azerbaycan mülümanlarına karşı hayata geçirmişler ve sonuç herkes tarafından bilinmektedir. Bu hareket Büyük Sovyet İttifakı’na pahalıya mal olmuştur. Özellikle isyana kalkan Azerbaycan bu devletin sonunun gelmesinde büyük rol oynamıştır. Bir başka cümle ile ifade etmek gerekirse, tarihin verdiği dersleri hiçbir zaman unutmamak gerekiyor.

Rusya’nın çifte standart siyasi ilişkileri, her şeyden önce Dağlık Karabağ meselesinde kendini ortaya çıkarıyor. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev bu münakaşanın anahtarını Rusya’da olduğunu defalarca dile getirmiştir.

Sık-sık Rusya’nın “Moskovskiye Novosti”, “İzvestiya”, “Aziya i Afrika” ve diğer yayıncılık kurumlarınca “Kafkasyalılar”, “Çeçenler”, “Azerbaycanlılar” ve s. gibi kelimeler art niyetle kullanılmaktadır. Rusya basınında şöyle bir tez de savunuluyor ki, Rusya ve Ermenistan dindaş devletler oldukları için her zaman beraber olmalı ve beraber hareket etmelidirler. (Hasanov, 2016: 64, 65)

Modern ortamda Kafkasya’da Rusya siyasetini yürütenler, en azından yakın tarihe bakarak – Britanya, Osmanlı, SSCB, Alman-Faşist ve s. İmparatorlukları akıllarına getirmelidirler. Tüm bu imparatorluklar çoktan tarihe karışmış ve eski sınırlarına çekilmek zorunda kalmışlardır. Artık günümüzde Rusya’nın bunu kavraması ve bu ülkelerin yeni bir imparatorluğun ortaya çıkmasına izin vermeyeceklerini anlaması gerekiyor.

Rusya’nın Kafkasya siyasetine dikkati çekerken, Orta ve Yakın Doğu ülkeleri ile ilişkilere de değinmek gerekiyor. Çünkü Rusya’nın “Büyük Kafkasya” üzerinde jeostratejik şemsiyesi bu bölgedeki ülkeleri de altına alıyor. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev’in Suudi Arabistan, İran ziyaretleri, uluslararası forumlar zamanı Suriye, Mısır ve diğer ülkelerin başkanları ile, özellikle de Azerbaycan liderinin İslam Konferansı Teşkilatının 9-11 Aralık 1997 senesinde Tahran’da yapılan VIII. zirvesine katılımı ve elde edilmiş anlaşmalar Azerbaycan’ın mevkiini ve bütün Kafkasya’da güvenliğin sağlanmasına olanak sağlamıştır.

Pragmatik üstünlük sağlayan Azerbaycan Kafkasya ve komşu Yakın ve Orta Doğu ülkeleri arasındaki ihtilafların ortadan kaldırılmasına ve ilişkilerin sıkılaşmasına çalışmaktadır. Bu siyaset Kafkasya bölgesinin bütün ülkelerinin çıkarına uygundur.

Buna rağmen Azerbaycan’ın şu anki durumu bir hayli karışıktır. Rusya barış perdesi altında Gürcistan’ın ayrılmaz bölgesi olan Abhazya’da, Güney Osetya’da genel kontrolü ele aldığı, İran’la daha çok ilişkiler kurduğu, Ermenistan’la askeri-siyasi partnerliği geliştirdiği bir zamanda

Azerbaycan jeostratejik bir mengene konumunu alıyor. Batı'nın bu bölgeye doğru genişlenmesi konusunda hiçbir şey yapamayan Rusya, siyasi alışveriş yolu ile bir şeyler koparabilmek için mümkün olan her şeyi etmektedir. NATO'nun genişlenmesi karşılığında Rusya Kafkasya'da bir şeyler elde etmeye, sanki jeostratejik olarak Batı ve ABD ile rolleri değiştirmeye çalışıyor. Ukrayna'nın Batı ile sorunlar yaşamaması Rusya'nın planlarına ters geliyor. Yakın zamanda Rusya'nın ve Ukrayna siyasi adamlarının karşılıklı ziyaretleri ve Rusya'nın Ukrayna ile bütün sorunları çözme çabaları bununla ilgili idi.

Diğer yandan Rusya'nın Kafkasya siyaseti gün geçtikçe ABD tarafından daha çok tepkiye maruz kalmaktadır. Rusya bölgedeki siyasetinde ABD'ye karşı koyarken İran ile ilişkilerin sıkılaştırılmasına çalışıyor. İran NATO'nun Doğu'ya doğru genişlemesine karşı Moskova'nın savunduğu tezi elinden geldiğince desteklemektedir (Abbasbeyli, 1999: 60-63)

Rusya'nın "barışı koruma" adı altında Gürcistan'ın ayrılmaz kısmı olan Abhazya'da, Güney Osetya'da durumu kontrolü altında tuttuğu, İran'la daha sıkı ilişkiler içine girdiği, Ermenistan'la askeri-siyasi işbirliğini ilerlettiği bir dönemde Azerbaycan jeostratejik mengenededir. Rusya Batının, NATO'nun Doğu'ya doğru genişletilmesi siyasetinden de bu yönde faydalanmaya çalışmaktadır. NATO'nun Doğu'ya doğru genişleme eylemini durdurmak için herhangi bir reel imkana sahip olmayan Rusya siyasi alışveriş yolu ile kendisi için bir şeyler koparmak için her yolu deniyor. NATO'nun genişlendirilmesi karşılığında Rusya Kafkasya'da bir şeyler elde etmeye, sanki jeostratejide Batı ve ABD ile rollerine değişme çabası içerisindedir. Diğer yandan Ukrayna'nın Batı ile atışması Rusya'nın planlarına hiç uymuyor. Son zamanlarda Rusya ve Ukrayna'nın yüksek devlet dairelerini temsil eden şahısların karşılıklı ziyaretleri, hem de Rusya'nın Ukrayna ile tüm sorunları bir an önce normale döndürme çabaları sırf bununla ilgilidir. Eklemek gerekirse, Batı'nın Doğu'ya doğru hareketinin Rusya ile Ukrayna'nın konumunun güçlenmesi yolunda önemli yeri vardır. Diğer yandan, Rusya'nın Kafkasya siyaseti gün geçtikçe ABD tarafından daha çok mukavemet görüyor. Rusya siyasilerinin düşüncelerine göre, Washington kendi Kafkasya siyasetinde daha çok Azerbaycan'a istinat ediyor. ABD başkanlarından B.Clinton belirtmiştir ki, "Azerbaycan ABD'nin hayati derecede önemli çıkarları bölgesine dahildir. Rusya Kafkasya'ya Amerika'nın yerleşmesine karşı dururken İran ile iş birliğine can atmaktadır. İran bu uğurda NATO'nun Doğu'ya doğru genişlenmesi sürecinde Moskova'nın almış olduğu pozisyonu gereğinden fazla desteklemektedir. Rusya Dış İşleri Bakanlığı'nın beyanı da gösteriyor ki, Azerbaycan ve Gürcistan NATO ile sıkı iş birliği içerisine girerse, Rusya bu ülkelerin NATO'ya dahil olmalarına izin vermeyecektir.

Tüm bunların üzerine şöyle söylenebilir, Rusya ve İran karşılıklı ilişkilerini ne kadar ilerletirse, Kafkasya ülkeleri aynı oranda NATO ile iş birliği içinde olmaya çalışacaktır. Rusya Kafkasya'da kendi çıkarları doğrultusunda gerekli konuma ulaşabilmek için farklı ülkelerle farklı iş birlikleri içerisine girebilir. Yirmi birinci yüzyıl da zaten beraber imkanlar, karşılıklı anlaşma ve iş birliği

dönemidir. Bu prensipler ele alınarak Kafkasya'nın en önemli iki büyük ve bağımsız ülkesinin cumhurbaşkanları arasında – Haydar Aliyev ve Eduard Şeverdnadze'nin girişimleri üzerine Kafkasya'da Sulh Beynamesi ortaya çıkmıştır. Beyname Kafkasya bölgesinde tüm halklar ve ülkeler arasında sulh ve karşılıklı anlaşmaya ulaşmanın tüm koşullarını içeriyor (Abbasbeyli, 1998).

Sonuç olarak Rusya SSCB'nin yıkılması ile bir süre tabiri caizse şok geçirmiş, fakat bu durumdan hemen kurtularak eski konumunu geri elde etme çabası içine girmiştir. Dışişleri Bakanın Kozirev 2 Ocak 1992 tarihinde yazdığı makalesinde “yakın etraf” tanımını ortaya koymuş ve böylece bölgenin Rusya'nın belli başlı çıkarları yönündeki önemi kemikleşme sürecini tamamlamıştır. 1992 senesi sonunda Stokholmda düzenlenen ATEM (sonradan ATET) konferansında Kozirev eski SSCB ülkelerinin hem askeri hem de iktisadi açıdan federasyon veya konfederasyon kurmasının önemini ortaya koymuştur. 1993 senesinde “Yılbaşı” konuşması yapan Yeltsin'in yakın etrafta konumun daha özel bir boyutta olması gerektiğini belirtmesi daha Rusya'nın resmi dairelerinde daha etkili bir yere sahip olmuştur. Yeltsin daha da ileri gitmiş ve Şubat ayında BM'den Rusya Federasyonu ordusunun eski SSCB bölgesindeki sorunlara “barış ordusu” gibi müdahale etme yetkisi vermesini istemiştir. Rusya Güvenlik Konseyince aynı ay içerisinde “yakın çevre” siyasetini önemli gören dış siyaset doktrini yayınlanmış ve Yeltsin tarafından nisan ayında onaylanmıştır. Rusya yönetimi 1993 senesi Ekim ayında olmuş “parlamento baskını” ile dahilindeki muhalefet sorununu çözer çözmez, aynı yılın Kasımında yeni askeri doktrin açıklayarak bölgede güç kazanmaya başlamıştır. Bu süreçte üç Güney Kafkasya ülkesinde Rusya karşıtı olan yönetimler eylemlerini daha fazla gerçekleştiremeyeceklerini anlamışlardır. 1990'lı yılların ortalarına kadar ABD'nin herhangi bir ciddi itirazı ile karşılaşmayan Rusya bölgedeki konumunu eski haline getirme çabası içinde olmuştur. Fakat belirtmek gerekir ki, sözü geçen dönem sonrası bölgede ciddi bir mücadele sahası oluşmuştur (Genç, 2013, <http://newtimes.az/tr/politics/2164/>).

Gürcistan Rusya için en çok zorluk çektiği ülke olmuştur. Rusya ABD desteği ile ondan uzaklaşma yolunda ilerleyen ve Çeçenistan meselesinde Çeçen savaşçılara destek veren Gürcistan'a karşı bu ülkeden ayrılmaya çalışan Abhazya, Güney Osetya ve Acaristan'a destek vermiştir. 2003 senesinde Şverdnadze'nin yerine Saakaşvili'nin geçmesi durumu Rusya'yı ciddi anlamda endişelendirmiştir. Durumun farkına varma fırsatını bile bulamayan Rusya dolayısıyla bu duruma müdahale etme şansını da kaybetmiştir. Buna karşı birşeyler yapması gereken Rusya, olaylardan hemen sonra Dışişleri Bakanı İqor İvanov aracılığı ile Abhazya, Güney Osetya ve Acaristan liderleri ile değerlendirme toplantısı yapılmıştır. Güney Osetya lideri Kokaiti toplantının ardından “ülkesinin yakın gelecekte Rusya'nın bir parçası olacağı yönündeki ümitlerini ve ülkesinin bu birleşme konusunda değerlendirme yaptığını” dile getirmiştir. Daha sonra Rusya beyanı ile Gürcistan arazi bütünlüğünü tanıdıklarını göstermiştir. Fakat Rusya Gürcistan vatandaşlarına vize uygulamış, buna karşın aynı vizenin ayrılma çabası içinde olan bölgelere uygulanmaması bazı sorulara neden olmuştur. Daha üç zıtlık iki ülke arasındaki durumun normal haline dönmesine engel olmuştur:

Gürcistan`daki rus askeri üslerinin çıkarılması, Gürcistan`nın NATO üyeliği konusundaki ısrarı ve Rusya`nın ayrılıkçı bölgelere verdiği özel destek.

Güney Osetya`da ortaya çıkan durumu fırsat bilen Rusya Gürcistan`ı işgal etmiş ve akabinde bu ülkeden ayrılmaya çalışan Abhazya ve Güney Osetya`nın bağımsızlıklarını tanıdığını belirtmiştir. Rusya ile Gürcistan arasındaki ilişkiler ancak İvanişvili`nin baş bakan olması ile yumuşamaya başlamış, o da kesin sonuç olarak Rus pazarına girmeye çalışan Gürcü mallarına koyulan ambargonun ortadan kaldırılması gibi göstermiştir. Eski futbolcu ve yeni bakan olan Kaxa Kaladze`nin yapmış olduğu Gürcistan`ın Rusya`dan Azerbaycan`a nazaran daha hesaplı fiyatlara doğal gaz alma imkanı ve Rusya`ya Ermenistan ve Gürcistan aracılığıyla giden demir yolunun açılması girişimleri Rusya ve Ermenistan`a karşı jest karakterli bir girişim iken, Azerbaycan ile Gürcistan ilişkilerinde bazı negatif yönde ortaya çıkan soru işaretlerine sebep olmuştur.

Rusya için vazgeçilmez ve bölgede bir hayli etkili olmasını sağlayan ülke Ermenistan`dır. Rusya`nın Ermenistan`da hiçbir zaman sekteye uğramayan üslerine ek olarak, Gürcistan`dan çıkarılan üslerini de buraya yerleştirmiştir. Rusya ayrıca Ermenistan`ın ona olan borçlarına karşın onun iktisadi müesseselerini de sahiplenmiştir. Ermenistan`ın enerji ihtiyaçları nedeniyle Rusya`ya bağımlı olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Ermenistan güvenliği için Rusya`ya sırtını dayadığı için zaman zaman içerisinde ortaya çıkan Rusya`ya bağımlılıktan dolayı dile getirilen itirazlar göz ardı edilmektedir. Bu yüzden Rusya ile ilişkilerinde mevcut çizgiyi bozmanın yararına olmayacağını farkındadır. Ermenistan`daki askeri üslerinin hem süresini hem de kullanım alanını genişletmek için 2010 senesinde Rusya bir anlaşma imzalama yolunu seçmiştir. Fakat durum öyle bir hale gelmiştir ki, artık Ermenistan kendi bölgesinde sifıra yakın bağımsızlık oranına sahiptir ve bu Ermeni uzmanlar tarafınca belirtilmektedir. Bu durum öyle bir noktaya ulaşmıştır ki, Ermenistan için “nefeslik” rolünü oynayan İran ile ilişkilerde bile çoğu zaman “Rus vetosu” kendini göstermektedir (İsmayılov, 2014: 2).

2012 ve 2013 yıllarını saymazsak, Azerbaycan Rusya için denge siyaseti uyguladığı ülke olmuştur. Fakat bu denge siyaseti hem Azerbaycan Rusya için hem de Rusya ile diğer önemli ülkeler arasında dengenin korunması şeklinde boy göstermiştir.

Rus siyaseti Karabağ sorununun çözüm yollarını arayan Azerbaycan için engel olmaya devam etmektedir. Azerbaycan bu sorunun çözüme ulaşması için Rusya`nın onayının olması gerektiğinin farkında ve bunu bildiği için Batı ile ilişkilerinin seyrinde Rusya`yı göz ardı edemiyor (Yiğit ve Gülbiten, 2017: 12-14). Azerbaycan Rusya`nın askeri ve medeni alanlardaki düşüncelerini göz önünde bulunduruyor ve Rusya`nın kendisi için rakip gördüğü diğer ülkeler ile siyasi, askeri, enerji, medeni ve genel iktisadi alanda kurduğu ilişkilerde Rusya`yı göz önünde bulundurmaya da ihmal etmiyor. Özellikle son yıllarda Rusya ile Azerbaycan arasındaki ilişkilere insani alan eklenmiş ve bu

bağlamda yapılan forumların yüksek kaliteye sahip olması dikkatleri üzerine çekmiştir. “Azerbaycan`da Rusçaya verilen özel önem”in üstüne basan ve bunu Azerbaycan`a yaptığı seferlerinde vurgulayan Putin Rus dilli kitle iletişim araçları formunun ilk yılının Bakü`de yapılmasını sağlamıştır. Özellikle son zamanlarda Bakü`nün merkezi kısımlarında birkaç “Rus kitap evi” açılmıştır.

Rusya Azerbaycan`ın Kuzey bölgesinde yerleşen Qebele şehrinde Radiolokasyon İstasyon`una (RLS) sahiptir ve bu durum Azerbaycan`ın ABD ile ilişkileri iyi tutmasının yanısıra Rusya tarafından gelebilecek kötü yönlü tepkileri yumuşatmak ve askeri konularda Rus gücünü birnevi sigorta olarak kullanmaktadır. Rusya ve İran tepkileri sonucu ABD`nin Avrupa Komutanlığı komutan muavini Charles Volt`un 21 Kasım 2003 tarihinde Bakü seferi zamanı kısmen dile getirdiği, daha sonra Ramsfelt`in 3 Aralık 2003 tarihinde gerçekleştirdiği seferinde daha kesin şekilde belirtilen Azerbaycan`da askeri üs yaratma istekleri mecburen yalanlanmak zorunda kalmıştır. Daha kesin bilgi vermek gerekirse 2003 Aralık ayı ortalarında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Uluslararası İlişkiler şubesi müdürü Novruz Memmedov ve aynı dönem Dışişler Bakanı Vilayet Quliyev, ardından 2004 senesinde Rusya seferi zamanı Azerbaycan cumhurbaşkanı İlham Aliyev de bu iddiayı bizzat yalanlamıştır.

Haydar Aliyev`in yıllar önce ABD dışişleri bakanı Madlen Olbrayt ile görüşmesinde ABD askerlerinin Azerbaycan`a yerleşme planına evet dediğini belirten Azerbaycan`ın eski cumhurbaşkanı dış siyaset müşaviri Vefa Quluzade sözü geçen yalanlamanın aslında tam tersi olduğu yönündeki bu açıklamasıyla kafaları karıştırmaya muvaffak olmuştur. Diğer yandan Ramsfeld`in de sözü geçen durumu açıkça belirtmesi Azerbaycan`da askeri üs yerleştirme planlarının gerçekliğini gösteriyor. Bu nedenden dolayı Azerbaycan tarafından yapılan yalanlama açıklamalarının Rus tepkisini en aza indirmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır. Yalanlama açıklamaları işe yaramamış ve Rusya tarafından tepkilerin boyutu armaya başlamıştır. Akabinde Charles Volt 12 Mart 2004 tarihinde Bakü`de yaptığı basın toplantısında ABD`in Azerbaycan`da askeri üsler yerleştirme gibi bir niyetinin olmadığı açıklamasını yapmıştır (Genç, 2013, <http://newtimes.az/tr/politics/2164/>).

Azerbaycan Karabağ Sorunu`nun çözümü ile ilgili Batı`dan yeteri kadar destek alamamış ve beklentileri karşılanmamıştır. Bunun üzerine Türkiye- Ermenistan ilişkilerinin iyiye gitmesi ve Ağustos 2008 olaylarının üzerine Azerbaycan- Rusya ilişkileri normale dönmeye başlamıştır. Akabinde Azerbaycan Rusya ile birkaç enerji anlaşması bile imzalamıştır. 2008 Ağustos olayları ile alevlenen ortamın yeni bir dünya savaşı başlatma imkanına sahip olan Karabağ sorunu ile ilgili barış süreci de sanki bu aşamada Rusya`nın eline geçmiştir. Azerbaycan ve Rusya cumhurbaşkanları arasında Rusya aracılığıyla farklı şehirlerde (Moskova, Soçi, Kazan) görüşmeler yapılmıştır. 2 Kasım 2008 senesinde Rusya aracılığıyla imzalanan “Moskova Beyanname”si ile Azerbaycan ve Ermistan arasında gerçekleşme ihtimali olan yeni savaş riski en aza indirilmiştir.

Karşılıklı ilişkilerde gerginlik artmış ve bu 2012 senesinden itibaren daha da ön plana çıkmıştır. Batı'nın çıkarları için çok fazla önem taşıyan enerji projelerine taktik yönden verilen destekler, Qebele (RLS) anlaşmasının süresinin arttırılması için onayın verilmemesi ve ayrıca Rusya'nın Azerbaycan'ın iç işlerine müdahalesi ile ilgili iddialar gerginliğin artması yönünde yeterli olmuştur. Ermenistan ve Ukrayna'nın ülkelerindeki Rus üslerine dair anlaşmaları daha süresi dolmadan 2040 senesine kadar uzatmaları Rusya için Orta Asya ülkelerinde artan güç olmuştur. Buna karşın Azerbaycan'ın Qebele (RLS) ile ilgili anlaşmayı sonlandırması yeteri kadar ciddi bir cevap idi. Bu olayı Ebulfez Elçibey döneminde Rus ordularının Azerbaycan topraklarından çıkarılmasına eklenen bir zincir halkası olarak nitelendirebiliriz. Hatta bu dönemde Rus orduları Almanya bölgesinde bile varlığını sürdürmekte idiler.

2013 senesinde Bakü- Novorossiysk petrol boru hattı ile ilgili ortaya çıkan mesele sorunun devam etmesine neden olmuştur. Bu anlaşmanın sonuçlanması da Rusya'nın rentabelli çalışmadığı için boru hattının beraber kullanılmasının istenmediğini belirtmesi ile olmuştur. Hali hazırda Azerbaycan- Rusya ilişkilerinde bir “soğuk savaş” hali devam etmektedir. Buna rağmen resimler her şeyin yolunda olduğu ile ilgili yaptıkları açıklamalar ile tedbiri elden vermemektedirler (Aslanlı, 2018, 8).

3.2. ABD'nin Güney Kafkasya Politikaları

Soğuk savaş sonrasında ABD'nin “Süper Güç” olarak bir konum belirleyip bu doğrultuda bir siyaset yürüttüğü çok barizdir. Bunun için ABD diğer uluslararası aktörlerin kendi mevkiine zarar verecek derece güçlenmesini önleme çabası içerisindedir. Sözü geçen durumu ABD ulusal güvenlik strateji belgesinde görmek mümkündür.

90'lı yıllarda ABD'nin Güney Kafkasya bölgesine yönelik siyasetini Rusya'nın bölgedeki faaliyetinin etkilediği görülmektedir. Rusya'nın bağımsızlığının ilk yıllarında ABD siyaseti iş birliği çerçevesinde idi. Sözü geçen dönemde ABD-Rusya siyaseti “stratejik ortaklık” olarak anılır. Aynı zamanda bariz olarak ortada olan durum odur ki, Rusya'nın post Sovyet bölgesinde siyasetinin enerji kaynaklarını elinde tutma isteği ABD'nin gözünden kaçmamıştır (Genç, 2013, <http://newtimes.az/tr/politics/2164/>).

SSCB'nin yıkılma süreci ve daha sonrası ABD için bölge ülkeleri ile iyi ilişkiler kurması ve bölgeye yerleşmesi yönünde büyük nimet olmuştur. 1993'te ABD'li Senatör Cranston bölgedeki ABD çıkarlarının doğrudan Türkiye ile alakalı olduğunu belirtmiş ve Türkiye'nin bölge ülkelerine örnek ülke olması gerektiği tezini savunmuştur. 1993 senesi başlarında daha güçlü hale gelmeye başlayan Rusya ve başarısız bölge ülkeleri siyasetleri sonucu ABD bir nevi geri adım atma mecburiyetinde kalmıştır. “Yaralı Dev”in kontrolü altında olan bölgeleri kaybetme korkusu ile

verebileceği normalin üstündeki radikal refleks halinden endişe duyan ve Strob Telboy'un yönetiminden olan siyasilere etkisiyle "Önce Rusya" ("First Russia") yaklaşımı ile bölgeyi Rusya'nın "arka bahçesi" gibi görmeye başlamıştır. Bununla birlikte Rusya'nın yüzünü güldüren bir takım avantajlar çıkmıştır ortaya. Özellikle iki durum Rusya için paha biçilemez idi: Eski Sovyet coğrafyasında kendi konumunu güçlendirmesinin karşısında duran engellerin zayıf düşmesi ve genç ülkelerin Batı'dan destek alma imkanlarının kısıtlanması (Aslanlı, 2013: 3).

İlk defa "Yeni Jeopolitik" terimini kullanan Amerikalı uzman Graham Fuller 1992 basımı Merkezi Asya'da Yeni Jeopolitik adlı kitabında Avrasya bölgesinde Amerika'nın çıkarları yönünde bir sıra maddelerle tavsiyelerde bulunmuştur.

1. Askeri-Jeostratejik açıdan bölgede Rusya'nın eskisi gibi güçlü bir konuma sahip olmasına engel olmak;
2. Bölgede İslami radikalizm ve köktencilik önüne geçmek, yurttaş toplum ruhuna destek sağlamak; (190)
3. Bölgede Kitle imha silahları ve Kontrolsüz silahlanma konusunda kayıtsız kalmayıp, bu konuda sürekli sıkı teftişte bulunmak;
4. Jeopolitik, jeoekonomik, jeostratejik rekabet ortamını şekillendirmekle Hazar petrollerini yönetimi konusunda söz sahibi olmak;
5. Bölge ülkeleri üzerinde demokratik baskı aracıyla kontrolü sağlamak.

1992'de ABD Avrasya için ilan edilen jeopolitik faaliyet doktrini gerçek anlamda uygulamalara 1994 yılında başlamıştır. Nisan 1994'te yaptığı açıklamayla ABD Post-Sovyet ülkeleri ile ekonomik, askeri ve diğer alanlarda ilişkileri daha sıkı tutacağını belirtmiştir. Eylül 1994'te, yani bu açıklamadan hemen 5 ay sonra Azerbaycan ile petrol ve doğalgaz anlaşması yapıldı. Yüzyılın anlaşması olarak da tanımlanan anlaşma ABD'nin artık jeoekonomik hedefleri doğrultusunda adımlarını hızlandırdığının göstergesi idi.

Daha bir önemli konu ise 21 Temmuz 1997 tarihinde Con Hopkins Üniversitesinde konuşma yapan Strob Telbot'un "Moskova'nın hegemon siyasetine artık göz ardı etmeyeceği"nin üstüne basılmıştır. Bill Clinton'un ikinci başkanlığı döneminde ABD'nin duruşu değişmiştir. Bu dönemde göreve gelen yeni Dışişleri Bakanı Madlen Olbrayt ABD siyaseti için önemli bir fikir ortaya atmış ve bu fikir "bölgedeki boşluğun yeniden Rusya tarafından doldurulmasına engel olmanın önemi" diye nitelendirilmiştir. ABD bölgede hem bölgenin ekonomik açıdan bağımsızlığı ve güvenliğini sağlamaya çalışmakta, hem de Rusya'nın bölgedeki konumunu zayıflatmaya yönelik politikalar izlemekte idi. Takip ettiği bu yol 1997'de ABD'nin ilan etmiş olduğu Yeni Binyılda Yeni Güvenlik Stratejisi'ne de etkisini göstermişti ve bölgedeki politikalarının bir kısmını bu tutum oluşturuyordu (Aslanlı ve Ceferov, 2016: 4-6).

1998'de ABD eski Dışişleri Bakanlarından Baker “Hazar havzasının artık jeopolitik, jeoekonomik ya da teknik bir çıkar alanı olmadığını, ABD için hayati önemi haiz bir bölgeye çevrildiğini” belirtmiştir. Yeni bağımsız olmuş ülkelerle ilgili ABD başkanın danışmanlık yapan Sestanovich bölgede bulunan enerji rezervlerinin güvenliğinin sağlanmasının yanı sıra, bu enerji rezervlerinin dünya pazarına ulaştırılmasının da oldukça ehemmiyetli olduğu gerçeğini vurgulamıştır. ABD için bu tip önemli insanların yaptığı açıklamaların gösterdiği üzere Kafkasya bölgesi artık ABD için vazgeçilmesi imkansız bir bölgedir.

1998 senesinde bölgenin önemi “Milli Güvenlik Stratejisi” belgesinde ortaya koyulmuştur. Bölgeyi uluslararası pazarlara bağlayan “İpek Yolu” projesi ile uygulamaya geçmek için 1999 senesinde ABD Kongresi'nin onayını alan “İpek Yolu Stratejisi” kanunu ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya'ya dair siyasetinin ana hatlarını açık şekilde ortaya koyuyordu. ABD'nin bölge ile ilgili aktif siyaset hayata geçirmesi gerektiği 1999 Aralık ayında “Milli Güvenlik Stratejisi”nde tekrar belirtilmektedir (Nasibov, 2006: 171-176).

Ocak 1999'da kongreye ABD başkanı tarafından sunulan ulusal güvenlik stratejisi konusundaki raporda, özellikle Azerbaycan enerji kaynaklarının dünya pazarlarına daha kolay ulaştırılabilmesi için BTC VE BTE petrol ve doğalgaz hattı için yatırım desteği talep edilmiştir. Aynı zamanda bölge ülkelerinde istikrarın sağlanması için ana şart olarak Hazar havzasının devam eden yıllarda dünya pazarlarına bağlanması desteklenmiş ve bunun Avrupa'nın enerji güvenliği açısından bir hayli değerli olduğu da savunulmuştur.

ABD'nin bölge politikası bağlamında bir diğer belge de Madeleine Albright Doktrini'dir. Doktrininin amacı Rusya ve İran yakınlaşmasını engellemek, Merkezi Asya ve Hazar havzasındaki enerji rezervlerini, Rusya'yı işin içine sokmamak kaydıyla dünya pazarlarına ulaştırmak ve Rusya'nın bölgedeki her yönden askeri nüfuzunun zayıflatılması idi. ABD Dışişleri Bakanlığı bölgenin önemini dikkatten kaçırmayarak bölgede konuyla ilgili bazı birimler kurmuştur. Aynı dönemde bölgedeki ilişkileri daha da yakından takip edip, ilerletmek amaçlı bölgeye yüzlerce Amerikalı uzman gönderilmiştir.

1977'de ABD tarafından ortaya konulan Talbott Doktrinin'de bölge ile ilgili şöyle bir keskin ifade kullanılmıştır: “ABD bölgeye kendi bayrağını dikecek değildir, ama başka bir ülkenin bayrağını dikmesine de izin vermeyecektir”. Fakat sözü geçen doktrin bir süre sonra geçerliliğini yitirmiş ve 2001 yılı itibarıyla bölgedeki üçlü denge (Rusya, ABD, Çin) ABD'nin Afganistan'daki askeri operasyonu ile bozulmuştur.

Bu dönemde Azerbaycan ABD'nin bölgede izlediği siyaset nezdinde kendisini uyumlu hale getirmiş, askeri ve siyasi ortaklık önerilerini desteklemiş ve belli kararlar doğrultusunda bir takım

adımlar atmıştır: ABD ve NATO'yla Barış İçin Ortaklık ve Bireysel Ortaklık Programları kapsamında askeri-stratejik işbirliği geliştirilmiş, Afganistan ve Irak'a ABD ve NATO uçaklarının daha kolay erişimi için askeri hava koridoru açılmış, ABD tarafından oluşturulmuş terörle mücadele koalisyonu kapsamında dünyanın bir takım bölgelerinde barış operasyonlarına katılı sağlanmıştır.

Sözü geçen koalisyona Gürcistan ve Ermenistan'da katılım sağlamış ve bu olaylar bağlamında ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld bir açıklamasında *“Bizim açımızdan Azerbaycan'ın jeopolitik ve askeri-jeostratejik önemi daha fazla artmıştır”* demiştir.

11 Eylül 2001 olayları ABD'nin global siyasetini güçlendirmesi yönünde farklı bir boyut olmuş ve çerçevede Güney Kafkasya'daki siyasi çabalarını da arttırmıştır. Bu yönde bazı noktalar açık şekilde sözü geçen durumu ortaya koymaktadır: Gürcistan'a yerleşme çabaları süreklilik kazanmış, Gürcistan ordusuna eğitim programı uygulanmış, Azerbaycan'da üs elde etme çabaları savunma bakanı Donald Ramsfeld tarafınca onaylanmış ve son olarak ABD resimleri Hazar'ın güvenliğinin kendi güvenlikleri olduğunu tekrar tekrar belirtmeleri. Sözü geçen durumda Hazar havzası Basra Körfezinin bir alternatifi olarak görülmeye başlamıştır ve bölgedeki çıkarlar şu şekilde belirtilmiştir: Basra Körfezi enerji rezervlerine alternatif olarak OPEC üyesi olmayan Hazar havzası ülkelerinin enerji rezervlerinin değerlendirilmesi, nüfus yoğunluğu daha ön planda olan ülkelerle ilişkilerin daha sıkı tutulması ve bölge ülkelerinde demokratikleşme sürecine ana destekçi olma politikaları izlenmesi. Bu durumda aktifleştirilecek olan politikalar sadece Azerbaycan'ı değil, tüm bölge ülkelerini de içine alacaktı (Hasanov, 2016: 192-207).

2002'de ABD ve Gürcistan arasında imzalanan Eğit ve Donat Askeri Yardım Programı, yüzyıldan beri Rusya'nın kontrolü altında bulunan bir bölgede yeni askeri-jeostratejik ortamın ortaya çıkışı Rusya ve ABD'nin jeostratejik çıkarlarının çatışmasına neden olmuştur.

ABD eski enerji bakanı Richardson bölgenin sadece jeopolitik değil, bunun yanı sıra jeoekonomik özellik taşıdığını da belirtmiştir. ABD ve bölge halkı çıkarlarının tamamen üst üste düştüğü tezini savunan Richardson, ABD'nin Kafkasya'dan Batı'ya yeni enerji koridorlarının tesis etme isteğini açıkça dile getirmiştir.

Kafkasya ve ABD arasındaki güvenlik konularına değinirken unutulmaması gereken isimlerden birisi de ünlü siyaset bilimci Brezinski'dir. Ona göre ABD hem bölgeye tam baskın olamayacak kadar bölgeye uzak, hem de bölgedeki sorunlara kayıtsız kalamayacak kadar güçlü bir ülkedir. Brezinski'ye göre eğer Azerbaycan tam anlamıyla güvenliğini sağlayamazsa, bölge ülkeleri de o derece bu durumdan etkilenir ve o Azerbaycan'a Hazar havzası ve Merkezi Asya'nın zengin rezervlerinin anahtarı olarak bakmıştır.

Azerbaycan'ın askeri ve stratejik açıdan önemi Hazar Denizi kıyısında bulunması ve İran'a sınır olması ile ilgilidir. NATO ve ABD siyasal yöneticileri bu avantajı kullanıp, İran ile olası bir savaş durumunda Azerbaycan hava sahasını İran'a karşı kullanabileceklerini beyan etmişler, fakat komşuluk ilişkilerini göz önünde bulunduran Azerbaycan bu duruma olumsuz yanıt vermek zorunda kalmıştır (Hasanov, 1997: 33-41).

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Azerbaycan'ı komşu ülkelerle yaşanan herhangi bir sorun için askeri cephe olarak kullandırtmayacağını, komşularla güvenli siyaset ideolojisinden vazgeçemeyeceğini belirtmesi üzerine ABD ve NATO yönetimi ile Azerbaycan arasında askeri-stratejik açıdan belli bir soğukluğa neden olmuştur.

Biraz geçmişe göz gezdirecek olursak aslında Azerbaycan-ABD ilişkilerinde 1997'de Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in ABD'yi ziyaret ederek Bill Clinton ile mevcut durum ve gelecekteki durum analizi büyük önem arz etmektedir. İlişkilerin geleceği için gerçekleşen görüşme bununla sınırlı kalmamış, Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın Dışişleri Bakan yardımcısı Strobe Talbott, Temsilciler Meclisi Başkanı NewtGingrich, Kongre üyeleri ve Senatörlerle ve nihai olarak en önemlisi olan Dışişleri Bakanı Madeleine Albright'la görüşmeleri iki ülkenin geleceği açısından faydalı olmuştur.

Azerbaycan 2008'den itibaren ordusunun dünya standartlarına uyumlu hale gelmesi için NATO ile iş birliği yapmaktadır. Azerbaycan bu konuda temkinli davranmakta, Gürcistan ve Ukrayna gibi Rusya'nın hazmedemeyeceği bir ortam yaratmamaya özen göstermektedir. Azerbaycan bu yolu ülkenin ana şartı halinden ziyade, bölgenin güvenliği açısından seçmiştir. Bu durum da hem ülkenin güvenliğine artılar getirmekte hem de Rusya ile ilişkilerin stabil kalmasına neden olmaktadır (İyikan, 2009: 257-265).

Üzerine düşen sorumluluğu yeterince sahiplenen Azerbaycan da bugün ABD'den aynı şekilde karşılık beklemektedir. Özellikle Dağlık Karabağ sorununda bir ilgi beklentisi içerisindedir. AGİT Minsk gurubu nezdinde ABD'nin nasıl bir tutum sergilediğini eski tezden bakarak yaz.

ABD temsilcileri sürekli Kafkasya ve bölgenin en güçlü ülkesi olan Azerbaycan ile ilişkilerin gelişeceğini, ileriye dönük projelerin umut verici olduklarını belirtmiştir. Başkan Obama bölgesel güvenlik ve istikrarın sağlanmasında Azerbaycan ile ikili ilişkilere özel önem verileceği ve karşı taraftan da aynı desteği beklediklerini vurgulamıştır.

1991'den sonra değişen dünya düzeninde Rusya'nın yeniden eski gücüne kavuşma isteği ve ABD'nin yavaş yavaş eski gücünü kaybetmesi ve süper güç olarak kalma ihtimalinin biraz daha

zayıflaması, ABD'yi takip etmekte olduğu politikaları değiştirme yoluna götürmüştür. Başkan Obama uluslararası enerji güvenliği uzmanı Ariel Cohen tarafından Güney Kafkasya ülkeleri ile olan ilişkilere daha az ilgi göstermesinde dolayı eleştirmiş ve bu durumun ABD'nin ulusal çıkarlarına ters olduğunu savunmuştur. Barack Obama dönemindeki bölgeye olan ilgisiz tavırları bir nevi yatıştırma ve ikna amaçlı ziyaret pek işe yaramamıştır. Sözü geçen ziyaret dönemin Dışişleri Bakanı Hillary Clinton tarafından 4-5 Temmuz 2010 tarihinde gerçekleştirilmiştir. 15 Eylül 2011'de Washington Stratejik ve Uluslararası Araştırmalar Merkezi'nde Güney Kafkasya'nın bugünkü konumu ile ilgili konferans gerçekleşmiştir. Konferansta konuşma yapan Friedman'a göre 20 yılda izledikleri politikanın en zor yanı Rusya ve bölge ülkeleri arasındaki dengeyi korumak olmuştur.

2013 Azerbaycan Cumhurbaşkanı seçimleri sonrasında ABD'nin Azerbaycan Büyükelçisi Morningstar resmi bildiri yayınlamıştır. Sözü geçen bildiride, Azerbaycan ile ortak çıkarlarının bulunduğunu, iki ülkenin bu eksende bölgesel güvenlik, terörlle mücadele, enerji güvenliği gibi konularda ikili münasebetlerin stabil devam etmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Uzman görüşlerini dikkate alacak olursak 1992'den beri Hazar havzasında etkin olmaya alışan AB ve ABD arasında bölgede kim daha etkin olur karşılaştırması yapılmaktadır: İlk olarak AB ABD gibi bölgenin güvenlik açısından ortaya çıkan sorunlarında daha geride kalmaktadır, bu açıdan da AB ABD'nin aksine bölgede su yüzüne çıkan yeni siyasi durumlarda müdahale şansı bulamamaktadır. İkinci olarak, AB genel olarak bünyesinde farklı karakterli ülkeler barındırdığı için, tek merkezli güç haline dönüşememekte ve bu durum AB'yi Rusya ve ABD karşısında bir adım geriye atmaktadır. Üçüncü olarak, Irak sorununda AB'nin genel bir karar alamadığı gerçeği ortaya çıkmıştır, sözü geçen sorun karşısında AB'nin genel bir jeostrateji izlediği görüntüsü ortaya çıkmış fakat Avrupa Anayasası süreci durumun tam tersi olduğunu göstermiştir. Son olarak ise, AB üyesi olan Büyük Britanya'nın Hazar havzası enerji projelerindeki etkinliği ABD'nin bölgede daha güçlü konum sahibi olmasına neden olmuştur.

Dört hususu dikkate aldığımız zaman bölgenin bir nevi oyun masası, AB'nin ise sayıca çok olup karar bütünlüğü sağlayamayan bir oyuncu olduğu ortaya çıkmaktadır. AB bölgede etkin olma konusunda reel adımlar atmayı ve ortak karar çerçevesinde hareket etmeyi becerememektedir (Hasanov, 2016: 199-207).

ABD dünyanın farklı bölgelerinde cereyan eden siyasi ve güvenlik sorunları ile ilgili sadece fikir bildirmemekte, aynı zamanda siyasi ve askeri yollarla müdahale etmektedir. Güney-Doğu bölgesinden tut, Yakın Doğu, Afrika, Latin Amerika ve hatta Avrupa'daki sorunların istediği gibi çözülmesi için müdahale etmekte, elinden gelen tüm siyasi ve askeri imkanları maksimum boyutta kullanmaktadır.

İşin ilginç olan yanı da, bu tarz müdahaleleri hep demokrasi, insan haklarının korunması, ulusal ve uluslararası güvenliğin temin edilmesi ve uluslararası terörizmle mücadele adı altında yapmaktadır. Mevcut duruma doğru yönden bakılacak olursa eğer, ABD'nin müdahale ettiği sorunlar sonucu yüz binlerce insanın öldürüldüğü, yaralandığı, büyük göç dalgasının ortaya çıktığı, ülkelerin harabe durumuna düştüğünü görmemek işten bile değildir.

ABD'nin sahip olduğu siyasi, iktisadi ve askeri gücü onu büyük güç haline getirmektedir. ABD'nin askeri gücü üst düzeydedir, 40 ülkenin arazisinde askeri gücü ve 132 ülkede olan askeri kuvveti bunu gerektiği kadar ispat etmektedir. Yıllık askeri bütçesi toplam 1 trilyon dolar civarındadır ki, bu da 25 ülkenin askeri harcamalarından çoktur. ABD'nin kendi yapımı olan "B-2 Spirit" uçağının iki tanesi (bir tanesinin fiyatı 2,4 milyar dolar) onlarca küçük ülkenin bütçesinden çoktur.

ABD için önemli olan adalet anlayışı değil, kendi çıkarlarını korumaktır. Hem de neyin pahasına olursa olsun. ABD'nin çifte standart dahilinde yürüttüğü siyaseti Güney Kafkasya'da yaşanan sorunlara bakıldığında açıkça görünmektedir.

ABD Parlamentosu 2017 yılı Nisan 7 Güney Osetya'daki cumhurbaşkanı seçimlerine referandumla ilgili yaklaşımını dile getirmiştir. ABD Parlamentosu beyanında "seçim ve referendamların legitim olmadığı, Gürcistan hükümetinin onayı olmadan gerçekleştirildiği, Abhazya ve Güney Osetya'nın Gürcistan'nın ayrılmaz bölgeleri olduğu" vurgulanıyor. Durum ile ilgili Gürcistan'ı tebrik etmek gerekir, çünkü ABD gibi hegemon bir devlet bu ülkenin sorunuyla ilgili beyanat imzalamıştır. Fakat ABD asla tebrik edilemez, çünkü başında benzer sorun (Dağlık Karabağ Sorunu) olan Azerbaycan'ı bu şekilde desteklememektedir.

ABD Azerbaycan-Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ Sorunu'nun çözülmesi için kurulmuş olan ATET Minsk grubunun eş başkanı olan ülkelerinden birisidir. 25 seneyi geçkin bir süre olmasına rağmen, halen tek taraflı ve başarısız bir siyaset yürütmekte olan ABD'nin Dağlık Karabağ Sorunu ile ilgili yayınladığı beyanatlara bakıldığı zaman Gürcistan örneğinde olduğu gibi açık bir şekilde Azerbaycan'ın arazi bütünlüğünü desteklemediğini görmekteyiz. ABD Post-Sovyet Coğrafyasında Dnestrany Sorunu'nda Moldovya'yı, Abhazya ve Güney Osetya Sorunu'nda Gürcistan'ı korusada, Dağlık Karabağ Sorunu'nda aynı şekilde Azerbaycan'ın yanında saf tutmamaktadır. ABD Dnestrany, Abhazya ve Güney Osetya gibi seperatçı kurumları iş birliği yapacağı taraflar olarak görmemekle birlikte, onlara herhangi bir maddi destekte bulunmamakta ve ülkesinde onlara dair herhangi bir temsilciğin açılmasına izin vermemektedir (Cabbarlı, 2017, <http://newtimes.az/tr/processstrends/5091/>).

1998 ABD Kongresi'nin verdiği karar ile 1999 senesinden itibaren Dağlık Karabağ Rejimi'ne direkt olarak maddi yardım yapan tek ülkedir. ABD 1998-2000'li yıllarda kuruma her yıl 2,5 milyon dolar, 2001'den 2006'ya kadar her yıl 3 milyon dolar, 2006'da 5 milyon dolar, 2007 ve 2008'de ise 6 milyon dolar, 2009 ve 2010'da 8 milyon dolar, 2011'de 10 milyon dolar mali yardım etmiştir. Toplam hesap yapılacak olursa ABD'nin sözü geçen rejime yaptığı yardım 60 milyon dolardır.

ABD Temsilciler Meclisi üyesi Deyv Trott Ermeni "soykırımı" ile ilgili kanun önerisi sunarken, Ermenistan'a ekonomik ambargo uygulamadığı, bölgeye askeri müdahalede bulunduğu ve bütün bunlarla birlikte bölgede tecavüzü alevlendirdiği için Azerbaycan'ın suç işlediği fikri gibi absürt bir iddiayı ortaya atmıştır.

ABD'nin Güney Kafkasya siyasetinde ortaya koyduğu bu gibi yaklaşımlar bölge güvenliğinin temin edilmesi ve uluslararası terörizme karşı sürdürülen çabalarla aynı kefeye konulamaz. Bu çifte standarttır, ABD'nin Güney Kafkasya siyasetindeki zayıf noktası, işgalciye direkt olarak yaptığı destekten kaynaklanmaktadır.

ABD'nin Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin iyiye gitmesi için gösterdiği çaba ve Karabağ sorununun çözümü ile ilgili olan beklentilerin karşılanmaması ABD'nin Azerbaycan'daki imajına da zarar vermiştir. ABD Güney Kafkasya'daki konumunu güçlendirme çabalarını 2010 senesinde daha da arttırmıştır. Türkiye-Ermenistan protokolleri sorununun daha iyiye gitmesi ve Rusya'nın eski SSCB'yi onarma çabalarının kötüye gitmesi ile Azerbaycan ile ilişkiler iyi yönde aşama kaydetmiştir. Ermenistan'a karşı belli başlı jestler ile akılda kalan Obama yönetimi bu ülke ile ilişkilerin düzelmesine sebep olmuştur.

3.2.1. Güney Kafkasya'da ABD ve NATO'nun Ortak Politikaları

Günümüzde ABD bölgedeki NATO etkinliğini artırmak amacını gütmektedir. ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID, bölge yerel sivil toplum kuruluşlarına, siyasi partilere, yurtaş toplum kurumlarına maddi yardım eden özel kurum) güzel bir örnektir. ABD başta Rusya olmakla, bölgeyi İran, Çin ve diğer bölge ülkelerinin etki dairesinin dışında tutmayı amaçlıyor. ABD aynı zamanda bölgedeki ekonomik istikrarsızlığın önüne geçip, dini ve sosyal çatışmalara son vererek bölgeyi uluslararası ortama adapte etme yöntemiyle Rusya ve onun gibi ülkelerin fentlerini boşa çıkarma çabasındadır.

ABD ve NATO Güney Kafkasya konusunda birlikte hareket etmektedir. ABD ve NATO'nun özellikle Güney Kafkasya için planladıkları güvenlik politikası 4 kademe incelenebilir: İlk kademe daha çok bölgedeki enerji rezervleri, enerji güzergahı ve bunun gibi jeostratejik unsurların

araştırılmasıdır. 1990-1993 yılları bu kısmı içeriyor. Bu kademede batı NATO üyesi ülkelerin sivil toplum kuruluşları ile bölgede etkinlik sergilemiştir.

İkinci kademeye geçecek olursak, bölgenin enerji kaynakları açısından önemini daha iyi anlayan ABD araştırma kısmını bir ileri aşamaya taşımış ve bölgede etkin olma politikası içine girmiştir. Bu doğrultuda Kafkasya 1993'ten itibaren NATO'nun Barış İçin Ortaklık programı dahilinde uluslararası güvenlik ve ulusal ordu yapılanması programlarına katılır. Uzmanların görüşlerini dikkate almak gerekirse bu kademede ABD'nin bölge için dört ana hedefi vardır:

1. Bölge üzerinde yalnız başına etkin olan Rusya'yı saf dışı bırakıp, bölgede kendilerinin jeopolitik, jeoekonomik ve askeri stratejik etkilerini bir üst seviyeye taşımak;
2. Hazar havzası enerji kaynaklarının nakil işlemlerini geliştirip, Karadeniz ve Avrupa'ya çıkışını sağlamak;
3. Bölge ülkeleri ile askeri-jeostratejik iş birliğini sıkılaştırıp, bölgedeki orduları NATO standartlarına ulaştırmak;
4. Kafkasya ülkelerini gelecekte Batı İttifakı'nın güvenlik sistemine katılması için ön hazırlıkları yapmak.

ABD 1994-2001 yılları arasında Hazar Denizi ve Merkezi Asya enerji rezervlerinin ortak işletilmesi ve bölgeyi enerji kaynakları konusunda Rusya bağımlılığından kurtarmak için Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Bakü-Tiflis-Erzurum boru hatlarının inşasına bir hayli sermaye yatırmıştır. 1990'da Hazar Denizi ve Karadeniz havzalarıyla Güney Kafkasya Bill Clinton yönetimi tarafından ABD'nin hayati çıkar bölgesi olarak ilan edilmiştir. 1994'te gelecekte NATO'ya girişleri için ön ayak olma amaçlı Azerbaycan ve Gürcistan NATO'nun Barış İçin Ortaklık programına almışlardır (Hasanov, 2016: 193-197).

Üçüncü kademe 11 Eylül 2001'den Barack Obama'nın başkan seçildiği zamana kadar olan süreyi kapsamaktadır. Bu dönemde ABD bölgedeki çıkarlarını ön planda tutmuş, NATO'nun Doğu'ya doğru genişletilmesi ve bölgede uygulayacağı çeşitli politikalar aracılığıyla Rusya'yı bölgede sıkıştırma gayreti içine girmiştir. ABD sözü geçen dönemde bölge ülkelerini dünyanın farklı noktalarında uygulanan barış operasyonlarına dahil etmiştir.

Son kademe olan dördüncü kademe Barack Obama'nın ülkenin başına gelmesi ile başlamış ve ülke yeni bir sürece girmiştir. Bu döneme ABD'nin güvenlik politikasının modern dönemi de denilebilir. Bu dönemde 2002'de kabul edilen tehdit kaynaklarına saldırma kısmından vazgeçilmiş ve uluslararası barışın sağlanması kararı alınmıştır. ABD daha önceki dönemlerde korunması gereken çıkarlar dahilinde ülkelerin ulusal sınırları aşamayacağı kararını savunuyordu. Bu tutum çevre ülkeler açısından güzel görünüyorsa da ABD BM kararı olmadan uluslararası alanda çıkarları doğrultusunda terörist ilan etme veya yeni savaşlar başlatma suretiyle sağlıyordu.

3.2.2. ABD Ermenistan Lobiciliği

Üç Güney Kafkasya devletinden sadece Ermenistan Rusya'nın tamamen etkisi altında iken, Azerbaycan denge, Gürcistan ise Batı yanlısı siyaset yürütmektedirler. Bunun aksine ABD`de aktif olan Ermeni cemaati Ermenistan ve ABD ilişkilerinin gelişmesi yolunda önemli yere sahiptir. Zbignev Bjezinski deyimiyle de ABD`de en etkili lobilerden birisi Ermeni lobisidir. XIX yüzyılın başlarından itibaren Ermeniler ABD`de yaşamaya başlamışlardır. Sözü geçen zamanlarda Ermenilere Osmanlı ve Rusya arasındaki bir aracı olarak bakılmıştır. Doğal olarak Ermeniler de bu durumu kullanmışlar ve her fırsatta kendi çıkarları için birşeyler yapmışlardır. İlk zamanlardan bu yana Ermeni soykırımını tanıtmaya, Ermeni diasporasının siyasi dünyada varlığını ortaya koymaya, ABD`nin dış siyasetine yön vererek Ermeni diasporası çıkarlarına hizmet etmek ve.s. gibi çıkarları olmuştur. XIX y.y'ın sonlarına doğru ABD`deki Ermeni nüfusu 12 bine ulaşmış ve böylece de Ermeni siyasi partilerinin faaliyetleri daha etkili bir hale gelmiştir. Başlarda Ermeni siyasi partileri sosyal ve dini teşkilatların ortaya çıkmasında önemli bir yere sahipti ki, bu da Ermeni diasporasının sayesinde gerçekleşiyordu. Günümüzde ABD`de çok nadir bulunan birşey de herhangi bir parti veya teşkilat üyesi olmayan Ermenidir. Sırf bu yüzden, ABD`de alınan çoğu kararda Ermenilerin de fikri çok büyük önem taşıyor.

ABD ve Ermenistan ilişkileri Aralık 25 1991`de ABD`nin Yeni bağımsızlığını kazanan bu ülkenin bağımsızlığını tanınması ve akabinde 1992 Şubat`ında Erivan`da açılan ABD elçiliği ile başlamış bulunmaktadır. İki ülke ilişkilerinde Dışişleri Bakanlıkları arasında fikir alışverişi mekanizması mevcut değil. Fakat ABD- Ermenistan İktisat Komisyon`u ve Hükümetler arası Güvenlik Dialogu mekanizması mevcuttur. İktisat Komisyon`u yılda iki kere toplanıyor ve iki ülke arasındaki iktisadi iş birliğinin geliştirilmesi ve Ermenistan`ın iktisadi açıdan desteklenmesi gibi konular incelenmektedir. İki ülke arasındaki Güvenlik Dialogu ise 1998 senesinde faaliyete başlamış olup, yılda bir kez yapılmaktadır. Güvenlik Dialogu tarafları her iki ülkenin Dışişleri, Savunma ve Milli Güvenlik bakanlıklarının resimleridirler. 2002 senesinde sözü geçen Güvenlik Dialogu adı ABD- Ermenistan Strateji Dialogu adı ile değiştirilmiştir. Bu dialog çerçevesinde birtakım sorunlar müzakere edilmektedir. Bunlar Uluslararası terörle mücadele, ihracatı denetleme ve askeri alanda iş birliği, Güney Kafkasya`da güvenlik ve işbirliği, bu hususta Ermenistan- Azerbaycan, Dağlık Karabağ Sorunu`nun çözülmesidir.

Genel olarak ABD ve Ermenistan arasında 28 evrak imzalanmıştır. İki ülke arasındaki anlaşmaların çoğu 1991-1992 senelerine aittir. Anlaşmaların geneli Ermenistan`a insani, iktisadi ve maddi yardımın yapılması, ticaret ve sermaye akımının düzenlenmesi ve nükleer silah güvenliğinin temin olunması ile ilgilidir (Heyderova, 2013: 207,208).

3.2.2.1. ABD-Ermenistan Cemaati

ABD'deki Ermeni Cemaati iki ülke ilişkilerinin gelişme sürecini etkileyen en önemli unsurlardan birisidir. Ermeni Cemaati ABD'nin farklı yönetim kanatlarında temsil olunması ve maddi kaynakları vasıtasıyla ABD dış siyasetine etki etmektedir. Fakat bir gerçeği göz ardı edemeyiz: Ermeni Cemaati'nin etki alanı ABD milli çıkarlarının başladığı yerde bitmektedir. Ermeni Cemaati bu güne dek Kongrede Azerbaycan'la ilgili kararlarda hep etkili olmuştur.

Sovyet döneminde bile Ermeni Cemaati sayesinde Ermenistan hep Ermeni Kongresi'nin odak merkezinde olmuştur. Bunun sonucu olarak Ermeni meselesi 98. Kongre'de 71 kere tartışma konusu olmuştur. Bu dönemde Kongre'de Sovyet ülkelerinden sadece Ermenistan'ın çıkar grupları olmuştur. Ermeni Diasporası ve Lobisi Dağlık Karabağ Sorunu'nun başlaması ile faaliyetlerini farklı bir boyuta taşımışlardır. 1992 senesinde bu faaliyeti kayda değer bir sonuca ulaştırmış ve "Özgürlüğe Destek Aktı"na 907. düzeltme gelmiştir (Ağacan, 2005: 34).

Demokratlar Partisi ABD'deki Ermeni Cemaati'nin siyasi konum açısından en çok saf tuttıkları partidir. İşçi grubunun 1995 senesinde tesis edilmiş Ermeni meseleleri konusunda 156 üyesi vardır.

Ermeni Diasporası ve Lobisi, bir yandan da Ermenistan ve Ermeni Diasporası ve Lobisi arasındaki bağların daha sıkı hale gelmesine sebep olan iki şey 1915 "Ermeni soykırımı iddiaları" ve Dağlık Karabağ Sorunu'dur.

Daha XX asrın başlarında Ermeniler lobi teşkilatı çalışmalarını yapmaya başlamışlardır. Ermeniler lobi teşkilatı kurmanın "Ermeni soykırımı" iddialarını dünyada ve özellikle de ABD'de tanınması için oldukça önemli bir etken olduğu zaruretinin farkında idiler.

ABD'deki Ermeni Diasporasının önde gelen ve radikal lobici teşkilatlarından birisi de Amerika Ermeni Milli Komitesi'dir (ANCA). ANCA'nın başlıca amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz (Heyderova, 2013, 210,211).

- "Ermeni soykırımı"nın tanınması;
- Ermenistan ve "Gondarma Karabağ Cumhuriyeti" ne daha fazla yardım sağlana bilmesi açısından Amerika- Ermenistan ilişkilerinin daha ileri düzeye taşınması;
- 907. maddenin sabit kalması;
- ABD- Azerbaycan askeri iş birliği programının sınırlandırılması ve hatta mümkünse durdurulması;
- "Dağlık Karabağ"ın bağımsızlığının ABD tarafından tanınması;
- ABD- Türkiye ilişkilerinin ileri düzeylere ulaşmasına müsaade edilmemesi.

3.2.2.2. Amerika Ermeni Asamblesi

Ermeni Diasporası'nın ABD'deki bir diğer en güçlü ve en etkili teşkilatlarından bir diğeri de Amerika Ermeni Asamblesi'dir (AAA). Bu teşkilat 1971 senesinden George Washington Üniversitesinde eğitim alan – Con Xanesyan ve Xaykas Grigoryan ikilisi tarafından yaratılmıştır. Sözü geçen teşkilat Amerika'da yaşayan Ermenilerinin dikkat merkezinde olan meselelerin bir tür tartışma formudur. Bu kurum anti Sovyet ideolojisi konusunda daha yumuşak tavır sergilemiş ve bu durum Ermenistan'a yardım için Moskova ile iş birliğine zemin hazırlamıştır. Asamble faaliyetleri 1988 depreminden sonra Ermenistan'a yardım nezdinde daha da genişlemiştir. Bugünkü ortamda Asamble Erivan ile sıkı ilişkiler içerisinde ve Asamble'nin Ermenistan Dışişleri Bakanlığı binasında bir ofisi bulunmaktadır.

3.2.2.3. Ermeni-Amerika Siyasi Eylem Komitesi

ABD'de Ermeni lobisinin etkisinin artırılması için kurulan bir diğer kurum da Ermeni-Amerika Siyasi Eylem Komitesi'dir (ARMENPAC). Bu komite Amerika'da Ermeni meseleleri ile ilgilenen Kongre Üyeleri ve Senatörlerin seçim kampanyalarını maddi açıdan destekliyor. Mali açıdan elinde bir güç oluşturup, bunu seçim kampanyalarında kullanmak ARMENPAC için başlıca amacıdır. Bunun haricinde kurumun diğer önemli amaçları: “Ermeni soykırımı”nın ABD ve Türkiye tarafından tanınması, Türkiye ve Azerbaycan'ın Ermenistan'a uyguladığı ambargoya son verilmesi, Dağlık Karabağ ve Ermenistan için ABD mali yardımının temin edilememesi, Ermenistan'ın ticari açıdan geliştirilmesi, Ermenistan- Azerbaycan, Dağlık Karabağ Sorunu'nun barışçıl yollarla sona erdirilmesidir.

İlk dönem George Bush yönetimi süresince Avrasya için düşünülmüş çok sayıda uzman bulunmakta idi. Fakat bu durumun aksine ABD siyaseti Karadeniz ve Kafkasya bölgesi odaklı bir siyasete yönelememiştir. Clinton yönetimi döneminde aktif müdahale ve münakaşaların en kısa zamanda çözümü ile ilgili Yugoslavya, Filistin ve Kafkasya'ya karşı farklı bir tavır sergilenmiştir. Obama yönetimi içinde Clinton yönetimine ait birçok bakanın olması Ermenistan tarafında ciddi rahatsızlığa sebep olmuştur. Sözü geçen durumda Ermeni uzmanları düşünüyor ki: eğer ABD “Ermeni soykırımı”nı tanırsa, Ermenistan'a karşı Dağlık Karabağ Sorunu'nda belli arazilerden feragat etmesi için siyasi ve manevi açıdan haklara sahip olacaktır.

Sonuç itibari ile Ermenistan bölgesel ve global anlamda ABD'nin en büyük rakiplerinden birisinin müttefiki konumundadır. Ermenistan Kolektif Güvenlik Teşkilatı Anlaşması Teşkilatının üyesidir. Bu üyelik sebebi ile Ermenistan Rusya'yı güvenliğinin garanti ve başlıca strateji ortağı olarak görmektedir. Ermenistan ABD'nin kara listesinde yer alan ve Yakın Doğu ve Güney Kafkasya bölgesinde her halükarda ABD çıkarlarının aksine hareket eden İran ile de çok yönlü işbirliği

içerisindedir. ABD'nin Ermenistan'la ilgili asli amacı bu ülkeyi Rusya'nın etki dairesinden tamamen uzaklaştırmaktır. Bu çerçevede ABD bölgede Ermenistan'ın tenzih edildiği projelere destek vermemektedir. ABD'nin bölge ile ilgili siyasetinde Ermeni Cemaati çok önemli bir yere sahiptir. Azerbaycan ile ilgili ABD yasama organları nezdinde herhangi bir konu tartışılması durumu sürekli Ermeni Cemaati tarafından itiraz edilen bir durumdur. Azerbaycan için belirlenecek Büyükelçinin Senatör tarafından onaylanmaması, daha sonra Başkan kararı ile bunun mümkünata ermesi durumu konuya çok güzel örnektir (Heyderova, 2013: 206-209).

SONUÇ

İkinci Dünya Savaş'ı sonrası iki kutuplu dünya sistemi meydana gelmiş ve bu dönem Soğuk Savaş dönemi olarak adlandırılmıştır. Soğuk Savaş döneminde güç mücadelesi ABD önderliğindeki Batı bloğu (NATO) ile SSCB'nin önderliğindeki Doğu bloğu (Varşova Paktı) arasında devam etmekte idi. Bu dönemde ya bloklardan birinin üyesi ya da müttefiki olmak zorunda ülkelerin diğerleri ise bu büyük güçlerin mücadele sahası haline gelmiş bulunmaktaydılar. Bu dönemde "Sovyet (komünist) tehlikesi", ya da "ABD emperyalizmi" devletleri seçimleri itibarile bir kutbun üyesi olma durumuna sokuyordu. Bu tehlikeler nedeni ile daha önce aralarında çok büyük sorunlar vuku bulmuş devletler bile aynı blok içerisinde buluna biliyorlardı. Soğuk Savaş'ın hakim olduğu iki kutuplu dünya sistemi 1980'li yılların ikinci yarısında dünya siyaseti açısından ortaya çıkan önemli değişiklikler yüzünden ortadan kalkmıştır. 44 sene süren dönemin bir kutbu ABD iken, diğeri SSCB idi. Askeri, siyasi ve ekonomik yönden ABD ve SSCB'nin liderliğindeki bu dönem 1991 senesi SSCB'nin dağılmasına kadar sürmüştür.

Güney Kafkasya Soğuk Savaş'ın bitiminin hemen ardından aniden bölgesel ve global güç mücadelelerinin ana sahalarından birisi haline gelmiştir. Bağımsızlığı daha çok yeni tatmış bulunan ülkeler bağımsızlıkları uğruna yeniden mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Diğer yandan bölgesel siyasi ve askeri konularla ve ondan daha önemlisi olan arazi bütünlüğü sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır.

İki kutuplu uluslararası sistemin kutuplarından birinin merkezi olan SSCB'nin dağılmasına paralel olarak bir yandan yeni ortaya çıkacak olan boşluklar için güç mücadelesi, diğer yandan ise bağımsızlık elde etmeye çalışan ülkeler içerisinde ve arasında etnik sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Bu aşamada hatta aynı blok içerisinde bulunan veya daha önceden müttefik olarak bilinen ülkeler arasında bile sorunların ortaya çıkması dikkat çekici bir nüans olmuştur. Mesela, Soğuk Savaş döneminde aynı kutba tabii oldukları halde yeni aşamada ABD'nin, Fransa ve Almanya'nın liderlik etmeye çalıştıkları Avrupa Birliği (AB) ve Japonya'nın ayrı güç merkezleri gibi sahne almaları, bunlara ilaveten Rusya'nın, Çin'in, kısmen Türkiye ve İran'ın zaten devam etmekte olan mücadelelerini devam ettirmeleri bölgesel ve global mücadelenin daha karmaşık hale gelmesine sebep olmuştur. Bu aşamada hem global süper güç olan ABD, hem global güç olma çabasında olan Rusya, Çin, AB gibi bölgesel güçler, hem de bölgesel mevkilerini güçlendirmeye çalışan, daha sonra, belki de global güç iddiasında bulunacak olan Türkiye ve İran Kafkasya'daki hedeflerine ulaşmak için türlü stratejiler kullanmışlardır. Bu stratejiler, özellikle, Kafkasya'da ortaya çıkmış yeni bağımsız ülkelere ve bu ülkeler ile ilgili yeni stratejiler ortaya koymaya çalışan rakip ülkelere

yönelmiştir. Tek global süper güç olan ABD'nin, birçok bölgesel gücün ve bölgesel güç adaylarının yer aldığı bu mücadelede farklı aşamalarda farklı yakınlaşmalar ve ittifaklar ortaya çıkmıştır.

Güney Kafkasya için üç yönetim merkezi olan Bakü, Erivan ve Tiflis tarihin hiçbir aşamasında uluslararası sistemin iddialı oyuncuları olmaya muvaffak olamamışlardır. Özellikle modern uluslararası ilişkiler sisteminin gelişim sürecinde bir yandan Rusya'nın "iştahı", diğer yandan ise bölgesel ve global ortamın bu "iştah"a engel olacak kadar gücünün olmaması Güney Kafkasya ülkelerinin bağımsız birer devlet olarak varlıklarını devam ettirmelerine izin vermemiştir. Bunun sonucunda bilindiği üzere Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan günümüz uluslararası ilişkiler sistemindeki yerlerini sadece SSCB yönetimi son bulduktan sonra alabilmişlerdir. Güney Kafkasya açısından 1990'lı senelerin başları bağımsızlığı ve dahili stabilliği koruma, etnik münakaşalar, enerji anlaşmaları, "Rusya'ya karşı bütün Kafkasya mı, yoksa Kafkasya içi savaş mı" sorusuna cevap arayışı ile akıllarda kalmıştır.

2000'li yıllara gelindiğinde bölge açısından iki önemli olay büyük önem arz etmektedir. Bunlardan ilki 11 Eylül olayları, diğeri ise 2008 Ağustos olaylarıdır. 11 Eylül olayları ile birlikte "her yere ve istediği şekilde" müdahale eden ABD'nin etki alanı bu bölgede de artış göstermeye başlamıştır. ABD tarafından gündeme getirilen ve uzun süre hakkında konuşulan "Büyük Orta Doğu" planında Güney Kafkasya'ya da yer verildiğine dair iddialar, dünyayı yeniden şekillendirme isteği bulunan bu devletin sözü geçen bölgeye özel bir önem verdiğini göstermiştir. ABD dünyaya yeni bir yön vermeye ve buna bağlı olarak Güney Kafkasya'daki konumunu güçlendirmeye çalışırken, diğer güçler de kendi çıkarları için bölge ülkeleri ile ilişkilerini güçlendirmeye ve ABD'nin bölgeye girişine engel olmaya çalışmışlardır. 2008 Ağustos olaylarına bakıldığında ise o zamana kadar, özellikle ABD için iyi yönde devam eden akış tam tersine dönmeye başlamıştır. Olaylara bağlı olarak, bölgede Rusya'nın etkisi ve imkanları artmış, ABD'nin bu bölgedeki mevkiisi ve etki alanı bir hayli zarar görmüştür.

Güney Kafkasya bölgesi başta ABD olmak kaydıyla, Rusya Federasyonu ve diğer devletler için onların stratejik amaçları ve güvenliğinin sağlanması yolunda büyük önem taşımaktadır. Bu devletlerin bölgedeki çıkarları açısından bölgenin onlar için ne ifade ettiğini ortaya koymak gerekirse sırasıyla ABD ve Rusya Federasyonu tahlil edilebilir.

ABD için Rusya Federasyonu başlıca tehdit gibi görüldüğü için ona karşı çevreleme siyaseti yapılması gerektiğinin farkındadır ve Rusya Federasyonu'na bu denli önem verirken İran'ı da es geçmemektedir. ABD'nin amacı bölgedeki doğal kaynaklar üzerinde geniş çaplı anlaşmalar yapmak üzere söz sahibi olup, ayrıca bölgeyi bu bağlamda yan pazar olarak kullanabilmektir. ABD aynı zamanda bölgeyi olası negatif ihtimallere karşın Türkistan'a (Orta Asya'ya) geçmek için birnevi köprü olarak kullanabileceği düşüncesini kurgulamaktadır.

Aktarılan bilgiler ve analizler sonucu ortaya çıkan ABD planlarına karşın Rusya Federasyonu tekrardan büyük global güç olup, başlı başına bir kutup haline gelebilmek için bölgenin kendi başına kalmasına müsaade etmemek ve bölgeyi güneye kısa yoldan ulaşmak için kullanmayı amaçlamaktadır. Bunun haricinde bir diğer uğraşı İran ve Türkiye aracılığıyla Rusya sınırlarına ulaşmaya çalışan ülkeleri, aynı zamanda Kuzey-Doğu ve Doğuya ulaşmaya çalışan İran ve Türkiyeyi engellemektir. Diğer yandan Rusya arazi bütünlüğüyle ilgili sorunları minimuma düşürmek için Güney Kafkasya'daki etnik grupların ayrılma çabalarını sınırlandırmaktadır. Hem yeni devletlerin bağımsızlıklarını güçlendirmelerine engel olmak, hem de bu ülkelerden doğal kaynaklar alan ülkeleri Rusya'ya bağımlı hale getirmek için dünya Pazarına alternatif doğal kaynakların ihracını ya tamamen engellemek, ya da en azından bu aşamayı sınırlı hale getirmektedir.

ABD'nin bölge ile ilgili politikalarının yekunu kısmında analiz edilen bölgeyi köprü olarak kullanıp Türkistan'a geçiş sağlamak isteyen Batı ülkeleri ve özellikle ABD'nin bu isteğine taş koymaya çalışmaktadır. Çünkü Rusya eğer Kafkasya bölgesini kaybederse, bundan dolayı Hazar ve Karadeniz etrafı için sahip olduğu stratejik konumu kaybetme ihtimali artacaktır. Bu bağlamda Rusya için Kafkasya'daki askeri konumu onun için global düzeyde önem arz etmektedir. Rusya'nın motivasyon kaynakları arasında imparatorluk geçmişi ve global güç olma hedefi ile ilgili bir durum da bu ülkenin Güney Kafkasya'yı gözaltında tutma çabaları arasındadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Abbasbeyli, Ağalar (1998), **Müasir Şeraitde Rusiya'nın Qafqaz Siyaseti**, 6, Azərbaycan.
- Abbasbeyli, Ağalar (1999), Müasir Şeraitde Rusiya'nın Qafqaz Siyaseti, **Dirçeliş XXI. Esr**, 11, 56-67.
- Acaristan Özerk Cumhuriyeti, blog.milliyet.com.tr/acaristan-ozerk-cumhuriyeti/Blog/?BlogNo=66520 (17.11.2018).
- Açma, Bülent (2013), **Kafkasya'nın Ekonomik Potansiyali ve Dönüşümü İçin Politika ve Stratejiler**, 20(2), 132-148.
- Ağacan, Kamil (2005), ABD'nin Kafkasya Politikası, Yeşilot, Okan (Ed), **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, içinde 31-47, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali (1984), **Siyasi Düşünceler Tarihi II**, A. Ü. S. B. F. Yayınları, Ankara.
- Alizade, Orhan (2010), "18. Yüzyılın İlk Yarısından Rusya'nın Kafkasya'da İşgalcilik Politikaları, **Akademik Bakış Dergisi**, 4(7).
- Arends, J. Frederik M. (2012), **Homeros'dan Hobbes ve Ötesine: Avrupa Geleneğinde "Güvenlik" Kavramı, Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Aslanlı, Araz (2013), **Qlobal Siyasetde Qafqaz: 22 İl Evvel ve İndi**, Qafqaz, 1-12.
- Aslanlı, Araz ve Ceferov, Nazim (2016), ABD ve Güney Kafkasya: Ağustos 2008 Öncesinde ve Sonrasında, **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 8(4), 1-10.
- Avcı, Erkan (2014) **Çin'in Kafkasya Politikaları**, https://docplayer.biz.tr/91562-Cin-in-kafkasya-politikalari.html#show_full_text, (4.5.2017).
- Ayan, Ergin (2010), **Kafkasya: Bir Etno-Kültürel Tarih Çözümlemesi**, 1(2). 20-50.
- Azerbaijan Population (t.y.), <http://www.worldometers.info/world-population/azerbaijan-population/> (15.11.2018).
- Başbuğ, İlker (2004), **Türkiye, NATO ve AB Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri Sempozyumu**, http://www.tsk.mil.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_7_Konusmalar/2004/sempozyum_ac_is_konusmasi_240504.html, (20.07.2007)

- Bayram, Mürse (2016), Ermenistan Dış Politikasında Reelpolitikle Psikopolitiğin Çatışması: Cumhurbaşkanlığı Dönemleri Bağlamında Bir Analiz, **Ahi Evren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2(3), 69-74.
- Bora, Işık (2017), **Çin'in Kafkasya'da Artan Ağırlığı**, AVİM, <https://avim.org.tr/tr/Yorum/CIN-IN-KAFKASYA-DA-ARTAN-AGIRLIGI> (17.10.2017).
- Buzan, Barry (1991), **People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in Post-Cold War Era**, Harvester Wheatsheaf, New York.
- Cabbarlı, Hatem (2017), **ABD'nin Güney Kafkasya Siyasetinde Farklı Yaklaşımlar**, <http://newtimes.az/tr/processestrends/5091/>, (10.10.2018).
- Çalışkan, Burak (2018), **İsrail'in Güney Kafkasya Stratejisi**, INSAMER, https://insamer.com/tr/israilin-guney-kafkasya-stratejisi_1833.html (8.1.2019).
- Çetinkaya (2012-2013), Şeref "Güvenlik Algılaması ve Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Güvenliğe Bakış Açıları", **21. Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi**, 241-260.
- Çiloğlu, Fahrettin (1993), **Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcistan'ın Tarihi**, 1.Baskı, Ant Yayınları, İstanbul.
- Çolak, Mustafa (2014), Osmanlı-Alman Rekabeti Çerçevesinde Kafkas Müslümanlarının Bağımsızlığı ve Bakü Meselesi, **History Studies Dergisi**, 6(1), 27-43.
- Dedeoğlu, Beril (2003), **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, Derin Yayınları, İstanbul.
- Derman, Giray Saynur (Kış 2016), Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Dönemi Rus Dış Politikası Paradigmaları, **Akademik Bakış Dergisi**, 10(19), 283-295.
- Dış Ekonomi İlişkiler Kurulu** (2012), Gürcistan Ülke Bülteni.
- Ələskərli, Ələskər (2017), Türkiyənin Cənubi Qafqaz siyasəti, <https://novator.az/2017/04/24/turkiy%C9%99nin-c%C9%99nubi-qafqaz-siyas%C9%99ti/> (10.04.2019).
- Elisgenderli, Cavid (2012), Cənubi Qafqazda Nüve Tehlükəsizliyi Problemi, **Müasir Dövr**, 139-146.
- Elma, Fikret (t.y.), Küreselleşme Sürecinde Güney Kafkasya Demokrasi, Güvenlik ve İş birliği Sorunu, **II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi**, 592-604.
- Elvan, Dilek (t.y.), **Kafkasya'da Patlamaya Hazır Etnik Bomba: Gürcistan'da Özerklik Sorunları**, 1115-1130.
- Erdoğdu, Hikmet (2004), **Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin Önemi ve NATO İttifakı**, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Ergun, Ayça (2010), **Azerbaycan'da Bir Ulusal Kimlik Meselesi Olarak Alfabe Değişiklikleri**, Bilig, Sayı: 54, 139-160.

Ermağan, İsmail ve Üstünel, Emin (2014), Çin'in Orta Doğu Politikaları, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2(37), 19-39.

Genç, Duygu (2013), **ABD'nin Güney Kafkasya Politikasının Kavramsal Temelleri**, <http://newtimes.az/tr/politics/2164/>, (18.11.2017).

Gigoriantz, Alexandre (1999), **Kafkasya Halkları Tarihi ve Etnografik Bir Sentez**, 1. Baskı, Yeni Binyıl Yayınları, İstanbul.

Göze, Ayferi (1995), **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayınları, İstanbul.

Güner, İbrahim ve Ertürk, Mustafa (2015), **Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası**, 7. Baskı, Pegem Akademi, Ankara.

Hasanov, Ali M. (2016), **Güney Kafkasya, Hazar-Karadeniz Havzaları ve Azerbaycan Jeopolitiği**, 1. Cilt, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul.

Hasanov, Bahtiyar (2018), **Şimali Azerbaycan'ın Qarabağ Regionu'nun Tarixi Coğrafiyası**, 34(2), 445-468.

Hesenov, Eli (1997), **Azerbaycan-ABŞ: Anlaşılmaz Münasibetlerden Strateji Terefdaşlığa doğru**, Azerbaycan Universiteti Yayınları, Bakı.

Heyderova, Xatire (2013), ABŞ'da Ermeni Diasporunun Anti-Türk, Anti-Azerbaycan Siyaseti, **Dirçeliş XXI. Esr**, 4(180), 205-212.

Hüseynov, Yusif (2018), **Qarabağ**, Qrifli Neşr, Bakı.

İCMAL (2007), "Cenubi Qafqazdaki Terefdaşlar", https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_publications/20111018_southern_caucasus_partners-aze.pdf, (5.11.2018).

İlhan, Suat (1999), **Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

İsmayılov, Eldar ve Papava, Vladimer (2006), **Merkezi Qafqaz Geosiyasetden Geoiqtisadiyyata Doğru**, Qafqaz Yayınevi, Bakı.

İsmayılov, Elnur (2014), "Ermenistan'daki Rus Askeri Üsleri: Bölgesel Güvenliğe Tehdit", **BİLGESAM**, 1170, 1-5, <http://www.bilgesam.org/incele/1877/-ermenistan-daki-rus-askeri-usleri--bolgesel-guvenlige-tehdit/#.XRtRsuj7TIU> (5.11.2018).

İyikan, Necati (2009), ABD'nin Azerbaycan İlişkilerine Etki Eden Parametreler, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 21, 256-267.

Kaba, Ali (t.y.), **İran'ın Kafkasya Politikaları**, https://www.academia.edu/6095114/%C4%B0ran_%C4%B1n_Kafkasya_Politikalar%C4%B1 (7.2.2019).

- Kalkan, Duhan (2010), **Güney Kafkasya Bölgesindeki Etnik Çatışma Bölgeleri**, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi-Soyal Bilimler Enstitüsü.
- Karabulut, Bilal (2011), **Güvenlik Küreselleşme sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek**, Barış Kitap, Ankara.
- Kaşıkcı, Nihat ve Yılmaz, Hasan (1999), **Aras'tan Volga'ya Kafkaslar**, 1. Baskı, Türk Metal Sendikası, Ankara.
- Kılıç, Selda (2015), **Kafkasya'ya Dair (1916-1917) Osmanlı İstihbaratının Yayınladığı Bir Rapor**, 34(58), 687-714.
- Koçer, Gökhan (Güz 2004), "Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler'in Geleceği", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 1, No: 3,101-102.
- Mammadov, Ramil (2007), "Güney Kafkasya'da Güvenliğin Sağlanmasında NATO'nun Rolü", **TASAM**, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/3095/guney_kafkasyada_guvenligin_saglanmasinda_natonun_rolu, (23.7.2018).
- Mecek, Mehmet (2018), Azerbaycan'ın Devlet Yapısı ve Taşra Yönetiminde Merkez-Yerel İlişkiler, **Bitlis Eren Üniversitesi S.B.E. Dergisi**, 7(11), 51-77.
- Mehdiyev, Erestun (Ed.) (1997), **Azerbaycan – ABŞ Anlaşılabilir Münasibetlerden Strateji Terefdarlığa Doğru**, Azerbaycan Üniversitesi Yayınları, Bakı.
- Moran, Theodore H. (Winter 1990 – 1991), "International Economics and National Security", **Foreign Affairs**, Cilt 69, No: 5, 74-90.
- Naxçıvan Muxtar Respublikası, www.nakhchivan.az/portal-1/index-2.htm (17.11.2018).
- Neciye, Elçin (t.y.), Bakü Katliamı Gerçeği, **Yeni Türkiye**, 60, 1-14.
- Nesibov, Elşen (2006), **ABŞ ve Türkiye'nin Qafqaz Geosiyasi Regionunda Strateji Marahları ve Azerbaycan Respublikası**, Çırağ Yayınevi, Bakı.
- NEWTİMES (2016), "Cenubi Qafqazda Regional ve Milli Tehlikesizlik: Real Tehdidler Kontekstinde", newtimes.az/az/organisations/4609 (12.3.2019).
- Nuriyeva, İrade (2015), **Azerbaycan Tarixi**, Mütercim Yayınevi, Bakı.
- Oktay, Hasan ve Cerrah, Ufuk (2018), **Türkiye'nin Kafkasya'ya Yönelik Politikalarını Şekillendiren Etmenler ve Dış Politika Önerileri Raporu**, KAFKASSAM, 1-36.
- Özbay, Özdemir (1999), **Dünden Bugüne Kuzey Kafkasya**, 2. Baskı, Kafkas Derneği Yayınları, Ankara.
- Özey, Ramazan (2017), **Kafkasya ve Kafkas Ülkeleri Coğrafyası**, 2. Baskı, Pegem Akademi, Ankara

- Özkan, Murat ve Kurt, Halil (2017), Bağımsızlıktan Günümüze Nahçıvan'ın Zirai Yapısı, **Doğu Coğrafya Dergisi**, 22(38), 111-136.
- Pamuk, Mustafa (1994), **Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü, Bugünü, Yarını**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul
- Qasımlı, Musa (2006), **Azerbaycan Türklerinin Milli Mücadele Tarihi 1920-1945**, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Qasımlı, Musa (2006), **Azerbaycan Türklerinin Milli Mücadele Tarihi 1920-1945**, (Çev. Ekber N.Necef), 1.Baskı, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Qurbanov, Rafiq (2008), **Qafqaz Tarixi**, 2. Neşr, Azərbaycan Respublikası Tehsil Nazirliyi, Bakı
- Sadıqov, Reşad (2009), Avrupa İttifaqının Şerq Siyasetinde Yeni Meyarlar-“Avropa Qonşuluq Siyaseti” ve “Şerq Terefdaşlığı”, **Müasir Dövr**, 4, 260-266.
- Sandıklı, Atilla (2012), **Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri**, BİLGESAM Yayınları, İstanbul.
- Sapmaz, Ahmet (2008), **Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Saray, Mehmet (1993), **Azerbaycan Türkleri Tarihi**, Nesil Matbaacılık, İstanbul.
- Saydam, Abdullah (1990), **Rusya'nın Kafkasya'ya İşgali**, 5(11), 239-257.
- Shakirov, Elchin ve Temizkan, Abdullah (2017), **Rusya'nın Kafkasya Siyaseti Üzerindeki Stalin Gölgesi**, 2(3), 139-162.
- Stefanos, Verasimos (2000), **Milliyetler ve Sınırlar**, İletişim Yayıncılık.
- Şahin, Enis (2015), **Türkiye'nin Kafkasya Politikası**, Yeni Türkiye Dergisi, 71, 468-476.
- Talıbov, Rza (2015), **Asiya Ölkeleri Beynelxalq Münasibetler Sisteminde**, Elm ve Tehsil Yayınevi, Bakı.
- Tavkul, Ufuk (2002), **Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya**, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul.
- TUİÇ Akademi (2017), **AB'nin Kafkasya Politikası ve Bölge Üzerindeki Etkileri**, www.tuicakademi.org/abnin-kafkasya-politikasi-bolge-uzerindeki-etkileri/, (15.9.2018).
- UPA, **Saakashvili Dönemi ve Sonrası Türk-Gürcü İlişkileri**, <http://politikaakademisi.org/2012/10/18/saakashvili-donemi-ve-sonrasi-turk-gurcu-iliskileri/>, (15.4.2019).
- Ülger, İrfan K. (2002) “AGSP'nin Arka Planı, Oluşumu ve Temel Anlaşmazlık Konuları”, (Ed. Refet Yinanç ve Hakan Taşdemir), **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Seçkin Yayınları, Ankara, 80-97.

- Varlık, Ali Bilgin (2012), Ulusal Güvenlik, Özdağ, Ümit (Ed.), **21. Yüzyılda Prens: Devlet ve Siyaset Yönetimi İçinde**, 8. Baskı içinde (613-648), Kripto Yayınları, Ankara.
- Veli, Orxan (t.y.), **Cenubi Qafqaz'da Tehlükesizlik Problemleri: Çağırışlar ve Perspektivler**, https://www.academia.edu/6113588/C%C9%99nubi_Qafqazda_t%C9%99hl%C3%BCk%C9%99sizlik_probleml%C9%99ri_%C3%A7a%C4%9F%C4%B1r%C4%B1C5%9Flar_v%C9%99_perspektivl%C9%99r (5.2.2019).
- Yapıcı, Merve İrem (2007), **Kafkasya'nın Sorunlu Bölgesi**, 2(3), 71-104.
- Yılmaz, Reha ve Sayın, Mehmet (t.y.), Azerbaycan Dış Politikasını Belirleyen Öğeler ve Denge Politikasına Yansımaları, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 4(1), 023-042.
- Yiğit, Süreyya ve Gülbiten, Gökhan (2017), Rusya'nın Güney Kafkas Dış Politikası: Dağlık Karabağ ve Hazar Denizi, **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, 5(2), 1-30.
- Zaman, Serbest (2013), **Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti**, 1.Baskı, Pegem Akademi, Ankara.
- Zeyrek, Yunus (2001), **Acaristan ve Acarlar**, Özel Yayın, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

Royal MAMMADLI, 05.11.1991 tarihinde Azerbaycan'ın Şeki şehrinde doğdu. 2001 yılında ilkokul eğitimini, 2006 yılında ortaokul eğitimini, 2009 yılında lise eğitimini Nizami Adına 7 Sayılı Orta Okulda bitirmiştir. 2014 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi – İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun olmuştur. 2014 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında yüksek lisans programına başlamıştır.

MAMMADLI, bekar olup Türkçe, İngilizce, Rusça ve Avarca bilmektedir.